

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ERGENLERDE YALAN TUTUMUNA
PSİKO-SOSYAL YAKLAŞIM
(SAKARYA ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sinan UZUN

**Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Din Psikolojisi**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Abdulvahit İMAMOĞLU

HAZİRAN - 2011

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ERGENLERDE YALAN TUTUMUNA
PSİKO-SOSYAL YAKLAŞIM
(SAKARYA ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sinan UZUN

Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Din Psikolojisi

Bu tez 28/06/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Recep Kaymakcan
Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç Dr. Abdulvahit MAMOĞLU
Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç Dr. Halil İbrahim BULUT
Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Sinan UZUN

28.06.2011

ÖNSÖZ

Bu araştırmada insan yaşamının bütün safhalarında sıklıkla kendini gösteren ve birey ile toplum yaşamını birçok boyutuyla etkileyen yalan tutumu ergenlik boyutunda ele alınmıştır. Ergenlik dönemine duyduğum ilgi her zaman var olmakla birlikte, ergenleri daha iyi anlayabilmek ve onlara el uzatabilmek açısından aynı şekilde bu dönemin psiko-sosyal sorunları ilgi alanımda olmuştur. Ergenlikteki sorunlar arasında çocukluktan başlayıp sonrasında da devam eden “yalan” önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla hayatın en kırılgan dönemlerinden biri olan ergenlikte ve özellikle günümüzde yalanın ihmal edilmesi, üzerine tutarlı bir şeylerin söylenmemesi eksiklik olurdu. Çünkü yalanın varlığını tespit etmek bir yana onun nedenlerini bulmadıkça bu davranış sorununa çözüm üretmek oldukça güç gözükmektedir.

Öncelikle bu çalışmanın konusunun belirlenmesi, planlanması ve tez haline getirilmesi sürecinde inanılmaz sabrı ve değerli fikirleriyle yönlendiren her konuda bana desteğini esirgemeyen danışmanım Sayın Doç. Dr. Abdulvahit İmamoğlu'na teşekkür ederim. Ayrıca bu alanda yetişmeme katkı sağlayan ve fikirleriyle yepyeni ufuklar açan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Suat Cebeci'ye, Prof. Dr. Recep Kaymakcan'a, Doç. Dr. Ahmet Faruk Kılıç'a, Doç. Dr. Halil İbrahim Bulut'a, Doç. Dr. Ramazan Muslu'ya ve teknik konularda zaman ve imkân konusunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan Arş. Görevlisi Ayşe şentepe'ye, dilbilgisi açısından tezimi inceleyen Tülay Çakmak'a ve çalışmamın her aşamasında bana destek olan eşim Yasemin'e şükranlarımı sunarım.

Sinan UZUN

28.06.2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ	iv
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: GELİŞİM VE DİN PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN ERGENLİK	10
1.1. Ön Ergenlik (Erinlik) Dönemi	10
1.2. Ergenlik Dönemi	11
1.3. Ergenlik Döneminin Psiko-Sosyal Özellikleri	12
1.4. Ergenlik Döneminde Dini Hayat.....	16
1.4.1. Dini İlginin Artması ve Gelişmesi (12-15 Yaş)	17
1.4.2. Dini Yaşayısta Yeni Arayışlar (15-18 Yaş)	19
1.4.3. Dini Tutumların Belirginleşmesi (18-21 Yaş).....	21
1.5. Ergenin Tutum ve Davranışlarına Aile ve Çevrenin Etkisi	21
1.6. Ergenlikte Uyum ve Davranış Sorunları	25
BÖLÜM 2: YALAN TUTUMUNA GENEL BAKIŞ	29
2.1. Kavramsal Açıdan Yalan	29
2.2. Yalanı Anlama ve Fark Etme Çabaları	30
2.3. Yalanın Günlük Yaşamdaki Yeri	35
2.4. Bir Tutum Objesi Olarak Yalan	37
2.5. Psiko-Sosyal Açıdan Yalan	39
2.6. Dini ve Ahlâki Açıdan Yalan	42
2.7. Ergenlik Döneminde Yalan	47
2.7.1. Ergeni Yalana İten Nedenler	51
2.7.2. Ergenlik Döneminde Başvurulan Yalan Çeşitleri	53
BÖLÜM 3: ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLARI	55
3.1. Anketle İlgili Teorik Değerlendirme	55

3.2. Araştırma Gurubunun Demografik zelliklerine Dair Bulgular	56
3.3. Araştırma Gurubunda Yer Alan Ergenlerin Yalana İlişkin Tutum ve Davranış zelliklerine Yönelik Frekans Dağılımları	65
3.4. Yalan Tutumunun Bağımsız Değişkenlere Göre Korelasyon Sonuçları	80
3.5. Araştırma Bulgularının Genel Değerlendirmesi.....	90
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	96
KAYNAKÇA.....	105
EKLER.....	114
ZGEMİş.....	119

KISALTMALAR

AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Dem.	: Değerler Eğitim Merkezi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
diğ.	: Diğerleri
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Eğitim Fakültesi
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
N	: Sayı
OMÜİF	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
p.	: Anlamlılık Düzeyi
R.A.M	: Rehberlik Araştırma Merkezi
s.	: Sayfa
SÜDÜİFD.	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
SÜİFD.	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
UÜİFD.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vb.	: Ve benzeri
Vol.	: Volume

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Araştırma gurubunun yaşa göre dağılımı	56
Tablo 2: Araştırma gurubunun cinsiyete göre dağılımı	56
Tablo 3: Araştırma gurubunun yerleşim yerine göre dağılımı	57
Tablo 4: Araştırma gurubunun ailesinin gelir düzeyine göre dağılımı	57
Tablo 5: Araştırma gurubunun kaldıkları yere göre dağılımı	57
Tablo 6: Araştırma gurubunun dindarlık durumlarına göre dağılımı	58
Tablo 7: Araştırma gurubunun dini ritüelleri (ibadetleri) yerine getirme..... durumlarına göre dağılımı.....	58
Tablo 8: Araştırma gurubunun yalanı tanımlama biçimlerine göre dağılımı	59
Tablo 9: Araştırma gurubunun yalana başvurma sıklıklarına göre dağılımı	60
Tablo 10: Araştırma gurubunun en çok yalan söyledikleri kişilere göre dağılımı	61
Tablo 11: Araştırma gurubunun yalana başvurma nedenlerine göre dağılımı.....	62
Tablo 12: Araştırma gurubunun annelerinin eğitim seviyelerine göre dağılımı.....	63
Tablo 13: Araştırma gurubunun babalarının eğitim seviyelerine göre dağılımı.....	64
Tablo 14: Araştırma gurubunun annelerinin dindarlık durumlarına göre dağılımı	64
Tablo 15: Araştırma gurubunun babalarının dindarlık durumlarına göre dağılımı	65
Tablo 16: Yalan söylemek bende alışkanlık haline gelmiş bir davranıştır	65
Tablo 17: Doğru söylesem bile bana kimse inanmaz	66
Tablo 18: Yalana başvurduğum tavır ve davranışlarımdan hemen anlaşılır	67
Tablo 19: Söylediğim yalanı önceden düşünürüm	68
Tablo 20: Çevremde yalan söyleme davranışı çok yaygındır.....	68
Tablo 21: Yalan söylememem konusunda insanların tavsiyelerinden daha çok	
davranışları benim için önemlidir	69
Tablo 22: Kişiyi yalana yönlendirmede televizyon gibi medya araçları etkilidir	70
Tablo 23: Yalancının mumu yatsıya kadar yanar	71
Tablo 24: Yalan söylemenin günah bir davranış olduğunu düşünüyorum	71
Tablo 25: Bazı durumlarda yalan yere yemin ederim	72
Tablo 26: Yalan söylediğimde içimi bir huzursuzluk kaplar	73

Tablo 27: Sonucundan korktuğum ve ceza alacağım bir durum karşısında yalanı	
bir kurtuluş aracı olarak görürüm.....	73
Tablo 28: Yasaklar ya da engellerle karşılaşınca yalana başvururum	74
Tablo 29: Anne-babam yalan söylememem konusunda bana kötü örnek	
olurlar	75
Tablo 30: Yalan söze tahammül edemem.....	75
Tablo 31: Söylediğim yalanı itiraf etmek beni rahatlatır.....	76
Tablo 32: Ailemin ve çevremin beklentilerini karşılayamadığımda yalana.....	
başvururum.....	76
Tablo 33: Yalan söylediğimde sonuç beklediğim gibi olur	77
Tablo 34: Yalanın hangi niyetle söylendiği benim için önemlidir	77
Tablo 35: Sanal sohbetler (msn, facebook, twitter) esnasında diğer zamanlara göre	
yalana daha sık başvururum	78
Tablo 36: Ailemde yaşanan sorunlar yalan söylememde etkilidir	79
Tablo 37: İnanç ve ibadetler insanı yalan söylemekten alıkoyar.....	79
Tablo 38: Cinsiyetlerin yalana başvurma sıklıklarına göre karşılaştırılması	80
Tablo 39: Cinsiyetlerin yalan söyleme sonucunda duydukları huzursuzluğa göre	
karşılaştırılması.....	81
Tablo 40: Cinsiyetlerin yalan söze tahammül etmeme açısından karşılaştırılması.....	81
Tablo 41: Yalanın hangi niyetle söylendiğinin cinsiyet açısından karşılaştırılması.....	82
Tablo 42: Yalanın tavır ve davranışlardan anlaşılmasının cinsiyetler açısından	
karşılaştırılması	83
Tablo 43: Cinsiyetlerin en çok yalan söylenen kişilere göre karşılaştırılması	83
Tablo 44: Yaşanılan yer ile yalana başvurma sıklığının karşılaştırılması.....	84
Tablo 45: Ergenin dini yaşantısı ile yalana başvurma sıklığının karşılaştırılması	85
Tablo 46: Ebeveyn ergen ilişkileri bağlamında annenin dindarlığının ergenin.....	
yalana başvurma sıklığına etkisinin karşılaştırılması	86
Tablo 47: Ebeveyn ergen ilişkileri bağlamında babanın dindarlığının ergenin.....	
yalana başvurma sıklığına etkisinin karşılaştırılması	87

Tablo 48: Ebeveyn ergen ilişkileri bağlamında annenin eğitim durumunun ergenin..... yalana başvurma sıklığına etkisinin karşılaştırılması	88
Tablo 49: Ebeveyn ergen ilişkileri bağlamında babanın eğitim durumunun ergenin..... yalana başvurma sıklığına etkisinin karşılaştırılması	89
Tablo 50: Cinsiyetler açısından sanal ortamlarda söylenen yalanlardaki sıklığın..... karşılaştırılması.....	90

Tezin Başlığı: “Ergenlerde Yalan Tutumuna Psiko-Sosyal Yaklaşım (Sakarya Örneği)”	
Tezin Yazarı: Sinan UZUN	Danışman: Doç. Dr. Abdulvahit İMAMOĞLU
Kabul Tarihi: 28.06.2011	Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) + 113 (tez) +5(Ek)
Anabilimdalı: Felsefe ve Din Bilimleri	Bilimdalı: Din Psikolojisi
<p>Alan araştırması olarak tasarlanan ve ergende yalan tutumunu inceleyen bu çalışma, teorik ve uygulama olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Teorik bölüm, ergenlik dönemi ve yalan tutumu şeklinde iki kısımda incelenmiştir. Birinci kısımda ergenlikle ilgili genel bilgi verilerek bu dönem; psikolojik, biyolojik, sosyolojik ve dini açıdan ele alınmış, ergenin yaşadığı uyum ve davranış sorunları ile ailenin ergen tutum ve davranışları üzerindeki etkisi açıklanmıştır. Teorik bölümün ikinci kısmında ise yalan tutumu türevleri ile birlikte bilişsel, duygusal, davranışsal boyutlarıyla açıklanmış, dini-ahlaki, sosyo-psikolojik açıdan incelenmiştir. İkinci bölümde ise uygulamaya dönük bulgular tablolar halinde gösterilmiş, gerekli açıklamalarla birlikte yorum ve değerlendirmeler yapılmıştır.</p> <p>Araştırmamız Sakarya ili ve ilçelerinde 15-18 yaş grubunda yer alan ergenler üzerinde uygulanmış, veri analizi SPSS programıyla yapılmıştır. Bulguların analizi sonucunda ergenlerin düşük düzeyde de olsa önemli bir kesiminin yalan söylediğini, yalanı zihinsel süreç gerektiren bir eylem olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Yine cinsiyetler arasında yalan söyleme sıklığı açısından bir fark olmamakla birlikte, yalan söyleme sonucunda kızların daha çok huzursuz olduğu görülmüştür. Erkekler daha çok arkadaşlarına yalan söylerken, kızların ise daha ziyade annelerine yalan söyledikleri tespit edilmiştir. Ergenlerin yalan tutumunu olumlu ya da olumsuz etkileme yönünden; dindarlık derecesi, ceza faktörü, çevre ve medya gibi dış etkenlerin etkili olduğu istatistiki analizlerle belirlenmiştir.</p>	
Anahtar kelimeler: Ergenlik, Yalan, Sosyal Uyum, Tutum, Davranış sorunu	

Title of the Thesis: “Psycho-Social Approach to the Lie Attitude of Adolescents (Sakarya Example)”	
Author: Sinan UZUN	Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Abdulvahit İMAMOĞLU
Date: 28.06.2011	Nu. of pages: viii (pre text) + 113 (main body) + 5 (app.)
Department: Philosophy and Religious Sciences	Subfield: Religion of Psychology
<p>Field research is designed as a viewing position may lie and adolescents in this study consists of two parts: theory and practice. Theoretical part, the attitude of adolescence, and lie in the form examined in two parts. In the first part of this period by giving general information about puberty, psychological, biological, sociological and religious aspects have been addressed, compliance, and behavioral problems of adolescents lived with the family described the impact on adolescent attitudes and behavior. In the second part of the department lies with the attitude theoretical variants of cognitive, emotional, behavioral aspects are described, the religious-moral, socio-psychological aspects were examined. In the second part shown in the tables to implement the findings, comments and evaluations were made with the necessary explanations.</p> <p>Our research and the townships of the province of Sakarya on adolescents in the 15-18 age group, applied, data analysis was SPSS. As a result of low level analysis of the findings, although a significant portion of adolescents had lied, lie, say that he saw it as an action that requires mental process. Again, although not a difference between the sexes in the prevalence of lying, lying to girls as a result were very restless. Men lie more friends, more than the mothers of the girls tell lies have been identified. Adolescents false positive or negative influence in terms of attitude, degree of religiosity, the penalty factor, environmental and external factors such as the media were determined to be effective statistical analysis.</p>	
Keywords: Adolescence, Lie, Social adaptation, Attitude, Behaviour disorder	

GİRİŞ

Günlük hayatımıza şöyle bir baktığımızda, kendimizi (beğenmediğimiz halde) bir arkadaşımızın kıyafetine iltifat ederken, canımız sıkın olduğu halde yüzümüze sahte bir gülümseme kondururken, geç kaldığımız bir randevu için bahane bulurken, komik bulmadığımız bir fıkraya güler gibi yaparken, bir yakınımızdan çok hasta olduğunu gizlemeye çalışırken, bir tavsiye mektubuna tanıdığımız birinin yeteneklerini abartarak yazarken, sevdiğimiz insanların üzülmelerini önlemek için bazı gerçekleri gizlerken bulduğumuzu düşünürsek, yalanların ne kadar kaçınılmaz olduğunu ve hayatımızın her alanında nasıl var olduğunu daha iyi anlayabiliriz. Çocukluğumuzdan itibaren dürüstlük ve doğru sözlü olmanın önemli olduğunu öğrenmemize karşın, belirli durumlarda, önemli ya da önemsiz bir konuda, nedeni ya da sonucu ne olursa olsun, kendimiz ya da bir başkası için yalan söylemekten çekinmemekteyiz. Bu da göstermektedir ki, yalan söylemek aslında ikili ilişkilerimizde bir amaç doğrultusunda sıkça başvurulan bir araç görevi görmektedir. Hayatımızı bu denli işgal eden bir tutumun yine hayatımızın bir kesiti olan ergenlik döneminde, nasıl şekillendiği, ne anlam ifade ettiği, ne ölçüde kullanıldığı önemli ve araştırılmaya değerdir. Çünkü birey kimliğinin büyük ölçüde biçimlenmesi bu dönemde gerçekleşir.

İnsan, doğum öncesi dönemden başlayıp yaşlılık anına kadar birbirinden farklı birçok gelişim evresinden geçer. Fakat bu evreler, birbirleriyle aynı olmayan fizyolojik ve psikolojik bir takım özellikler ihtiva eder. Gelişim Psikolojisinde bu evreler genel olarak; çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık olarak ifade edilse de bunlar da kendi içlerinde alt şubelerden oluşmaktadır. Literatüre bakıldığında bu evrelerin başlangıç ve bitimi her ne kadar kesin sınırlarla belirlenmiş gibi gözükse de, değişim ve gelişime her zaman açık bir varlık olarak insan için, bu evrelere yönelik kesin bir yaş sınırlaması yapmak oldukça güçtür. İnsanın yaşam süreci içerisinde yapılan gözlemler, elde edilen bilgi ve bulgular, göstermektedir ki insan zihinsel, duygusal, bedensel ve ahlaki olarak sürekli gelişen ve bu gelişimle birlikte değişen bir varlıktır. Bu gelişme ve değişim farklı dönemlerle olmakla beraber her dönem, insan yaşamında farklı bir yönü ifade etmekte ve kendi içinde kendine has nitelikler taşımaktadır. Bu dönemler bütün ırklar ve kültürler için evrenseldir, sırası değiştirilemez ve hızlandırılmaz. Ancak başlangıç ve bitiş süreleri iklim, coğrafi şartlar, beslenme vb. durumlarla değişebilir (İnanç ve diğ.,

2004:59-60; Budak, 2003). Şunu da ilave etmek gerekir ki; insanı daha iyi tanımak ve anlamak, onun ihtiyaçlarını daha iyi belirlemek ve var olan sorunlarına daha etkin ve kalıcı çözümler bulabilmek için bu dönemlerin farkında olmak psikoloji için önemli bir kazançtır.

Yukarıda da kısaca ifade edildiği üzere insan hayatı çeşitli evrelerden oluşmaktadır Ancak, gelişim dönemleri itibariyle bu dönemler içerisinde en çok üzerinde durulan hiç şüphesiz ergenlik dönemidir. Bunun nedeni ise; ergenliğin insan yaşamında birçok yönüyle kritik bir süreci ifade etmesidir. Ergenlikte mevcut, fizyolojik ve psikolojik her türlü durum gelecekte birey yaşamını tümüyle etkilemektedir (Gander ve Gardiner, 1993:452). Yapılan araştırmalar bu ifadeyi destekler niteliktedir.

Gelişim Psikolojisi açısından, ergenlik üzerine Türkiye’de yapılan çalışmalar, Batı’da yapılan çalışmalara kıyasla azımsanmayacak derecede çok olmakla birlikte, Din Psikolojisi açısından literatür oluşturacak yoğunlukta değildir. Ancak din psikolojisinin ülkemizdeki tarihi seyri dikkate alındığında ergenlik dönemi en çok çalışılan gelişim dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şunu da belirtmeliyiz ki, ülkemizde psikoloji ve onun alt bir dalı olan din psikolojisi alanında yapılan çalışmalar yoğunlukla Batı referanslı çalışmalardır. Toplumların insan profilleri incelendiğinde benzerliklerin yanında bireysel, sosyal, coğrafi ve kültürel bağlamda farklılıklar arz ettiği görülmektedir. Bu nedenden dolayı evrensel verileri de dikkate alarak daha yerel ve özgün çalışmalara ihtiyaç vardır.

Ergenlik dönemi varsayılan diğer gelişim dönemleri gibi birçok açıdan incelenebilen bir dönemdir. Bu döneme ilişkin çalışmalar ne kadar yoğun olursa olsun, hala merak edilen ve araştırmaya konu teşkil edecek birçok konu bulunmaktadır. Biz bu çalışmamızda insan yaşamının bütün safhalarında sıklıkla kendini gösteren ve birey ve toplum yaşamını birçok boyutuyla etkileyen yalan tutumunu ergenlik boyutunda ele alacağız. Ergenlik dönemi dendiğinde pür bir dönemden bahsetmek mümkün değildir. Geçmişle gelecek arasında köprü vazifesi gören bu dönem; biyolojik, fizyolojik, zihinsel, cinsel, duygusal, dinsel ve ahlaksal açıdan önemli değişimlerin ve beraberinde gelişimlerin yaşandığı bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Muuss, 1975:13). Çalışmamızı şekillendirirken ergenlikle ilgili etraflıca açıklamalar yerine bu sürece ilişkin kısa bilgiler vermekle yetinilecektir.

İnsan; inanan, hisseden, akıl ve iradesiyle hareket edebilen, düşünen ve düşüncelerini uygulayabilen psiko-sosyal bir varlıktır. İnsanın duygu, istek ve beklentilerini anlamadan davranışlarını tahmin etmek mümkün değildir. İnsanın hangi unsurlar ve olgular tarafından idare edildiği, tutum ve davranışlarını belirleyen şeylerin neler olduğu günümüz psikoloji çalışmalarında giderek artan bir ilgi konusu olmuştur. Toplumsal hayat, insanların belli kurallar dâhilinde tutum ve davranış sergilemesini gerektirir. İnsanın tutum ve davranışları ise bir objeye ya da duruma yüklediği anlamla şekillenmektedir.

İnsan davranışlarının en önemli özelliklerinden birisi, çok sebepli ve karmaşık oluşudur. Çünkü davranışın gözlemlenebilen boyutunun ötesinde, insan bilincinin ya da düşüncesinin derinliklerinde yatan bir çok nedenden söz edilebilir (Sert, 2004:15-17). Yalan davranışı bu açıdan araştırılmaya değerdir. Yalan, konu itibariyle tarihsel süreç içinde bakıldığında din, psikoloji, kriminoloji, felsefe, edebiyat ve iletişim gibi pek çok farklı disiplinin ilgi alanına girmiş ve dolayısıyla bu konuda yapılmış çalışmalar ilgili disiplinler doğrultusunda farklı çerçevelerde yürütülmüştür. Bu farklı bakış açıları ve yalanın karmaşık yapısı yalan konusunda geçerli kuramsal bir çerçeve oluşturulmasını zorlaştırmaktadır. Ancak psikoloji sahasında yapılan çalışmaları incelediğimizde kuramsal bir çerçeve oluşturma çabalarının olduğunu görüyoruz. Yalan konusu Amerikan merkezli batılı araştırmacıların özellikle son dönemlerde üzerinde çalıştığı konular arasında yer alıyor. Teorik çalışmalardan ziyade tecrübi çalışmalar dikkat çekiyor. Günlük yaşamda yalanın varlığı tüm etkisiyle bilinen bir gerçek. Ancak yalan davranışının altında yatan niyet ve nedenler, karşılıklı etkileşimlerde bireyler üzerinde bıraktığı tesir, insan ve toplum davranışlarına etkisi, bireyin fizyolojisinde meydana getirdiği değişim, suçlularla mücadeledeki rolü, bilişsel ve duygusal arka planı, dini ve ahlaki boyutu vb. konular hep merak edile durmuş tartışma ve araştırma konusu haline gelmiştir.

Yalan ile ilgili ülkemizde ki çalışmalar, birkaç istisna hariç genellikle yalan davranışının sonuçları üzerinde yoğunlaşırken, ülkemiz dışında ki çalışmalar daha çok yalanı fark edebilme ya da ortaya çıkarma üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Yalan söyleminin arkasında yatan nedenler ve bunların yalan söyleme sürecine yansımaları, insan fizyolojisindeki değişimler ve bunların anlaşılıp değerlendirilebilmesi, yalanı anlamada

başvurulan yöntemler ve bunların geliştirilmesi gibi birçok konu yalanla ilgili araştırmalarda merkeze oturmuştur. Yalan incelenirken onun bilişsel, davranışsal ve duygusal ipuçları psiko-sosyal açıdan önemlidir. Dolayısıyla yalan tutumu incelenirken onun saydığımız bu üç yönü ihmal edilmemesi gerekir. Bunlar sosyal bir sorun olan ve insan yaşamını daha çok olumsuz etkileyen yalanı anlama ve ona başvurmama açısından gereklidir.

Haklılığı kanıtlanmamış bilgiler ön yargı adını alır. Ön yargı, herhangi bir konuda, yeterli ve gerekli bilgi edinmeden ya da inceleme yapmadan yetersiz kanıtlara dayanarak varılan yargıdır. Genellikle bu bir olumsuzluğu ifade eder ve ön yargıda tutumun duygusal ögesi ağır basar. Toplumsal anlayışta, “Ergenler yetişkinleri aldatmaya çalışırlar, çünkü onların yasası yalan pahasına bile olsa kendilerini kurtarmaktır. Anne ve baba karşısında içtenlik ve onlara güvenme artık bir hayal olmuş, bu durum yerini kendine fayda sağlamak için utanmaz bir biçimde yalan söyleme alışkanlığına bırakmıştır” (Onur, 1987:248-250). Toplumun ergeni anlama ve algılama biçimini örnek olarak yansıtan bu ifadeler aslında gençlere ön yargılı bakışın bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır Bu ifadeleri kuşatıcı anlamda destekler bir materyale sahip değiliz. Dolayısıyla ergenlerin ne sıklıkla ve ne şekilde yalana başvurdukları araştırmaya muhtaçtır.

Araştırmamızın yalana dair teorik çerçevesi oluşturulurken, ahlak, din ve din psikolojisi çalışmalarının yanında daha çok batı menşeli psikoloji çalışmaları referans alınarak yalan, dini ve ahlaki, sosyo-psikolojik ve ergenlik boyutunda incelenmiştir.

Araştırmanın Konusu ve Sınırları

Ergenlik, çocukluk ile yetişkinlik arasındaki büyüme periyodudur. Zira gençlik dönemi diye de adlandırılan bu dönem biyo-psiko-sosyal açıdan bir değişim ve gelişim dönemidir (Jersild, 1978:10-15). Her ne kadar gelişim süreci zaman dilimi bakımından her insan için aynı olmasa da neticede her birey yetişkinliğe giden bu yolda bu dönemi yaşayacaktır. Bu düşünüşle ergenlik; bireyin tamamıyla olgunlaşmış, sorumluluk sahibi bir birey olmadan önce geçmek zorunda olduğu çocukluk ile yetişkinlik arasındaki bir köprü gibidir.

Psikoloji sahasında yapılan çalışmalara baktığımızda görüyoruz ki ergenlik (adolescence) dönemi psikoloji bilimi tarafından en çok araştırma konusu yapılan dönemdir. Din psikolojisi de bu döneme ilgisiz kalamamıştır. Özellikle ülkemizde bu döneme ilişkin çok sayıda çalışma yer almaktadır.¹ Alan araştırması olarak tasarlanan bu çalışmanın ana konusu 15-18 yaş ergenlerde yalan tutumuna psiko-sosyal yaklaşımıdır. Yalan insan yaşamının her döneminde değişik formlarda varlığını koruyan ve sıklıkla başvurulan bir davranış biçimidir. Bu dönemler içinde ergenlik dönemi yalan söylemenin sosyal bir boyut kazandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu açıdan incelenmeye değer görülmüştür (Jensen ve diğ., 2004:101-112).

Araştırma kapsadığı alan ve yararlandığı veriler bakımından aşağıda belirtilen boyutlarla sınırlandırılmıştır. Araştırmamızın katılımcıları, Sakarya ilinin Adapazarı, Kaynarca ve Kocaali ilçelerinde yaşayan, ruh sağlığı açısından problemi olmayan ve normal ilişkilerini sürdürebilen, İmam-Hatip, Lise ve Endüstri Meslek Liselerinin herhangi birinde okuyan 15-18 yaş ergenlerden oluşmaktadır. Araştırmamız bu yaş grubunda bireylerin yalan tutumuna yönelik durumlarını ortaya koymayı hedeflediğinden herhangi bir hipotez sınamasına gidilmemiş, anket formunda sıralanmış olan çok sayıda soru ve tutum cümlesiyle deneklerin hedeflenen durumu ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışmamıza konu olan gençler, örgün eğitimde yer aldığından araştırma grubu lise ve dengi okullarla sınırlı tutulmuştur.

Anket 2010 yılının Mart ve Nisan aylarında 472 ergene uygulanmış olup yalnız yalan tutumuyla sınırlı tutulmuştur. Araştırma belli bir zaman aralığında yapıldığından, zamanla deneklerin inanç, düşünce ve tutumlarının değişebileceği dikkate alınarak, yapıldığı zamanla sınırlıdır. Araştırmada elde edilen yalan tutumuna ait bulgular, anketin ölçme kapasitesi ile sınırlıdır. Bu araştırmanın planlanıp yürütülmesinde ve elde edilen bulguların yorumlanmasında, öğrencilerin anketteki maddeleri doğru olarak cevaplandıkları ve araştırmanın evreni temsil ettiği varsayılmıştır.

Anketler hazırlanırken yaş ve cinsiyet faktörü göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Hazırlanan bu anketlerin büyük çoğunluğu direkt olarak deneklere

¹ Din psikolojisi sahasında ergenler üzerine yapılan bu çalışmalar, Mustafa Koç tarafından 2005 yılında S.Ü.İ.F. Dergisinin 12. Sayısında "Din Psikolojisi Araştırmalarında Ergenlik Dönemi Üzerine Türkçe Yapılan Çalışmalarla İlgili Bir Literatür İncelemesi" adıyla yayınlamıştır.

verilmiş, uygulama bizzat araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Anketleri uygulama esnasında gerekli açıklamalar yapılmış, uygulama esnasında ortaya çıkan sorunlar yerinde ve zamanında çözümlenmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Sosyal birer varlık olmaları itibariyle insanlar, yeryüzünde var oldukları günden bu yana toplu halde yaşamakta ve birbirleriyle olan ilişkilerinde olumlu veya olumsuz pek çok farklı tutum ve davranış sergilemektedir. Bu tutum ve davranışlar pozitif olduğu gibi negatif de olabilmektedir. Her iki koşulda bireyin tutum ve davranışları, sonuçları itibariyle başkalarını da ilgilendirir, onlara fayda ya da zarar verebilir. Bu sebeptendir ki; insan ruhuna açılan yollardan birisi kuşkusuz ferdin tutum ve davranışlarının araştırılmasıdır (Yavuz, 1983:99). Çünkü ferdin iç dünyasını anlamak, ortaya çıkan ya da çıkabilecek psikolojik durumları anlamlandırabilmek için buna ihtiyaç vardır. Araştırmamıza konu olan yalanında insan hayatına etkileri bakımından dönemsel olarak ele alınması gerekir. Dolayısıyla ergenlik dönemi insan yaşamın önemli dönemleri arasında sayılmakta ve bu dönemde yalan sıklıkla başvurulan bir davranış olarak kabul edilmektedir. Bunun böyle olup olmadığu araştırmaya muhtaçtır. Buradan hareketle araştırmanın amacı Sakarya ilinin merkez ve çevre ilçelerdeki 15-18 yaş ergenlerin yalan davranışına ilişkin tutumlarını belirlemektir.

Bireyin kişilik gelişimi, doğuştan getirilen bazı özelliklerin yanında, çevrenin etkisi altında biçimlenmesiyle oluşur. Birey üzerindeki çevre etkisi ilk olarak anne-baba etkisi ile başlar ve genişleyerek devam eder. Bireylerin çocukluktan itibaren gördüklerinden etkilenme ve bu etkilenmeleri uygun zaman ve mekânda davranışa dönüştürme eğiliminde oldukları bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle çocuklukta dil ve zihin gelişimine paralel olarak sıkça başvurulan yalan söyleme davranışı çocukluktan ergenliğe geçişte daha bilinçli ve sosyal bir forma bürünmektedir. Böylece yalan, ergenlikte önemli bir davranış bozukluğu olarak kabul edilmektedir (Yavuzer, 2000:262-271). Ergenlerde davranış bozukluklarının ergenin içinde yaşadığu çevrenin bir yansıması olduğu, güvenli ve tutarlı çevre şartlarının sağlıklı davranış kalıplarının gelişimi için gerekli olduğu ancak; çevresindeki tehlikeli ve zarar verici risk faktörlerinin varlığının ergenin normal gelişimini bozduğu ve önemli uyum sorunlarına yol açtığu belirtilmektedir (Ankay, 1998).

Ergenlerin davranış sorunları ve bunların nedenleri birçok araştırmaya konu olmuştur. Önemli bir davranış sorunu olarak hayatımızın her safhasında karşımıza çıkan ve sıkça başvurulan yalan ise birkaç araştırmadan dışında sorun olarak ifade edilip derinlemesine incelenmemiştir. Ülkemizde yalan konusuyla ilgili akademik çalışmalara baktığımızda biri doktora ve diğeri ikisi Yüksek lisans çalışması olmak üzere üç çalışmadan bahsedebiliriz. Bunlar:

- Seçil Üretmen tarafından hazırlanan; “Cinsiyet, Yalan söyleme ve çıkar elde etmenin yalana ilişkin yüklemelere etkisi” adlı doktora tezi,
- Hidayet Geze tarafından hazırlanan; “Kuran-ı Kerim’de Kızb (Yalan) Kavramı” yüksek lisans tezi,
- Asuman Deveci tarafından hazırlanan; “İlköğretim Birinci Sınıf Öğrencilerinin Yalan Ve Hırsızlık Konularındaki Yargılarının Öğretim İle Geliştirilmesine Dönük Bir Tasarım” adlı yine bir başka yüksek lisans tezidir.

Bu üç çalışmanın dışında ülkemizdeki muhtelif yayınlarda yalan konusu genellikle çocukluk dönemi boyutuyla incelenmiş sonrası dönemler hakkında ise çok az bilgi ile yetinilmiştir. Batıdaki çalışmalarda ise daha çok çocukluk ve yetişkinlik dönemi üzerinde durulmuştur. Özellikle ülkemizdeki Din Psikolojisi çalışmalarında, ergenlik döneminde sosyal bir boyut kazanıldığı düşünülen yalan söyleme davranışının, bu döneme has akademik düzeyde bir araştırma konusu yapılmadığını görmekteyiz. Ergenlik dönemi açısından araştırma konusu yaptığımız bu psiko-sosyal sorunun incelenmesini bu alana bir katkı sunacağı düşüncesindeyiz.

Araştırmanın Varsayım ve Problemleri

Araştırmada herhangi bir hipotez sınanmamış, araştırma aşağıda yer alan varsayımlar ve problemler üzerine kurgulanmıştır.

1. Cinsiyetler arasında kız ergenler erkek ergenlere göre yalana hem günlük hayatı akışı içinde hem de sanal ortamlarda daha az başvururlar.
2. Kız ergenler yalana daha az tahammül ederken, yalan söyleme sonucunda daha çok huzursuz olurlar.
3. Ailenin ergenden beklentileriyle ergenin yalan söyleme davranışı arasında pozitif bir ilişki vardır.

4. Ceza ve korkunun yalan söyleme davranışı üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.
5. Ergenler yalan söylememe konusunda ögütlerden ziyade davranışa önem verir.
6. Dini tutumları yüksek olan ergenler, yalana daha az başvururlar.
7. Yalanın hangi niyetle söylendiği kız ergenler tarafından daha çok önemsenir.
8. Anne-baba eğitim düzeyi ve dindarlığı yüksek olan ergenlerin yalana başvurma eğilimleri anne-baba düzeyi ve dindarlığı düşük olan ergenlere göre daha azdır.

Yukarıda yer alan varsayımların yanında aşağıda yer alan problemler de araştırmaya yön vermektedir.

1. Ergenler ne sıklıkla ve hangi nedenlerle yalana başvurmaktadır?
2. Ergenin yalan söyleme davranışı ile sosyal uyumu arasında nasıl bir ilişki vardır?
3. Sosyal çevrenin ergenin yalan söyleme davranışı üzerinde nasıl bir etkisi vardır?
4. Medyanın ergenin yalan söyleme davranışı üzerinde etkisi nedir?

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamız teorik ve ampirik olmak üzere iki temel kısımdan oluşmaktadır. Araştırmamızın teorik bölümünde dokümantasyon (belge inceleme) ve tarama (survey) metodu kullanılmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde ise alan araştırma yöntemi kullanılmıştır. Alan araştırma yöntemi, belirli zaman dilimi içerisinde çok sayıda denek ya da deneklerden elde edilen bilgi ve bulguların analizi ile araştırmanın problem ve amacına uygun olarak araştırmanın oluşmasına araçlık eder (Arseven, 1993:92). Dolayısıyla bu yöntem araştırmamız açısından en uygun yöntem olarak görülmüştür. Veri toplama aracı olarak ise anket ve gözlem teknikleri en sık kullanılan teknikler olduğundan bu araştırmanın uygulamasında bu tekniklerden yararlanılmıştır.

Anket tekniğiyle her hangi bir konu üzerinde, planlı bir biçimde hazırlanmış ifadeler kullanılarak, o konudaki eğilimleri öğrenilmeye çalışılır (Arslantürk, 2004). Anket tekniğini kullanmamızda temel amacımız geniş bir kitleden pek çok kişiye sorulan sorular ve alınan cevaplarla belli bir konudaki fikir ve tutumları ortaya çıkarmak ve bunları sınıflandırarak o konuda bilimsel sonuçlara ulaşmaktır. Anket çalışmasını yürütürken gözleme yer vermemizin nedeni ise deneklerin anketi cevaplandırırken takındıkları tavırların, sorulara yönelik eleştiri, değerlendirme ve önerilerinin çalışmamız için önemli bir veri kaynağı olmasındandır. Çünkü gözlem belli bir davranış

olayını etkilemeden olduğu gibi gözleyerek daha iyi anlamak için kullanılır. Bu teknikteki en önemli husus, gözlemcinin kendi tabii ortamında, tabii yaşantısı halinde gözlemlenmesidir. Birçok davranış ancak bu şekilde objektif olarak belirlenebilir (Cebeci, 1997:106). Bu nedenle anketi uygulama esnasında ve çalışmamızın şekillenmesi safhalarında gözlem metoduna da başvurulmuştur.

Konu İle İlgili Kavramlar

Ergenlik: Ergenlik dönemi, biyolojik, psikolojik, zihinsel ve sosyal açıdan bir gelişme ve olgunlaşmanın yer aldığı çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemine verilen addır. (Budak, 2003:268; Kulaksızoğlu, 2004:19-20; Yavuzer, 2000:278)

Sosyal Uyum: Uyum; bireyin sahip olduğu özelliklerinin kendi benliği ile içinde bulunduğu çevre arasında dengeli bir ilişki kurabilmesi ve bu ilişkiyi sürdürebilmesi şeklinde tanımlanabilir. (Cüceloğlu, 1998)

Tutum: Bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik obje ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan bir eğilim ve değerlendirmedir (Kağıtçıbaşı, 2004: 102-103)

Davranış Bozukluğu: Çoğunlukla toplum kurallarına aykırı belirtileri içeren ve toplumsallaşmada yetersizlik (asosyalite) veya toplumsallaşmada gerileme, gevşeme (disosyalite) ile büyükçe çocuklarda ortaya çıkan, topluma uyum bozukluklarına denir (Yörükoğlu, 2004).

Yalan: Aldatmak amacıyla bilerek ve gerçeğe aykırı olarak söylenen söz, uydurma anlamlarına gelen tutum olarak değişik şekillerde tarif edilir (Doğan, 1996: 662; Hançerlioğlu, 1993:369)

BÖLÜM 1: GELİŞİM VE DİN PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN ERGENLİK

İnsan gelişiminin bir evresi olarak ergenlik dönemi(adolescence) ele alındığında, ilk olarak “ergenlik” ile “erinlik” (puberty, buluğ) evrelerinin aralarındaki farkı ortaya koymak gerekir. Ergenlikle ilgili çalışmalarda genellikle bu iki dönem birlikte zikredilmekte ve bir ayrıma gidilmemektedir. Ancak, erinlik döneminde daha çok fiziksel değişim ve gelişimi dikkat çekerken, ergenlik döneminde ise fiziksel, zihinsel ve duygusal boyutlar dikkat çeker. Bu anlamda bir ayrıma gitmekte fayda görmekteyiz.

1.1. Ön Ergenlik (Erinlik) Dönemi

Erinlik, ergenliğin bir evresi olup, ergenliğin ilk dönemini oluşturur ve genel kabule göre 11–15 yaşları arası dönemi kapsar. Sosyo-ekonomik koşullar, sağlık, beslenme, iklim erinliğin başlama yaşını etkiler. Ortalama olarak kızların erkeklere oranla iki yıl kadar önce olgunlaşmaları nedeniyle cinsler arasında belirgin bir farklılık görülür. (Kulaksızoğlu, 2004:32-349).

Bu evre toplum tarafından buluğ çağı olarak da bilinir. “Buluğ” kelime olarak; bir şeye erişme anlamında olup, fiziksel, ruhsal, zihinsel ve duygusal açılardan ciddi değişimler yaşadığı bir dönem olduğu için bütün eski kültürler önemle üzerinde durulan bir hadise olmuştur (Gündüz, 2002). Psikoloji literatüründe ise “erinleşme” kelimesi ile ifade edilen durum, çocuğun cinsi ve bedeni açıdan ergenlik dönemine ulaşmasıdır. Erinlik dönemi, cinsel ve üretici olgunlaşmanın ortaya çıktığı, oldukça kısa süren fizyolojik değişiklikler evresi olarak da görülür (Yavuzer, 2000:278; Onur, 2000:423). Ayrıca, kişinin üremeye hazır hale geldiği, yani cinsel organların olgunlaştığı (erkeklerde penis, testisler, kızlarda yumurtalıklar ve rahîm), ikincil cinsiyet özelliklerinin (tüylerin gelişimi, erkeklerde ses değişikliği, kızlarda göğüs ve kalçanın oluşumu) geliştiği dönem olarak da kabul edilir (Reevy, 1987:337-364; Budak, 2003:268). Yukarıda yer alan tanımları incelediğimizde erinlik; doğuştan getirilen cinsiyet özelliklerinin işlev kazanması, fonksiyonlarını icra etmesi hali olarak izah edilse de ruhsal, fiziksel ve zihinsel bir gelişim ve değişimin genel adıdır (Hurlock, 1987:105).

Bu dönemin özelliklerine kısaca göz atacak olursak yalnız kalma isteği bu dönemde çok fazladır. Gerek aile, arkadaş ve toplumdan uzaklaşma isteği, gerekse yaşadıklarının

muhasabesini yapma gereği onu yalnız kalmaya iter. Yalnızlık kontrol altında olmalıdır. Çünkü bu çağda olumlu ya da olumsuz, zihinsel ve duygusal etkilenme çok fazladır. Olumsuz etkilenmeler, ilgisizlik ve sevgisizlik, depresyon, karamsarlık, üzüntü, gerçeğe ilgili çatışmalar, bunalım, istediği bir şeyi elde edememe halleri intihar vakasıyla sonuçlanabilmektedir (Yavuzer, 2000:303-304). Bu süreçte birey, algılama durumuna göre olumlu veya olumsuz, dengeli ya da dengesiz bir kişilik geliştirebilir (Özgü, 1973). Geliştirilen bu kişilik, bireyin yaşamında etkisini yaşam boyu sürdürebilir. İşte bu yüzden ki erinlik ve bu dönemi de kapsayan ergenlik dönemi insan yaşamında kritik bir öneme sahiptir.

1.2. Ergenlik Dönemi

“Ergen” sözcüğü Batı literatüründeki “adolescence” karşılığı olarak kullanılmıştır. Latince büyüme, olgunlaşma anlamında kullanılan ‘adolescere’ fiilinin kökünden gelmekte olan bu sözcük, yapısı gereği bir durumu değil, bir süreci belirtmektedir (Yavuzer, 2000:277). Çünkü bu dönemde büyüme, gelişme ve olgunlaşma statik değil dinamik bir olgudur (İnanç ve diğ., 2004:229). Ergenlik dönemi, biyolojik, psikolojik, zihinsel ve sosyal açıdan bir gelişme ve olgunlaşmanın yer aldığı, buluşla başlayan ve bedence büyümenin sona ermesi ile sonlandığı düşünülen, çocukluktan erişkinliğe geçiş döneminin genel adıdır. Değişik kaynaklarda 11- 21 yaş aralığı bu adla adlandırılrsa da genel kabule göre sürecin başı kabul edilen 11-14 yaş aralığı erinlik, ortası kabul edilen 15-18 yaş aralığı ergenlik ve sonu kabul edilen 19-21 yaş aralığı ise gençlik dönemi olarak belirtilmiştir (Ekşi, 2002:155). Ne var ki bu sınırlandırmaları bu kadar net tarif etmek her zaman mümkün olmamaktadır.

Ergenlik; soyut düşünme kalıplarının geliştiği, yeni rollerin üstlenildiği ve yeni ilişki kalıplarının geliştirildiği, geleceğe dönük kararlar verme ve seçimler yapma evresidir. Büyük değişikliklerin yaşandığı bu dönem, ergenler adına derin psikolojik çalkantıların ve sosyal altüst oluşların gözleendiği, tüm çocuklukları boyunca kendilerine öğretilen bilgi ve değerlere başkaldırdığı, bir anlamda onları bütünüyle sorguladığı, tüm bu sorgulamalar neticesinde daha şuurlu ve bilinçli bir kanaate varıldığı kritik bir yaşam dilimidir (Erwin, 2000:80). Çocuk yapısı, yetişkin yapısına bu dönemin sonunda ulaşmakta ve bu durumun neticesinde ergenin insan ilişkileri, sorumlulukları, ilgi ve

beklentileri ciddi bir değişime uğramaktadır (Hurlock, 1987:139). Aslında bu değişimler onu bir sonraki evreye taşımaktadır.

Ergenlik dönemi kavramı Modern Psikolojinin kurucularından G. Stanley Hall tarafından psikolojiye kazandırılmış bir kavramdır. Ergenlik çağındaki gencin yabanilikle uygarlık arasında bir yerde olduğuna inanan Hall, ergenliği bir stres ve fırtınalar dönemi olarak nitelemiştir. Ayrıca G. S. Hall'a göre bu dönem yeniden doğuş dönemi olarak algılanabilir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu dönemi stres ve bunalımdan uzak gören kuramcılarda vardır ki buna E. Spranger'i örnek verebiliriz (Kulaksızoğlu, 2004:19-29).

1.3. Ergenlik Döneminin Psiko-Sosyal Özellikleri

Ergenlik dönemi, başlangıcından bitimine kadar değişik durumların gözleendiği, karmaşık duygu, düşünce ve eylemlerin sergilendiği bir süreç olarak kabul edilir. Bu süreç, fiziksel, ruhsal, bilişsel, duygusal ve ahlaki gibi birçok yönden ayrı ayrı incelenmeye çalışılmıştır. Ancak biz burada tüm bu yönleri de içine alan dönemin genel özellikleri üzerinde duracağız.

Ergenlik döneminin ilk yıllarında, cinsel gelişme ve fiziksel büyüme çok hızlıdır. Ancak dönemin sonlarına doğru büyüme durmakta ve fakat gelişme ve olgunlaşma devam etmektedir. İlk zamanlarda ki bu hızlı büyüme karşısında "nasıl görünüyorum?" sorusu birey için çok önemlidir. Vücutta meydana gelen değişimler ergen hayatını tümüyle etkiler. İlk zamanlarda bu değişime uyum sağlamakta zorlanan genç, şaşkınlık, gerginlik, endişe ve kaygı hisseder, kendi dünyasına çekilerek içine kapanır (Özgü,1973). Ancak bu durumdayken bile bu dönemde, çevresinde 'onun gibi olmak' istediği model kişileri arar. Bu aileden, sevgi ve anlayış gördüğü bir kimseden ya da arkadaşlarından biri olabilir Ergen, kim olduğunu, neye değer vereceğini, kime bağlanıp inanacağını bulmaya çalışır. Önceleri saf bir şekilde inandığı kuralların değişebileceğini kavramaya başlar (Ouillon ve Origlia, 1987:247-264).

Birçok araştırmacı ergenlikte yüksek bir duygusallık görüldüğü noktasında birleşmektedir. Bu dönemde duygular şiddetli olduğu kadar bununla birlikte inişli çıkışlıdır. Sinirlilik, ani tepkiler, öfke patlamaları, atak ve düşüncesiz davranışlar, çabuk sevinip üzülme, içe kapanıklık ile coşkulanma arasında gidip gelmeler, bencillik, sayısız

kaygılar, güvensizlik, karasızlık ve hayal dünyasına dalma gibi oldukça dalgalı bir seyir izler (Yörükoğlu, 2004:125; Saygılı, 2002:18-23). Duygusal tepkileri; sağlık durumu, cinsiyet, zekâ düzeyi, okul başarısı ve sosyal kabul düzeyi gibi etkileyen faktörler vardır. Ergen kendine her türlü hakkın tanınmasını ister, yasakları saçma bulur. Eleştiri, utandırma, küçümseme ve reddedilme durumları, aşırı hassas benliğe sahip olan ergeni öfkelenirir (Yavuzer, 2000:285-286; İnanç ve diğ., 2004:258–266). Bunun sonucun da aile büyükleri ile çatışmaya girer, yetişkinlerin sahip oldukları ayrıcalık ve özgürlüklerin kendilerine tanınmasını, kendilerinin dinlenmesini, kendilerine güvenilmesini ve değer verilmesini isterler. Bağımsız olma ve özgür davranma isteği ergenlik döneminin en karakteristik özelliğidir. Bu çağda genç aileden giderek uzaklaşır, evden kopma davranışı gösterir. Bu dönemin ortalarına doğru sosyalleşme, arkadaş guruplarının içinde yer alma isteği fazladır. Gruptaki arkadaş etkinlik ve değerleri, ana-babaların değer yargılarının yerine geçer. Spora olan ilgi artar, arkadaş gurupları içinde dayanışma ve bağlılığa özel önem verir (Erwin, 2000:86-92).

Ergenlik dönemi, psiko- sosyal problem ve çatışmaların oldukça yoğun olduğu bir korku, endişe, duygusal kırıklıklar, ruhsal zorlanmalar gibi değişik heyecan biçimlerinin yaşandığı bir dönemdir. Hızlı bir zihinsel, bedensel ve duygusal gelişime ve değişime sahip olan bireyde bunların olması kaçınılmazdır (Yavuzer, 2000:2287-291; Bilgin, 2001). Çünkü tüm duygusal konularda bireyin kendini kontrol edebilme alışkanlığını kazanması açısından bu heyecan biçimleri önemlidir. Ayrıca sözü edilen bu psikolojik ve sosyolojik tabanlı problemler bireyler arasında farklılıklar da gösterir. Çünkü her bireyin karakteri, olaya bakışı ve algılama biçimi birbiriyle aynı özellikleri taşımaz. (Budak, 2003:268).

Psiko-sosyal değişimlerin birlikte yaşandığı ergenlik döneminde dürtüsellüğün artmasına bağlı olarak riskli davranışların denenme sıklığında belirgin bir artış yaşanmaktadır. Bu dönemde sıklıkla karşılaşılan riskli davranışlardan birisi de sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımınıdır. Son yıllarda ülkemizde yapılan çalışmalar ergenler arasında madde kullanımının giderek yaygınlaştığını ve bu maddeleri kullanmaya başlama yaşının da küçüldüğünü göstermektedir (Ögel ve diğ., 1997:502-519). Genç bu dönemin içindeyken, sıkıntılarında, sorumluluklarından kaçma ve bir teselli olarak sahte bir rahatlama yaratacak maddeleri kullanma eğilimleri göstermektedir. Yeni şeyleri deneme

merakıda bu döneme hâkim bir özelliktir. Sigara, alkol ve uyuşturucu gibi zararlı maddelerde ki kullanım isteği “bir kereden ne çıkar” merakıyla başlamakta ve giderek alışkanlığa dönüşmektedir (Koç, 2003:113-132).

Ergenlik döneminde bilişsel gelişimin dikkat çeken bir başka özelliği de benmerkezciliktir. Bu durum düşünce çatışması olarak ortaya çıkar ve “ben her şeyle başa çıkabilirim, bana bir şey olmaz, yetişkinler beni anlamıyor ifadelerini ergene kullandırır (Erden ve Akman, 1997). Ergen, başkalarının düşüncelerini kavramlaştırabilirken, başkalarının düşüncelerinin yöneldiği nesnelere ile kendi yöneldiği nesnelere birbirinden ayıramaz. Ergen fizyolojik değişmeye bağlı olarak kendisine yönelik olduğundan, kendi zihni faaliyetleri ile başkalarının ne düşündüğünü ayıramamaktadır. Doğal olarak diğer insanların da kendisinin davranış ve görüntüsü ile meşgul olduklarını düşünmektedir. Ergenin başkalarının da kendi davranış ve görünüşü ile ilgili olduklarını düşünmesi, ergenlik çağının ben merkezliliğini oluşturur. Bunun sonucunda ergen, kendi beğenisi ile başkalarının beğenisini ayıramamaktadır. Aynı benmerkezci tutum karşı cinse yöneltilen davranışlarda da görülür. Bütün bunlarla birlikte ergen benmerkezciliği aşamalı bir geçiş ile ortadan kalkar. Bu ortadan kalkış hali, zihinsel düzeyde kendi düşünceleri ile başkalarının düşüncelerini ayırt ederek, duygusal düzeyde ise başkalarının duygularını kendi duyguları ile birleştirerek gerçekleşir (Elkind, 1987:193-196).

Bu dönem bireyleri, tartışmalara katılmayı sever, insanlık, hürriyet, adalet ve din gibi soyut kavramları anlamaya başlar ve bunlar üzerinde düşünce üretebilirler. Yine bu dönem bireyleri, gittikçe artan biçimde geleceğe yönelik ve soyut düşüncelerle ilgili yorum yaparak idealizm kazanırlar. Dolayısıyla cinsellik, ahlak, din gibi konularla ilgili gerçekten kendilerine ait bir değerler takımı edinirler. Bunun sonucunda genç bu dönemde diğer dönemlere göre daha yoğun hayal kurar ve dış dünyadan uzaklaşarak kendi dünyasına çekilir. Bu hayaller gelecek planlarını kapsayabileceği gibi karşı cinse ilgili hayaller de olabilmektedir. Ergen ilişkilerinin en ayırt edici özelliği, çocukluğun tipik özelliği olan cins ayrımının açıkça sergilenmesi eğilimin yıkılmasıdır. Karşı cinse ilginin arttığı bu dönem de cinsel kimliğe bağlı roller edinilir. Cinsel özdeşim bu dönemin sorunlarından olup, ergen birey ileride benimseyeceği cinse ait özellikleri yakın çevresindeki kişileri örnek alarak öğrenir. İlk başlarda bocalama olsa da ilerleyen

dönemlerde karşı cinsle sağlıklı ilişkiler kurulabilir (Kulaksızoğlu, 2004:45-62; Erwin, 2000: 92-94).

Erikson'a göre, ergenlik döneminin en önemli sorunu kimlik arayışıdır. Ergenliğin ortasında tam bir kimlik krizi yaşanır ve birey bu krizi çözmeye ve üstesinden gelmeye çalışır. Bu dönemde ergen, yavaş yavaş bir yaşam felsefesi, bir dünya görüşü ve inançlar geliştirmek durumundadır ve bunun için "Ben kimim?" "Yaşamdaki amaçlarım neler olmalı?" gibi sorularla kendini sorgular (Arkonaç, 1998:404-405). Olgun bir statüye ulaşma çabaları sırasında ergen, kişisel bir kimlik duygusu kazanma gereksinimi içindedir. Bildiği, gördüğü, düşündüğü her şeyi sorgulayan genç, toplum içinde kendi seçtiği ideolojiye uygun bir rol bulursa kimlik kazanır. Bunu başaramayan ergenlerdeyse kimlik krizi devam eder. Pek çok denemeyle bu kriz çözülmezse, ergen kimlik kargaşasına düşebilir ya da olumsuz bir kimlik geliştirebilir. Kişinin kimliğini açık seçik bulması, başkalarına ne denli bağımlı olursa olsun, kendini diğerlerinden ayrı bir varlık olarak algılamasına bağlıdır (Muuss, 1987:199-222). Böylece birey, "çocukluğun bağımlılığından ve hamlığından kurtularak olgunluğa ve bağımsızlığa yönelir" (Budak, 2003:268).

Bir çocuğun ergen olması, toplumda saygınlık kazanma ve statü sahibi olma gibi gereksinimlerin görülmesi ile birlikte toplumsal gelişim ve uyum süreci başlar (Yavuzer, 2000:293). İnsanlar çeşitli sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını ancak herhangi bir gruba dâhil olarak giderebilirler (Günay, 1998:20). Çünkü grup üyeliği kişinin sosyal bir belirlilik kazanmasına ve psikolojik açıdan duygusal bir denge oluşturmaya yardımcı olur. Dolayısıyla bu dönemde ergenin içinde bulunduğu gruba sosyal uyum önemli bir gelişim görevidir. Ergen için akran ve arkadaş çevresi bir toplumsallaşma ortamıdır. Bu ortam onlara çeşitli öğrenme, fırsatları ve etkinlikleri hazırlar. Bu ortam sayesinde, alışverişi, paylaşmayı, birbirlerinin eylemlerinden zevk almayı ve başkalarını anlamayı öğrenirler; empati, sadakat, cesaret, fedakârlık, hoşgörü, eşitlik ve katılma duygularını besler, güçlendirirler. Ergen birey akran ve arkadaş çevresinde bir taraftan normlara uymayı, onlara bağlanmayı ve onları benimsemeyi öğrenirken, diğer taraftan kendi tutum ve yargılarını özgürce ifade etmeyi öğrenir (Şengün, 2007:206). Ergen birey girdiği arkadaş gruplarında ve diğer sosyal çevrelerde duygularında ki inişler ve çıkışlar sebebiyle karmaşık duygular yaşayabilmektedir. Toplumun beklentileri karşısında denge

kurmada başarısızlığa uğrama korkusu özellikle gençlerde uyum sorunlarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Uyum sorunlarının genellikle toplumların kendi yapısal özelliğinden kaynaklandığı bilinmektedir. Özellikle gençlerin yaşadığı toplumun kültürü, aile yapısı, anne-baba tutumları, ailenin ekonomik düzeyi gibi etmenler uyum üzerinde etkili olabilmektedir (Erdoğan ve diğ., 2005:1-13).Ancak bu durum onun gelecek süreçlerle ilgili uyum deneyimleri edinmesi açısından önemlidir .

Ergenlik dönemi insan hayatında önemli değişimlerin yaşandığı ve bu değişimlerle birlikte yeni kazanımların elde edildiği bir dönemdir (İnanç ve diğ., 2004:230). Yapılan çalışmalar bizlere gösteriyor ki her dönem insanı yeni bir sürece hazırlıyor. Dolayısıyla ergenlikte, insanı yetişkinliğe hazırlayan bir süreç olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde ergenin ruh sağlığına katkıda bulunmak, onu anlamak, ona güvenmek ve onunla ilgilenip ona sevildiğini hissettirmek ebeveynin olduğu kadar, toplumun da en önemli görevleri arasında sayılmaktadır (Yörükoğlu, 1994).

1.4. Ergenlik Döneminde Dini Hayat

Ergenlik dönemi bireyin dünyaya geldikten sonraki ilk 8 ayı hariç hayatı boyunca değişimi en yoğun yaşadığı dönemdir. Dolayısıyla ergenlik dönemi yaşam dönemlerinin en önemlilerindedir denebilir. Ergenlik döneminde birey biyolojik anlamda vücudunda değişiklikler yaşarken kimlik gelişimini tamamlamaya da çalışır. Kimliğin bir parçası olan dini yönelim de bu dönemde oluşmaya ve bireyin kişiliğinde kendini göstermeye başlar.

Buluğa erme, ergenlik dönemi içerisinde gerçekleşen ve dinde sorumluluğun başlangıcı olarak kabul edilen bir tanımlamadır. Dolayısıyla din psikolojisi açısından bu dönemin önemi çocukluğa göre daha fazladır. Ergenlikle beraber birey, din nazarında yetişkin statüsünde yer alır ve dinin emir ve yasakları, görevleri ve kuralları çerçevesinde yaptıklarından ve yapmadıklarından sorumlu tutulur (Mehmedoğlu, 1998:115-117).

Ergenlikteki gelişim özellikleri çocukluğa kıyasla oldukça farklı olmakla birlikte, hem nicelik hem de nitelik bakımında çok yükündür. Bu bakımdan bu döneme, "yeniden doğuş" diyen psikologlar olmuştur. Bağımsız bir kişilik sahibi olma, toplumdaki yerini ve rolünü öğrenme tam olarak bu dönem içerisinde gerçekleşir. Cinsiyet güdüsünün doğurduğu çatışmalar en fazla bu dönemde yaşanır. Bir dünya görüşü geliştirme,

kendine yön verecek değerleri araştırma, hayatın anlamı ve kendisinin yeri ve rolü konusunda tatmin edici cevaplar bulma gibi arayış ve yönelişler gençlik döneminin kendine has davranış özelliklerindedir (Hökelekli, 2003:266).

Daha önce ifade ettiğimiz gibi insan hayatı belirli dönemlerden oluşur ve her dönem bir önceki dönemin devamı ve tamamlayıcısı niteliğindedir. Ancak ardı sıra gelen dönem daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Bilindiği üzere Piaget, zihinsel gelişim teorisiyle ortaya koymuştur ki, 11-12 yaşlarına kadar çocuk somut düşünceye hâkimdir. Bu düşünceyi Elkind, Harms, Kolberg ve Goldman gibi psikologların görüşleri de desteklemektedir (Karaca, 2007). Çocuğun eşyaya, olaya, kâinata ve dine bakışı bu düşünce etrafında şekillenir. Din soyut kavramlardan ve varlıklardan neşet bir gerçekliktir. Soyut kavramlarla örülü bir yapıyı algılaması, onu içselleştirip anlamlandırması, onun öğretilerini hayatına aktarması çocuk için çözülmesi güç bir problemdir. İşte ergenlik dönemi bu sorunun çözüldüğü, bireyde soyut düşüncenin geliştiği, kutsalla bilinçli bir şekilde ilişki kurulduğu, dine dair kavramların anlaşıldığı ya da anlaşılmaya çalışıldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilimsel ve sistematik anlamda "ergenlik dönemi araştırmacılarının ilkleri" olarak tanımlayabileceğimiz Starbuck ve Hall gibi psikologlarla başlayan ve ergenlik dönemi dini gelişimini inceleyen çalışmalar, ilerleyen yıllarda giderek yaygınlık kazanmıştır. Son dönem araştırmalarının önemli bir kısmı, kendi bulgularını önceki araştırma bulguları ile destekleyerek bu dönemde ortaya çıkan dini değişimleri, aşamalara bağlı bir değerlendirme modeliyle açıklamaktadır (Bahadır, 2002:255-306). Çalışmamızda ergenlik dönemi dini gelişim özellikleri sözü geçen model dikkate alınarak üç aşamada açıklanacaktır. Bunlar, dinî ilginin artması ve gelişmesi, dini yaşayışta yeni arayışlar ve dinî tutumların belirginlik kazanması şeklinde sıralanmaktadır.

1.4.1. Dini İlginin Artması ve Gelişmesi (12-15 Yaş)

Her çocuğun fitratında din duygusu vardır. Bu zamanla değişip başka formlara bürünebilir. Bunu Hz. Peygamberin fitrat hadisinde görmekteyiz.² Ancak fitratta var

² Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Her çocuk ancak fitrat üzere dünyaya getirilir. Bundan sonra anası babası (Yahudi ise) onu Yahudi yaparlar, (Hıristiyan ise) onu Hıristiyan yaparlar, (Mecusi ise) onu Mecusi yaparlar. Nitekim kusursuz doğan bir hayvan yavrusu içinde siz kulağı, burnu, ayağı kesik olanını hiç görüyor musunuz?" Bundan sonra Ebu Hureyre şu ayeti okudu: "Sen yüzünü, Allah'ı birleyici olarak doğruca dine çevir: Allah'ın yaratma yarasına (uygun olan

olan bu duygunun işlenmesi, geliştirilmesi, bilinçli bir şekilde tutum ve davranışa dönüşmesi belirli ve zorunlu bir süreci gerektirmektedir. Çünkü dini duygusun şuurlu tezahürü yüksek zihinsel organizasyonlara ihtiyaç duyar ve bu çocuklukta henüz mevcut değildir (Allport, 2004:48). Şüphesiz dine dair, dinle ilgili konulara çocuk her zaman ilgi duyar, merak geliştirir, ebeveyn tarafından dile getirilen telkinlere uyar ve zaman zaman da dini ritüellere katılır. Örneğin, duaya başvurma çocuklarda en sık görülen dini bir davranıştır. Ancak burada bilinçli bir eylemden ziyade duygusal bir dini anlayış, otoriteye uyma ya da egosantrik bir düşünce hâkimdir. Bununla birlikte, çoğu ezbere, telkine veya şartlanmaya dayalı çocukluk dinî kabullerinin ileri dinî hayatın oluşmasındaki fonksiyonu, asla küçümsenemez. Çünkü ergenlik dönemi sonunda yapılan dinî tercihlerde, bireyin yönelişini etkileyen en önemli faktörler, çocukluk dönemi dinî kabuller ile yakından ilgilidir (Armaner, 1980:105, Hökelekli, 2003:278; Bahadır, 2002)

“Çocuğun akli ve ruhi gelişmesine paralel olarak dine karşı ilgisinde ve isteğinde de gelişmeler görülmektedir” (Yavuz, 1983:71). Bu ilgi ve isteğin şuurlu olması ve çocukta dini şuurun uyanması ve dine dair aktiflik kazanması genellikle 12-14 yaşları arasında görülür. Bu durum somut düşüncenin yerini soyut düşünceye bırakmasıyla mümkün olmaktadır. Bireyin hangi dini kabullere sahip olduğunu, neye ya da kime niçin inandığını ya da inanmadığını bilmesi; sergilediği dini tutum ve davranışların farkında olması; dini kabullerini içten yaşaması, dine ve dini alana dair merakının artması bu soyut düşüncenin gelişmesiyle ilgili bir durumdur (Peker, 1993:80). Düşüncedeki bu gelişme sayesinde, çocukta gittikçe gelişen ve tükenmek bilmeyen öğrenme ve anlama merakı ve özlemi dini alana yayılma kabiliyetini gösterince din ile ilgili hususlar onun dikkatini ve ilgisini çekmektedir ve böylece dini şuurda bir hareketlilik bir canlanma söz konusu olmaktadır (Yavuz, 1983:70). Eğer ailede uyumlu ve tutarlı bir atmosfer mevcutsa ve bunu çocuklar teneffüs edebiliyorlarsa, dine karşı ilgi ve istek daha yoğun yaşanmaktadır. Bu istek ve canlanma ile birlikte genç, önceki öğrendiklerini yeniden gözden geçirme ve onları daha iyi belleme yoluna gitmektedir.

dine dön) ki, insanları ona göre yaratmıştır. Allah'ın yaratması değiştirilemez. İşte doğru din odur. Fakat insanların çoğu bilmezler.” (Canan, 1992)

Bilindiği üzere İslâm dini açısından “Buluğ” önemli bir kavramdır. Ergenlik dönemine giren birey, buluğ çağına girmiş/ermiştir. Buluğ dini sorumluluğun başlama çağıdır. Çünkü artık ergen, ne yaptığının ve nasıl yapması gerektiğinin şuurundadır. Dini kabul şuurlu bir harekettir. Her şuurlu hareket beraberinde sorumluluğu getirir. Dini bakımdan sorumluluk üstlenen ergen için din, güvenlik, kimlik, bağlanma ve anlama, gibi birtakım psikolojik istek ve ihtiyaçlara cevap vermesi açısından oldukça yüksek bir değerdir (Hökelekli, 2003:206). Bu durum bize şuurlu bir dini uyanışın olduğunu, çocukluk döneminden farklı olarak anlaşılan ve kavranılan bir dini hayatın görüldüğünü açıklamaktadır.

Sonuç olarak, ergenliğin asıl bunalımlı evresine girmeden önceki bu dönem, dini ilgi ve merakın yüksek olduğu, dini ritüellerin yerine getirildiği bir dönem olarak bireyin hayatında yerini alır. Bu süreç, içe dönük bir yaşam süren bireyin dışa yönelmesiyle, sosyalleşme, bağımsız yaşama ve otoriteye karşı gelme davranışıyla son bulacak ve genç, şüphe ve çatışmaların yaşandığı bir dönemle karşı karşıya kalacaktır.

1.4.2. Dini Yaşayışta Yeni Arayışlar (15-18 yaş)

Ergenlik döneminin ortalarını ihtiva eden ve psikologlar tarafından “bunalım” çağı olarak ifade edilen 15–17 yaşları arası genç için en sıkıntılı dönemi kapsar (Hurlock, 1982:127-135). İşte bu safhada ferden fizyolojik, zihinsel ve ruhsal gelişimi sonucunda düşüncelerindeki değişimler dini alana da yansımış ve genç, öğrendiklerini, yaşadıklarını ve beklentilerini sorgular hale gelmiştir. Aslında bu çağdaki genç, yalnız dine değil, dinin dışında da her türlü otoriteye karşı koyan ve şüphe duyan bir tutum içerisindedir (Armaner, 1980: 98). Bireyin gelişim dönemleri dikkate alındığında imanla ilgili şüphe, kararsızlık ve çatışmalar en çok bu dönemde ortaya çıkar (Hökelekli, 2003:270). Psikologlar tarafından bu şüpheli yaklaşım olağan ve olması gereken bir durum olarak karşılanır ve esasında 11–12 yaşlarında sönük olarak başlayan bu şüpheli yaklaşım ortalama 17 yaşlarında en yüksek düzeyine çıkar ve doğal olarak bu yaş sonrasında etkisini yitirmeye başlar (Armaner, 1980:98; Bovet, 1958:49-50). Şüphe önemli bir faktördür ve şüphelerin ardında reddetme niyetinden çok, hakikate ulaşma arzu ve ihtiyacı yatar ve ergen tüm endişe ve ıstıraba karşın oluşturacağı hayat felsefesi için bunu yapmaktan geri duramaz (Bahadır, 2002:257; Jersild, 1978:10-22).

Ergenlik döneminin girmesiyle birlikte gençte kendini gösteren en önemli problemlerden birisi kuşkusuz bir kimlik arayışı sorunudur. Bu kimlik arayışında din, önemli bir fonksiyon ihtiva eder. Çünkü kimlik gelişiminin temel taşlarını teşkil eden kendi değerlerini bulma, sorumluluk kazanabilme, güven duygusu, özdeşleşme vb. psikolojik gelişim özellikleri, aynı zamanda dinî gelişimde temel referans noktaları arasında yer alır (Kula; 2002:56–61). Ancak hemen belirtmek isteriz ki bu kimlik arayışı ergenlik döneminin sonlarına doğru son bulur ve birey gerek dinsel, gerek ideolojik ve gerekse sosyal kimliğini bir ölçüde elde etmiş olur.

Ergeni dini şüphe ve çatışmaya sevk eden birçok etkenden söz edilebilir. Bunların başında döneme özgü psikolojik-duygusal gerginlikler, zihinsel karmaşalar, yanlış ve hurafe bilgiler gelmektedir. Ayrıca din dilindeki yetersizlikler, kavram kargaşası, dinî konularda rehbersizlik, dinî öğrenmede eksiklik, yanlış fikir ve olumsuz telkinler ile aile, arkadaş ve grup çevresi gibi çok yönlü faktörler dini şüphe ve tereddütlere, çatışma ve çıkmazlara zemin hazırlayan etkenler arasında sayılabilir (Bahadır, 2002:264-268). Dolayısıyla ergenlik öncesine kadar sorgulanmayan dini inanç ve tutumlar, geleneksel öğretiler, toplumdaki dini yaşantı ve kabul bu dönemde ergen tarafından sıkı bir eleştiriye tabi tutulur ve dolayısıyla akılla ispat edilemeyen her şey bir tenkit süzgecinde geçirilir (Hökelekli, 2003:271). Burada tenkide tabi tutulan inançlar, kabuller, öğretiler sadece eskiden edinilenler değil yenileri de bu tenkit süzgecinden geçmekte ve böylece teslimiyetçi anlayış reddedilmektedir. Aslında bu süreç taklidi imandan tahkiki imana geçiş açısından ve gencin daha bilinçli ve köklü bir dini hayat sahip olması açısından oldukça önemli bir süreçtir (Gündüz, 2003:175-179).

Bu dönemde ergen birçok konuda şiddetli suçluluk ve bunun dini karşılığı olan günahkârlık duygusuna kapılır. Cinsellik güdüsünün yol açtığı ahlâki problemler, bencillik ve diğerkâmlık arasındaki çatışmalar, aşırı sorumluluk ya da sorumsuzluk, aşırı tenkit görme ve aşırı müsamahasızlık, haksızlık yapma, kendi içlerindeki hızlı değişimin doğurduğu çalkantılar, eğitimin zaruretleri, dini görevlerini gereği gibi yerine getirememesi, gibi hususlar suçluluk duygusuna kaynaklık eden başlıca faktörler arasında zikredilebilir (Bahadır, 2002, Hökelekli, 2003:276). Ergen, bu tür durumlar karşısında ister-istemez suçluluk duygusuyla yüz yüze gelir, eziklik duyar, üzülür. Ergenin duyduğu suçluluk duygusu, ahlâki kabullerde bir çatışmanın ya da

uyuşmazlığın var olduğuna işaret ederek, doğru davranma konusunda vicdanın uyarısına aracılık eder. Yani bu duygu vicdanı harekete geçirir. Suçluluk duygusu aşırı olduğunda ergenin kişiliğinde önemli bozukluklara neden olabilir (Bahadır, 2002). Aşırı suçluluk ve günahkârlık duygusu, tövbe ve pişmanlığa karşı duygusuzluğa, ilgisizliğe sevk edebilir. Ancak, makul ölçülerde olduğu takdirde bu duygu, bilinçlenmede ve doğruya yönelmede, iyi olanı bulmada ve erdemli bir birey olmada, güçlü bir motif olarak görebilir (Hökelekli, 2004:106). Dolayısıyla ergen birey, çocuk yaşta dine bir anlam veremezken, ergenlik döneminde kendi dini hayat tecrübesine dayanarak dini anlamlandırmaya ve aradığını bulmaya başlar.

1.4.3. Dini Tutumların Belirginleşmesi (18-21 Yaş)

Bütün tutum ve davranışlarda olduğu gibi dini tutumlar, son ergenlik döneminde psikolojik durulmayla birlikte belirginleşmeye başlar. Çatışmalarla, krizlerle, bocalamalar, bunalımlar ve dini arayışlarla dolu ergenlik dönemi, yerini bu aşamada istikrarlı ve sakin bir döneme bırakır. “Çünkü genç, artık din konusunda kendi tutumunu tam olarak belirleyebilecek zihni ve duygusal olgunluğa ulaşmış durumdadır” (Hökelekli, 2003:280). Ergenlik dönemi iradenin iman üzerinde bağımsız olarak etkisinin olduğu, bu sebeple de kesin dini tercihlerin yapılması sonucunda farklı dini tutumların ortaya çıktığı ve bunların ergeni daha derinden etkilemeye başladığı bir dönemdir (Koç, 2003:128). Bu etkileme olumlu olduğu gibi olumsuz da olabilmektedir.

1.5. Ergenin Tutum ve Davranışlarına Aile ve Çevrenin Etkisi

Ergenlerin bireysel ve sosyal hayatlarında meydana gelen örnek alma ve farklılaşma süreci onların dinî inanç, düşünce, tutum ve davranışlarında önemli bir yer tutar. Ergen, tüm hayatını etkileyecek, kendisine bir dünya görüşü, hayat tarzı sunacak inanç ve tutumları benimseme veya reddetme şeklinde bir karar safhasındadır. Çocuklar ve gençler, kaçınılmaz olarak büyükleri taklide çalışmakta ve onların tutum ve davranışlarını benimseyerek kişiliklerini oluşturma çabası içine girmektedirler (Bayyığıt, 1987:38). Çünkü başkalarının örnek davranışları çocuk ve gençlerin sosyal, ahlâkî ve dinî normları benimsemelerinde çok önemli bir yeri vardır.

Bireyin kişilik gelişimi doğuştan getirdiği bazı özelliklerin ve çevresinin etkisiyle oluşur ve biçimlenir. Çocuk üzerindeki çevre etkisi ilk olarak anne-baba aracılığıyla

oluşturduğundan dolayı çocuk, doğal olarak yaşadığı kültürün özelliklerini ve yaşam biçimlerini anne-babasının tutumlarından algılamaya başlar. Bu nedenle çocuğun yaşamının daha sonraki yıllarında yaşadığı topluma adapte olabilmiş, ruh sağlığı yerinde bir birey olabilmesi ailenin sergilediği tutum ve davranışlara geniş ölçüde bağlıdır (Pazarlı, 1982;46). Her anne-babanın bilerek ya da bilmeyerek çocuklarına karşı tutumu değişik olabilmektedir. Bazı çocuklar daha çok sevimli, bazılarında baskı yapılmakta, bazıları istenmeyen çocuk olarak kabul edilmekte, bazılarında ise daha çok hoşgörü gösterilmektedir. Bütün bu tutumlar çocuğun hem kişiliğinde, hem de sosyal gelişiminde olumlu ya da olumsuz izler bırakmaktadır.

Çocuğa sevgi, genellikle onu okşamak, öpmek ve istediğini yerine getirmek suretiyle gösterilmektedir. Ergenlerin ise fikirlerinin sorulması, konuştuğu zaman dinlenmesi, sözlerine değer verilmesi, onlara hitap edilirken bir yetişkin gibi önem verilmesi ve bu önemin ona hissettirilmesi, gence sevgi ve saygı göstermek anlamına gelmektedir. Gence gösterilen bu ilgi, onun yetişkinlere güven duymasına, ailesiyle beraber yaşarken şahsiyet kazanmasına yardımcı olmaktadır (Şemin, 1973:20). Bunun yanında reddedici, ilgisiz ya da cezalandırıcı ebeveyn çocuklarının ilk yaşlardan itibaren gergin ve doyumsuz oldukları, olumsuz tutumların yanında yalana başvurdukları gözlenmiştir (Kang ve Hollie, 1997:258).

İnsanlar çevrelerinde ve yaşadıkları toplumda sayılan, sevilen, güven duyulan, başarılı ve üstün kişi olma çabası içindedirler. Bunun yanında farklı olma, toplumda bir statü elde etme çabası da ergenlerde görülen tipik güdüler arasındadır. Toplumsal olan bu güdülerin yarattığı gerilimden kurtulmak ve bu ihtiyacı gidermek için kimi insan bedensel, duygusal ve kimi insan da zihinsel gücüyle üstünlüğünü ifade etmek ister. Bu durum bireyselleşme kavramıyla ifade edilmektedir. Bireyselleşme, yani bir birey olma, farklılıklara sahip olma ve bu farklılıklarla birlikte toplumda var olma, insanın önemli bir psiko-sosyal yönüdür. Ruhsal ve zihinsel kimliğimiz, kendimize ait tüm değerler, düşünce, tutum ve davranışlar, kişiliğimizin özgün parçalarıdır. Bu, bir yönüyle içinde yaşadığımız toplumdan kazanımlarımızla şekillenirken, bir yönüyle de sadece bize özel yanları olan bir durumdur. Bireyselleşmeye etki eden etkenler arasında kitap, televizyon, gazete, sinema, tiyatro vb. kitle iletişim araçları önemli yer tutar. Bu araçların çocuk ve gençler üzerindeki etkisi, toplumun diğer kesimlerine oranla çok

daha fazladır (Aydın, 2005:145-148). Bu araçların etkisi sadece bilgi aktarmaları yoluyla olmayıp, daha ziyade belli davranış modelleri sunmaları suretiyle cereyan etmektedir. Bu tipler özellikle çocuklar için büyük bir taklit kaynağı olan modellerdir (Yavuzer, 1996:116).

Bireylerin ruhsal gelişiminde ve insan ilişkilerinin oluşumunda oldukça önemli bir işleve sahip olan taklit etme, özellikle televizyonun temel öğretim biçimine uygun düşmektedir (Gövsa, 1998:84). Ancak bilinçsiz özentiyile birlikte taklit söz konusu olduğundan ve taklit kaynağı modellerin birkaç iyinin yanında daha çok olumsuz yönleri özendirdiğinden, çocuk ve gençler düşünme yeteneklerini kullanmada ciddi sorunlar yaşamaktadır. Kendisiyle ve çevresiyle uyumunu olumsuz yönde etkileyecek modeller neticesinde kendi ruh dünyalarında ve buldukları sosyal çevrede davranışsal sorunlar yaşamaktadırlar. Kitle iletişim araçlarındaki model tipler ve bunların yaşam tarzları, davranışları, söylemeleri, ilgi ve beklentileri, ilişki ve iletişim biçimleri çocuk ve gençler açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Buradaki model kelimesi kişinin kendini özdeş tuttuğu ve duyuş, düşünüş ve davranışlarını taklit etmeye çalıştığı şeyi ifade etmektedir (Yörükoğlu, 2004:98-104; Bahadır, 2002).

Gencin sosyalleşmesinin bir bölümü direkt öğretim ile şekillenmesine rağmen, onun davranış ve tutumlarının çoğu, hayatında önemli gördüğü yetişkinleri gözlemleme ve onları model alma suretiyle elde edilir. Gencin ahlâkî ve dinî sosyalleşmesinde, örnek alma yoluyla öğrenim önemli bir yer tutar. Anne baba, öğretmenler ve yetişkinleri örnek alma, dinî ve ahlâkî kuralların şekil almasında direkt öğretimden daha etkilidir. Genç, model aldığı kimsenin dinî davranışlarını örnek alarak aynı şekilde hareket etmeyi isteyecektir (Köknel, 1998:62-63). Bu durumda iyi örnekler oluşturma son derece önemlidir. Çünkü insanlar aile ve çevresi tarafından verilip sağlamlaştırılan bilgilendirme ve kimlik kazandırma esnasında diğer tutumları benimserken olumsuz tutumları da benimserler (Gürses, 2007:79-122). Model konumundaki kişilerin yapmadığı ya da uygulamakta zorlandığı bir davranışı ergenden beklemeleri ergeni çatışma duygusuna itebilmektedir. Örneğin yalanın kötü bir davranış olduğunu ifade eden bir ebeveyn bu davranışa sık sık başvuruyorsa bu söylemin ergen bireyde karşılık bulmaması beklenemez. Dolayısıyla ergen birey de benzer durumlarda bu yönetime başvurabilmektedir.

Gençlerin yetiştirilmesini formel eğitim çerçevesinde bir dizi kurallar ve yöntemlerden ibaret olarak düşünmek büyük bir yanılıdır. Gencin kişiliği örnek aldığı kişilerle oluşturduğu sürekli ilişkiler sonucunda oluşur. Eğer belli kuralları uygulamakla çocuk ve gencin sağlıklı bir şekilde yetişmesi gerçekleşseydi, her anne baba çocuğunu en iyi biçimde yetiştirebilirdi (Yörükoğlu, 2004:172-173). Ancak bu böyle olmamaktadır. İnsan öğrendiklerinin büyük çoğunluğunu formel eğitimin dışında sağlamaktadır ve esas eğitim buradan alınmaktadır. Çünkü bilgi gerçek karşılığını sosyal çevrede bulmaktadır. Sosyal çevre, davranışların şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Belli grup ve çevrelerin belli davranış tipleri vardır. İnsan, bir taraftan çevreyi etkiler, ona tesir eder, diğer taraftan da, bizzat kendisinin oluşturmuş olduğu bu sosyal çevreden etkilenir. Ayrıca insan hayatının huzur ve mutluluğu, manevî çevresiyle olan ilişkisiyle de yakından ilgilidir. Dolayısıyla fert üzerinde muhitin yani cemiyetin tesiri büyüktür (Sert: 2004:134-140). Çünkü çevre, insanın hareketlerini kontrolde önemli bir etkiye sahiptir.

Kişi, içinde bulunduğu çevrenin özelliklerini, hal tavır ve davranışlarıyla yansıtmaktadır. Bundan dolayı insanın, olumlu davranış kalıpları sunan toplulukta bulunması ve iyi arkadaşlar edinmesi kişiliğinin gelişimi açısından önemlidir. Kişinin kendi kabiliyetlerini keşfetme ve ortaya koyabilmesi için bu tür olumlu ve verimli bir çevreye ihtiyaç vardır. Formel eğitimin dışında, içinde yetiştiği mahalle, izlediği sinema, gezindiği sanal ortamlar, cemaat ve farklı gruplar onu etkilemeye devam eder. Gencin çevresinde söylenen sözler, yapılan davranışlar, yargılamalar, dedikodular, uydurulan lakaplar, söylenen yalanlar zihinlerinde izler bırakır ve onların da özdeşleşme yoluyla aynı tutumları benimsemelerine yol açar. Örneğin kendinden büyüklerin olumlu ya da olumsuz tavırlarını gören ve içselleştiren çocuk ya da ergenler, benzer durumlarda aynı tavırları sergileme yoluna gidebilmektedir. Buradan hareketle denilebilir ki, ergen birey teoriden daha ziyade pratikte karşılığını bulan durumlarla ilgilenir ve kimliğini bu doğrultuda şekillendirir.

Sonuç olarak ergenler, ahlâkî ve dinî tutum ve davranışlarda olduğu gibi diğer sosyal tutum ve davranışlar konusunda da en çok kendisine benzemek istediği ve örnek aldığı kimselerden etkilenmektedirler. Bu sebepten dolayı çocuk ve gençlerin eğitimlerinden sorumlu olan aile ve diğer kurumların her şeyden önce onlara örnek davranışlar sergilemeleri gerekmektedir. Bu kurumların örnek davranışları, ergenlerin ideal ahlâkî-

dinî tutum ve davranışları elde etmelerini olumlu yönde etkileyecektir (Kılavuz, 2005:41-58).

1.6. Ergenlikte Uyum ve Davranış Sorunları

Uyum, bireyin sahip olduğu özelliklerinin kendi benliği ile içinde bulunduğu çevre ile arasında dengeli bir ilişki kurabilmesi ve bunu sürdürebilmesi şeklinde tanımlanabilir. Kişi bir yandan çok değişken olan çevresindeki nesnelere ilişkin kavramı inkişaf ettirirken, diğer yandan da kendisi ile ilgili kavramları geliştirir. Bilişsel-duygusal bir organizasyonu temsil eden “kendilik” kavramının şekillenmesinde yaşamın özellikle ilk yirmi yılının önemli rolü olduğu ileri sürülmektedir (Balcıoğlu, 2001: 177-185). Her bir insan, hayatta birçok farklı rol, statü ve duruma sahiptir. Kişi, farklı yer ve durumlarda birçok rolleri üstlenebilir. Bu farklı yer ve durumlarda kişinin ortaya koyduğu tutum ve davranışlar, farklı değerlerin ortaya konmasına sebep olabilir. Sosyal roller ve değerlerin dışında da, kişinin kendine özgü geçmiş yaşantıları, kişisel beklentileri de vardır. Bu beklentiler onun algılama çerçevesini oluşturur. Sosyal kontrolün etkisindeki insan, başkalarıyla birlikteyken birçok şeyi daha iyi yapabilir. Ancak bu, onun kendi içindeki yalnızlığını sona erdirmeyebilir; buna rağmen o, içinde yaşadığı sıkıntılara karşı yürekli bir savaş vermek zorundadır. İnsan üzerinde en etkili olan davranış kalıpları, aile içinde kazandıklarıdır. Birtakım normlara uymamanın toplumsal cezalarla karşılandığını gören birey, bundan böyle ceza etkenini göz önünde bulundurarak tutum ve davranışlarını düzenleyecektir (Arkonaç, 1993).

Sosyal etkileşim ve uyumun ilk gerçekleştiği kurum olan ailede ergen, çocukluk çağında olduğu gibi anne babasının beklentilerine, onların tutum ve davranışlarına uyum gösterir (Kılavuz, 2005: 41-58). Eğer genç, inancın uygulanışını, onun duygu, düşünce ve davranışlara yansımaları görmüş bir çelişkinin varlığına şahit olmamışsa, bu düşünce ve davranışları ilgi ve dikkatle izleyerek benimser, sonraları ise bütün bunları kendine mal eder. Ancak diğer taraftan dinin yeterince ve gereğince benimsenip yaşanmadığı, örnek dinî davranışların izlenmediği ve inançlarla tutumlar arasında çelişkili durumların gözlemlendiği aileler de vardır (Bilgin, 1988: 94). Bu durum ergen bireyde ruhsal gerginliğe ve iç huzursuzluğa yol açabilmektedir. Bunu telafi etmenin yolu ise söylem ve eylemlerde tutarlı bir yol izlenmesidir.

Sosyal öğrenme kuramına göre; çocuklar çevresindekileri model almaktadır. Genelde bu model alma anne ve babayla gerçekleştirilmektedir. Yetişkinler için beyaz olan yalanlar çocuklarda siyahlaşabilmektedir. Annesinin telefonda komşusuna ‘gelmeyi çok isterdim ama çocuk hasta’ gibi sözlerini duyan çocuk, yalan söylemenin bazen iyi bir kurtarıcı olabileceğini düşünebilmektedir. Bu çocuğun okuldan kaçıp, ailesine ‘öğretmen hasta, gelmedi’ demesi beklenmeyen bir durum değildir. Benzer şekilde anne-babalar evde oluşturulan çocuk ve ebeveyn arasındaki koalisyonlarda çocuğa işine geldiği zaman yalan söylemeyi öğretmektedir. Çocuklar yalanları renklere boyayamadıkları için onlar için yalanın pembesi, beyazı, siyahı, uygun zamanı ve yeri yoktur. Yetişkinlerden öğrendikleri tek şey ‘işine gelen durumlarda yalan söyleyebilirsin’ olmaktadır. Bu ise çocuklukta normal karşılanırken ergenlikle birlikte önlenemez bir forma bürünebilmektedir.

Ergenin en çok etkileşim içerisinde olduğu kısım akran gruplarıdır. Diğer bir tabirle "ben de varım" mesajını verebilmek için arkadaşları arasında kabul görmek, etkin olmak ve onaylanmak ihtiyacındadır. Yani değerli olduğunun farkına varmak ister. Bu ise iki olumsuzluğu beraberinde getirebilir. Birincisi arkadaş grubunun niteliğinden dolayı onun kişilik, kimlik ve benlik gelişiminin olumsuz etkilenecek şekilde bulunduğu arkadaş grubunun kimlik biçimini benimseyebilir ya da dışlanma hissi yaşarsa içinde bulunduğu guruba yabancılaşabilir. Bu açıdan bir ergen için arkadaş seçiminin çok büyük önemi vardır. Arkadaş seçimine en büyük etkilerden bir tanesi ailenin ergene karşı geliştirdiği tutumlardır. Eğer aile ile ergen arasında olumlu bir uzlaşma zemini oluşturulamazsa bunun sonucunda kuşak çatışması ya da ters kimlik oluşturma gibi paralel sonuçlar doğabilir (Ervin, 2000;85-93). Ergen girdiği gruba uyum sağlama, grup üyeleri gibi olma ya da gerektiğinde onlardan farklı olma amacıyla söylem ya da davranış bağlamında stratejiler geliştirebilmektedir. Aslında bu strateji geliştirme işi bir psikolojik savunma biçiminde kendini gösterir. Ergenler grup dışına itilme ya da yeni statüler elde etme amacıyla yalanı bir araç olarak kullanabilir.

Gençler gelişimlerinden kaynaklanan ve aynı zamanda çeşitli inanç, düşünce ve tutumlar karşısında farklı davranışlar içerisinde olabilmektedirler. Bu farklı davranışlar toplumun değer yargılarıyla zaman zaman çatışabilmektedir. Bireyin ruh sağlığını içinde yaşadığı kültür ve çevre koşullarından ayrı düşünmek güçtür. Ruhsal bakımdan sağlıklı

olabilmek için önce temel gereksinimlerin daha sonra ise güven içinde olma, sevmeye, sevilme, ait olma, kabul görme, saygı ve kendini gerçekleştirme gibi ruhsal ihtiyaçların doyurulması gerekmektedir (Kızıltan, 1984:2). Ergen birey bu durumu aşmak için günlük yaşantısında devamlı problem çözme ve uyum sağlama durumu içerisinde. Uyum sorunu denilince bireyin devamlı içinde bulunduğu tekdüze bir ilişkiler zinciri anlaşılmalıdır. Birey yaşamı boyunca farklı uyum deneyimleri yaşamak zorunda kalır.

Uyum ve davranış bozukluğu, bir ya da daha çok psiko-sosyal faktör bağlamında gelişen, duygusal veya davranışsal belirtilerle karakterize psikiyatrik bir tablodur (Doruk, 2008:197-202). Bu psikiyatrik tablo ise, ergenin çeşitli ruhsal ve bedensel nedenlere bağlı olarak, iç çatışmalarını davranışına aktarması sonucu ortaya çıkar. Davranış ve uyum bozukluğu olan çocuk ve ergenlerin davranışları arasında saldırganlık, korkular, çekingenlik, yalan söyleme, üzüntü-ağlama, cimrilik, kendinden kaçma, yıkıcı olma, sürekli hırçınlık, kıskançlık, hırsızlık, sinirlilik, geçimsizlik, okuldan kaçma, sürekli başkaldırma, kuralları çiğneme gibi davranışlar sayılabilir. Bu davranışların sorun haline gelmesi davranışın şiddetine ve devamlılığına bağlıdır (Öz, 1997). Ancak her ferdin farklı farklı özelliklerle yaratıldığı dikkate alınır, davranışların biçimi ve şiddeti kişiden kişiye değişebilmektedir. Bu olumsuz sürecin sonucunda çocuk ya da gençlerin çevreleriyle ilişkileri daha çok gergin ve sürtüşmeli olabilmektedir (Yörükoğlu, 2004).

Uyum ve davranış bozukluklarının nedenleri birçok araştırmacı tarafından incelenmektedir. Dinamik bir süreç olan davranışın dıştan görülen belirtilerinden çok onu oluşturan nedenlerin anlaşılması ve çözümlenmesi önem taşır. Gençtan'a göre gerek normal ve gerekse normal dışı davranışlar gerçekte kişinin dünyayı algılayış biçimine göre yaşamını sürdürebilme çabalarından başka bir şey değildir. Ancak ne var ki normal dışı davranış ya da bozuk davranış biçimi kişinin uyum yapma çabalarının yetersizliğinden kaynaklanır ve anlaşılması çaba gerektirir (Gençtan, 1984; 11). İnsan doğduğu andan itibaren sorunlar yumağı ile boğuşur. Gelişim dönemlerinde karşılaşılan sorunlar olağan ve geçicidir, ancak çocuk bu dönemlerde çevresindeki yetişkinlerin yanlış tutumlarına maruz kalırsa veya sorunlarını çözerken engellemelerle karşılaşarsa, dönemseller diye nitelenen bu sorunların çözümü yeni gelişim dönemlerine yani ileriki

yaşlara ertelenir (Kulaksızoğlu, 2004). Baskıcı, aşırı disiplinli, aşırı koruyucu ve alaycı, aşağılayıcı aile tutumları ergende uyum ve davranış bozukluklarına yol açar. Uyum ve davranış bozuklukları yalnızca ailenin yanlış tutumlarına bağlı olarak gelişmez, çevresel faktörlere bağlı olarak da gelişebilmektedir. Travmatik olaylar; doğal afetler, sosyal çevredeki kavga ve huzursuzluklar, toplumun beklentilerini karşılayamama, ölüm veya boşanma nedeniyle anne-babadan uzak kalma gibi kayıp ve ayrılıklar da uyum ve davranış bozukluklarına yol açan çevresel faktörlere örnek olarak verilebilir (Balcıoğlu, 2001).

Aile içi açık iletişim, ergenin olumlu kimlik geliştirmesinde de, baş etme ve sosyal becerilerinde yeterli bir konuma gelmesine fırsat vermektedir. Özellikle ebeveyn-ergen arasındaki iletişimin olumlu, destekleyici bir yapıya sahip olmasının, gencin kendi ayakları üzerinde durup bağımsız bir kişilik geliştirmesinde önemli olduğu belirtilmektedir. Bunun tersi olarak ergenlerin ve anne-babanın “aile içi iletişim” biçimleri sağlıklı olduğu sürece ergenlerde daha çok davranış sorunları olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmalarda, uyumlu aileleri olan ergenlerde davranış problemi daha düşük düzeyde bulunurken; stres oranı yüksek ve sürekli tartışma yaşanan ailelerde yaşayan ergenlerin daha fazla davranış problemleri yaşadığı belirtilmektedir (Savi, 2008: 192).

Sonuçta yalan söyleme davranışı bir uyum ve davranış sorunu olmakla birlikte bir savunma biçimidir. Ergen birey çocukluktan itibaren kazanmış olduğu davranış kalıpları sonucunda gerek kendini koruma, gerek bir çıkar elde etme ve gerekse duruma uyma bağlamında bu olumsuz davranış biçimine başvurabilmektedir. Dolayısıyla kişiliğe zarar veren ve şahsiyeti olumsuz etkileyen, ferdi çevresiyle sorunlu hale getiren hem din, hem ahlak ve hem de toplum yasaları yönünden mahkûm edilen yalan davranışının nedenlerini tespit etme yönünde ampirik çalışmalara ihtiyaç vardır.

BÖLÜM 2: YALAN TUTUMUNA GENEL BAKIŞ

2.1. Kavramsal Açıdan Yalan

Yalan, insan doğasının kaçınılmaz bir parçasıdır. Günlük hayatta başvurduğumuz en yaygın ve bir o kadar da tasvip edilmeyen tutumlardan biridir. Bundan dolayı onun hakkında düşünce üretmeye ve zaman harcamaya değerdir.

Arapçada “kizb”, Latince ise “lie” kelimesiyle ifade edilen yalan sözlükte; "gerçeği gizlemek, gerçeği çarpıtmak, birini aldatmak, asılsız, uydurma, kurgu, hikâye, saptırma vb. " anlamlarına gelir. Terim olarak ise yalan: “gerçeğe uygun olmayan söz, uydurma anlamlarına gelen tutum ya da davranış” şeklinde ifade edilir (Püsküloğlu, 2004:1434-1435; Köknel, 1998:682). Buna göre, yalan ‘diğer insanlara bilerek, yanlış olduğu bilinen bir bilginin doğruymuş gibi iletilmesi, ödüllendirilmek ya da birine zarar verme amacıyla bir başkasını açıkça yanıltma girişimi’ olarak tanımlanmaktadır (DePaulo ve Kashy, 1998; Zuckerman ve diğ., 1981; Yavuzer, 2000:195). Bu girişim sözle olabildiği gibi jest, yazı ve susmayla da olabilmektedir. Yalan söyleyen, yalan söylemeyi huy edinmiş olan kimseye ise yalancı denir.

Yalanın tanımı ilk bakışta kolay yapılabilir gibi gözükse de yüzyıllardır felsefeyi ve onun alt disiplinlerini meşgul etmiştir. Bu konuda çeşitli yaklaşımlar öne sürülmüş, bir ifadenin yalan olarak sınıflandırılabilmesi için gerekli olan etkenler tartışılmıştır. Felsefe ya da diğer alanlarda olduğu gibi psikoloji alanında da, araştırmacılar yalanın tanımını yapmakta zorlanmışlar, bu konuda farklı görüşleri dile getirmişlerdir. Bunun nedeni, genel anlamda yalanın birçok türevi ve işlevi olmasından kaynaklanmaktadır.

Yalanı ve onun türevlerini ifade etmek için ellinin üstünde (örnek; uydurmak, üstünü örtmek, blöf yapmak, abartmak, saklamak, aldatmak, beyaz yalan, örtbas etmek, yalan söylemek, hile yapmak, kandırmak, saptırmak) ifadenin kullanıldığını biliyoruz. (Püsküloğlu, 2004:1434-1435). Dolayısıyla, bu denli çeşitliliğe sahip olan yalanların, çok sayıdaki işlevi, karmaşık doğası ve yaygın kullanımıyla ilgili olarak değişik yüzlerinin olduğu kabul edilmektedir (DePaulo, 1996:303-326). Doğal olarak, böylesine karmaşık bir doğaya sahip olan yalanın sınırlarının çizilmesi ve tanımlanması oldukça zor gözükmektedir.

Yalan ile aldatma veya yalan ile kandırma günümüzde çok sık birbirinin yerine kullanılmaktadır. Ancak bu terimlerin birbirlerinden farklı olduklarını ileri süren araştırmacılar mevcuttur. Bu araştırmacılar kandırma ve aldatmada sözcük kullanmanın ve bilgi gizlemenin var olması gerektiğini savunmuşlardır (Bok, 1978). Diğer bazı araştırmacılar ise kandırma ve aldatmayı yalanın daha organize boyutu olduğunu ama yalanla iç içe olduklarını ileri sürmüşlerdir. Ekman, insanların sözcük kullanmadan da yalan söyleyebileceklerini, bilgi gizlemenin de yanlış bilgi vermek kadar ‘yalan’ kabul edilmesi gerektiğini ve bütün bunların aynı amaca ulaşmak için kullanılan farklı yalan teknikleri olduğunu ileri sürmektedir (Ekman, 1996). Denilebilir ki, yalan söylemek, bir aldatma formudur, ama bütün aldatma formları yalan değildir. Ancak diğer yalan ve kandırmayla ilgili keskin bir ayırım yapmaktan kaçınan araştırmacılar oldukça fazladır (DePaulo ve diğ., 1996). Dolayısıyla bu araştırmada yalanın türevleri olan kandırma, aldatma, hile vb. kavramları zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılmıştır.

2.2. Yalanı Anlama ve Fark Etme Çabaları

Yalanla ilgili literatür incelendiğinde bu konuda yapılan çalışmaların yalanı farklı bakış açılarına göre araştırdıkları görülmektedir. Bu araştırma alanlarını üç başlık altında toplamak gerekirse bunlar;

- Yalan söyleyenlerin bakış açısı (söyleme stratejisi),
- Yalanı fark edenlerin bakış açısı (ortaya çıkarma stratejisi)
- Yalan söylendiğini fark etmedeki doğruluk oranlarıdır.

Yalan söyleme stratejilerinde, yalan söyleyenlerin gerçeği söylediği zamana göre davranışlarında ne tür farklılık olduğu; yalanı ortaya çıkarma stratejilerinde ise yalan söylenen kişilerin hangi davranışsal ipuçlarını yalanla ilişkilendirdikleri araştırılmaktadır. Üçüncü tür araştırmalarda ise, insanların yalan söylendiğini doğru bir şekilde keşfedip keşfetmedikleri incelenmektedir (Üretmen, 2008:8-10). Yalanla ilgili çalışmalarda farklı bakış açıları kullanılmasının yanında, farklı davranışsal ipuçları da incelenmektedir. Bazı çalışmalar; ses tonu, sesin perdesi, yanıt verme süresi, konuşmanın içeriği gibi davranışsal ipucu olarak sadece sözel ipuçlarını incelerken, bazıları ise; göz teması, yüz mimikleri, gülümseme ve vücut hareketleri gibi sözel olmayan ipuçlarını araştırmışlardır. Sağ ve sol elini kullanan bireyler arasında yalan

söyleme tutumu açısından farklılık olup olmadığını araştıran çalışmalar gibi daha spesifik araştırmalar da literatürde mevcuttur.

Yalan tutumu, bireyin davranışını etkileyen çok çeşitli süreç ve etkenleri kapsamaktadır. Zuckerman ve arkadaşları yalan tutumunun altında yatan bu süreçleri anlamak için dört boyuttan bahsetmiştir. Bu boyutlar, genel uyarılmışlık boyutu, duygu boyutu, zihinsel çaba boyutu ve davranış kontrolü boyutudur. Üretmen'in (2008) çalışmasından da yararlanarak kısaca bu boyutlara temas etmek gerekirse bunlar;

- **Genel Uyarılmışlık Boyutu:** Yalanlarla ilgili yapılan psiko-fizyolojik çalışmalar, yalan söylemenin genel uyarılmışlık hali yarattığını ve bu genel uyarılmışlık halinin yalanlarla ilgili olarak ortaya çıkan, sözel olmayan davranışların sıklığında ve yoğunluğunda bir artışa sebep olduğunu göstermektedirler. Dolayısıyla, araştırmacılar, yalana bağlı olarak artan genel uyarılmışlık halinin, genel olarak gözbebeği büyümesinde, göz kırpma oranlarında, ses perdesinin temel frekansında ve konuşma bozukluklarında artışa neden olacağını ileri sürmüşlerdir.
- **Duygu boyutu:** Yalan söyleme esnasında duygusal tepkiler önemli ipuçlarıdır. Yalan söylendiğinde yaşanan duyguların, özellikle suçluluk ve korkunun insanların davranışlarını etkileyeceği öne sürülmektedir. Suçluluk duygusunun ve yalanların ortaya çıkmasıyla ilgili olarak duyulan korkunun, yalan söyleyen kişinin davranışlarını sınırlayacağı ileri sürülmektedir. Bilindiği üzere yeryüzünde öfke, üzüntü, korku, tiksinti ya da aşağılanma gibi psikolojik durumlara verilen tepkiler ortaktır. Yalanı da bu bağlamda değerlendirerek “yalan söyleyen bireyin tepkileri de ortak olmalı” fikri üzerinde çalışmalar yürütülmüştür. Bu bağlamda, Zuckerman ve arkadaşları (1981), yalan söyleyenlerin yerinde duramayacaklarını ve daha sıkıntılı konuşacaklarını, daha az gülümseyeceklerini, kendilerini bu kandırmacaya yönelik iletişimden uzak tutacaklarını, daha kaçamak ve daha dolaylı yanıtlar vereceklerini ileri sürmüşlerdir. Bunun yanında eğer yalan özensiz söyleniyor ve bilişsel süreç pek de işin içine girmiyorsa bu yalanda duygunun etkisinin azalacağını ifade edenler de olmuştur (Ekman ve diğ., 1988:414-420).
- **Bilişsel boyut:** Yalan söyleyenlerin kendi içinde ve diğerlerinin bildikleriyle tutarlı yanıtlar hazırlama çabasında olacaklarını iddia etmişlerdir. Dolayısıyla, yalan söylemenin doğruyu söylemekten daha zor olduğunu belirterek, yalan söylemeyi

karmaşık bilişsel bir görev olarak tanımlamışlardır. Çünkü yalanda gizlenen bilginin yanında yeniden üretilen ve çarpıtılan bilgi de söz konusudur. Bu hal düşüncüyü zorlama anlamına gelir ki bunun sonucunda, kelime tekrarları olacağı, yanıt vermedeki gecikmelerin artacağı, konuşma sırasındaki duraksama ve dil sürçmelerinin artacağı, içeriğin daha az anlaşılır olacağı, jest ve mimiklerin konuşma ile uyumsuzluk göstereceği ileri sürülmüştür. Ancak Depaulo'ya göre bütün yalanlar bilişsel bir çaba gerektirmediği ve spontane gelişen yalanların da olabileceği varsayılmıştır (Depaulo ve diğ., 2003:74-112). Beyaz yalanlar bu tür yalanlar gurubuna girmektedir.

- **Davranış kontrolü boyutu:** Yalan söyleyenlerin başarılı olmak için davranışlarını kontrol etme çabaları, onları ele verebilecek ipuçlarına yöneltmektedir. Yalan söyleyenlerin davranışları doğruyu söyleyenlere göre daha az kendiliğinden olarak görülmektedir. Ayrıca da, bu kişilerin davranışlarının bütün yönlerini aynı anda kontrol etmedeki başarısızlıkları, sözel ve sözel olmayan davranışlarında tutarsızlığa neden olmaktadır.

Aldatma ya da yalan araştırmaları geniş bir alan üzerinde yoğunlaşmıştır. İnsanların neden yalan söylediği, hangi konular üzerinde ve ne sıklıkla yalan söylediği, yalan sözün içeriği ve davranışları nasıl etkilediği, duygusal ve fiziksel tepkileri nasıl şekillendirdiği, doğru ile yalanın birbirinden nasıl ayrılması gerektiği gibi konular çeşitli çalışmalarda incelemeye tabi tutulmuştur. Özellikle istihbarat ve suçlularla mücadele çalışmalarında profesyonelce söylenen yalanların tespitine yönelik araştırmalar bir dönem oldukça hız kazanmıştır (Vrij, 2009). Bir yalanın anlaşılmasında onun davranışsal ipuçlarının bilinmesi yalanı tespit etmedeki hataları en aza indirgeyeceği düşünülmüştür. Bu bağlamda yalanı anlamak ve yalancıyı tanımlamak için çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Bunlardan ilki aldatma teorisidir. Bu teori yalancıların başarılı olmak için ihtiyaç duydukları olguları inceler. Yüksek menfaat ya da çıkar elde etme durumu bu teorisin alanına girer. Örneğin “Makyavelist” ya da “yüksek sahtekâr” olarak kabul edilen çıkarıcı bireyler, yalan söylemeyi amaçlarına ulaşmada ve başarı elde etmede oldukça normal kabul etmektedirler. Bu tipler sık sık yalana başvurmakla birlikte doğru olan karşısında yalan söylemekte ısrar ederler. Yalan söyleme esnasında rahatsızlık hissetmedikleri gibi suçlulukta hissetmezler (Gozna ve diğ., 2001). İkinci olarak ise, yalan söyleyenlere yönelik diğer insanların görüşlerini esas alan teoridir. Bu

teori çerçevesinde yürütülen çalışmalar yalancıları anlamda toplumun diğer kesiminin neler düşünüyor, hangi yöntem ve teknikleri geliştiriyor? Bunlar araştırılır. İnsanların gözlemlerine dayalı tecrübeler, literatüre yansıyan söylemler bu çerçevede incelenir (Vrij, 2000). Üçüncü olarak ise, izlenim teorisidir. Yalan söyleyen bireyler nasıl bir görüntü sergilemektedir? Kendilerini nasıl tanıtmaktadırlar? Başka kişilerin onlar hakkındaki düşünceleri gibi hususlar bu teorinin kapsamı içine girmektedir. Bu teoride fiziksel görünüş ile davranışlar arasında bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Yani ilk anda kişide oluşan intiba yalan söyleyen kişiyi tanımada ne kadar etkilidir? Ambady ve ark (2000) bu teori çerçevesinde bu gibi sorulara cevap aramışlardır. Dördüncü ve son olarak ikna teorisidir. Bu teoride yalan söyleyen bireyin jest ve mimikleriyle, seçtiği kelimelerle yalanı nasıl gizleyebildiği araştırılmıştır. Bakışın, gülümsemenin, baş, el, kol ve gövde hareketlerinin, konuşma hızının ve çekicilik gibi özelliklerin bu teori kapsamında incelendiğini görüyoruz (Degnen ve diğ., 1990; Ekman ve diğ., 1991:125-135).

Yalan davranışında bir ölçüt aranmalı mıdır? Bu sorunun yanıtı elbette kolay değildir ancak Ekman bununla ilgili iki ölçüt belirlemiştir. **Birinci ölçüt;** yalan söyleyen kişinin niyetidir. Yani, yalan söyleyen kişi isteyerek, bilinçli ve kasıtlı bir şekilde karşısındaki kişiye yanlış bilgi vermeyi, onu aldatmayı ve gerçeği gizlemeyi amaçlamış olmalıdır. **İkinci ölçüt** ise; yalan söylenen kişinin, kendisine yalan söylendiğinin farkında olmamasıdır. Buna ilave olarak diğer bazı araştırmalarda yalan tutumunun sözel ve davranışsal ipuçlarıyla birlikte söylenen tarafından nasıl tespit edilmesi gerektiği üzerinde durmuştur (Depaulo ve diğ., 2003:74-118; Vrij ve Mann., 2004:61-79). Bu ölçütlerin yanında Coleman ve Kay yalan davranışında aranması gereken ölçütleri daha anlaşılır bir formla ortaya koymuşlardır. Bu formda **ilk olarak;** ifadenin gerçeklere aykırı olması gerekir. **İkinci olarak;** söyleyen ifadenin yanlışlığına inanması gerekir. **Üçüncü olarak** ise; yalancı, yalan söylediği kişiyi aldatmayı ve kandırmayı tasarlamalıdır. Ayrıca konuşanın inancı, niyeti ve gerçeklere aykırı davranması da yalan davranışında önemli özelliklerdir (Coleman ve Kay; 1981). Sweetser ise, yalanda aranması gereken ölçütleri yarar verme ya da zarar verme bağlamında sınıflandırmıştır (Sweetser, 1987:47). Bütün bu ifadelerden söyle ortak bir sonuca varmak mümkündür. Yalan temkinli ve bilinçli bir davranış ürünü olup birçok boyut ihtiva eden bir iletişim biçimi ya da bir davranış kalıbıdır.

Yalanın doğrular gibi göreceli olduğunu, içinde gerçekleştiği bağlama göre tanımlanması gerektiğini ileri sürerek bu konudaki tartışmalara farklı bir bakış açısı getiren araştırmacılar vardır. Knapp ve Comadena (1979), her iki tarafın da bir kandırmanın içinde olduklarını bildikleri bir durumda, bunun nasıl yalan olarak değerlendirileceğini sorgulamışlar ve yalanların değerlendirilmesi, tanımlanması oldukça zor olan karmaşık kavramlar olduğunu ifade etmişlerdir. Bu nedenle yalanların göreceli olduğunu, kişiye, şartlara ve zamana bağlı olarak farklı algılanacağını ileri sürerek yalan ve kandırmayla ilgili tanımlama ve sınıflandırmaları eleştirmişlerdir (Knapp ve Comadena, 1979:270-285). Yalanın tanımlanması gerektiği ancak amaç yalan söylemekse yalanı kategorize etmenin yani beyaz yalan, gri yalan diye sınıflandırmanın doğru olmadığı ifade edilmiştir.

Yalan ne ölçüde fark edilebilir? Yalanı fark etmeye yarayan araçlar nelerdir? Bu sorular etrafında birçok çalışma yürütülmüş ve farklı bakış açıları ortaya konmuştur. Yalanı fark edenlerin bakış açısına göre, yalan belirli davranışların yorumlanmasıyla anlaşılabilir. Yalan söyleyen insanların el hareketleri, gözün tüm faaliyetleri, kaş ve dudak hareketleri, yüzdeki mimikler gibi bedensel faaliyetleri incelenmiştir. İnceleme sonucunda onların daha az göz kontağı kurduğu ve gülümsediği, daha fazla bedensel yer değiştirdiği, yanıtlarında daha uzun beklediği, daha fazla konuşma hatası ve duraklamaya sahip olduğu, yalanın durumuna göre daha yavaş konuşma veya yüksek ses tonuyla konuşmasını sürdürdüğü gibi yalanı belirten ipuçlarına ulaşılmıştır (Zuckerman ve diğ., 1985:129-147). Depaulo, Vrij ve Mann'ın çalışmaları da bu görüşlerle benzer özellikler taşımaktadır. Ancak onlara göre her yalanın ve yalancının kendine özel bir durumu vardır ve yalan söyleyen birey, kendi yapısal özelliklerinin yanında ortam dinamiklerini de dikkate alarak yalana başvurur ve tepkilerini şekillendirir (Depaulo 2003; Vrij ve diğ., 2000). Çünkü el, yüz ve bedensel hareketlerde gelenekten ya da insanın kendi fizyolojisinden kaynaklanan faktörler etkili olabilmektedir. Ekman ve arkadaşlarının çalışmaları ise daha sade bir durum arz eder. Ona göre yalanı ele veren en önemli ipuçları yalan söyleyen bireyin gergin ve huzursuz hali ile yüz ve mimiklerdir (Ekman, 1988:414-420). Dolayısıyla yalanın davranışsal ipuçlarının meta analizleri, yalana etki eden faktörlerin çokluğu nedeniyle onları tespit etmede homojen bir yapıdan bahsetmenin zorluğunu ortaya koymuştur (Frank ve diğ., 2008:341-368). Ancak ne kadar homojen bir yapı olmadığı ifade edilse de yapılan

çalışmaların ortak yönleri ele alındığında, yalanı ele veren ipuçların çokluğu çekmektedir.

Bireysel anlama çabalarının yanında yalanı tespitte yarayan araçlar da geliştirilmiştir. “Poligraf” denilen bu aletler kişinin yalan söyleyip söylemediğini tespit etmeye yaramaktadır. Ancak son zamanlarda Amerika’da yapılan bir araştırma ile MRI cihazının yalanın tespitinde kullanımı incelenmiştir. Bu incelemede MRI cihazıyla yalanın beyinde meydana getirdiği değişimi yakalamaya çalışmışlar ve neticenin yalan makinasından daha etkin olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Bu sayede yalan söylendiğinde beynin hangi bölgesinde değişimin olduğu da tespit edilmiştir. Kişi yalan söylediğinde bunu saklama yoluna gitse de beynin yalanı gizleyemediği ve bu sayede yalan söylemediği ortaya çıkarılmıştır (Bilim-Teknik, 2011). Bu araştırmaların yanında kişiler arası yakınlık derecesi ile yalanı tespit etme durumu da araştırmalara konu olmuştur. Anderson (1999) çalışmasında, kişiler arası yakınlık derecesi arttıkça yalanı tespit etme oranının o ölçüde düştüğünü belirtmiştir. Bunu ise, yakın ilişkide olan kişilerin birbirlerine yalan söylemeyeceği inancına dayandırmaktadır.

2.3. Yalanın Günlük Yaşamdaki Yeri

Yalan günlük hayatın bir parçası olup bazı insanlar tarafından kaçınılması gereken bir davranış olarak görülse de, diğer bazı insanlar hedeflerine ulaşabilmek için bu iletişim stratejisine çok sık başvururlardır (Depaulo ve diğ., 1996). Yalan günlük yaşamda birçok formuyla karşımıza çıkmaktadır. Konumuzun sınırlarını zorlayacağından bunlara başlıklar halinde değinmenin faydalı olduğuna inanıyoruz. Örneğin bunlar arasına blöf yapma (anlık durumu değiştirme), abartı (gerçeği olduğundan farklı gösterme), acil durum yalanları (daha büyük olumsuzluğu engellemek için kendiliğinden gelişen yalan), propaganda (siyasetçi yalanları), şaka (eğlendirme amaçlı yalanlar), bir durumu anlatma ya da kabul ettirme yalanları (leylekler seni getirdi), ticari yalanlar (rekabet ortamında bir ürünü olmayan özellikleriyle reklam etme), resmi yalanlar (emniyet ve düzeni sağlamak amaçlı yalan), yalancı şahitlik, cezbetmek (en düşük fiyata en yüksek kalite), iyi dilek yalanları (her şey çok güzel olacak), beyaz yalanlar (olumsuz sonuç doğurmayan memnuniyet yalanları) gibi yalanların değişik isimlerle ve davranış biçimleriyle hayatımızda yer aldığını görüyoruz. Yalanın sözel ifade edilmesinden ziyade tavırların da bu süreçte önemli olduğunu düşünüyoruz. Beğenmediği halde

beğenmiş gibi yapmak, öfke duyduğu halde gülümsemek, sevmediği halde severmiş gibi davranmak gibi birçok tepkisel yalan biçimiyle de günlük yaşamda karşılaşırız.

Yalanın çeşitli görünüşleri olmasının yanında bu tür yalanları kimlerin hangi sıklıkla ve ne şekilde kullandığı birçok araştırmaya konu olmuştur. Dolayısıyla cinsiyetler arasında ne gibi farkların olduğu ilk akla gelen konular arasındadır. Yani kadınlar mı daha çok yalana başvurur, erkekler mi? Ya da bu iki cinsin söyledikleri yalanlar arasında mahiyet açısından bir fark var mıdır? Araştırmalar sonucunda erkek ve kadınlar arasında yalan söyleme sıklığı bakımından önemli bir farkın bulunmadığını, gereken durumlarda cinsiyet farkı gözetmeksizin tüm bireylerin yalana başvurabildikleri tespit edilmiştir (Riggio ve diğ., 1987:126-145). Ancak yalan söyleme stilleri ya da yalanın niyet boyutuna yönelik farklılıklar söz konusudur. Araştırmalarda erkeklerin kadınlara göre daha başarılı bir şekilde yalan söylediklerine dair bulgular elde edilmiştir (DePaulo ve diğ., 1985:323-355). Bunun yanında kadınların erkeklere göre daha iyi niyetli yalanlara başvurdukları, kadınlara söylenen yalanlar ile erkeklere söylenen yalanlar arasında içerik açısından fark olduğu ve kadınlara söylenen yalanların daha genel konuları içerdiği, kadın ve erkeklerin sosyal ilişkilerde farklı tutum ve beklentiler içinde olmaları sebebiyle birbirlerine söyledikleri yalanlar arasında fark olduğu, kadınlar daha çok içsel ya da duygusal nedenlerle yalana başvururlarken erkeklerin daha çok dışsal ya da sosyal nedenlerle yalana başvurdukları diğer bazı araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir (Üretmen, 2008:168-180). Bütün bunların yanında erkeklerin daha kendilerine yönelik, kadınların ise daha çok başkalarına yönelik yalan söylediklerine dair bulgular elde edilmiştir (DePaulo ve diğ., 1996:979-995).

Yalanın günlük yaşamda kimlere ve hangi ölçüde söylendiği, söylenen yalanın mahiyeti itibarıyla nasıl karşılandığı merak konusu olmuştur. Üretmen'in (2008) araştırmasında görülmüştür ki aileye söylenen yalan ile eş ya da arkadaşına söylenen yalan arasında kabul edilebilirlik açısından fark vardır. Aile yalanları her koşulda hoş karşılanırken eşin durumu ilişkinin özelinde değerlendirilmiştir. Arkadaş yalanları ise diğerlerine nazaran en az hoş karşılanandır. Yalanın niyet boyutu da önemlidir. Yine Üretmen'e göre bir yalandan sonra kazanç elde ediliyorsa bu yalan kötü niyetli bir yalan olarak görülmektedir. Bu konuda cinsiyet ve yaş faktörü önemli değildir (Üretmen, 2008:172). Kabul edilebilirliği en düşük yalanlar kişinin kendine yarar sağlamak amacıyla

söylediği yalanlardır. Şunu da ilave etmek gerekirse kadınlar erkeklere göre daha iyi niyetli yalana başvurmaktadır (Depaulo ve diğ., 1996:979-995). Ancak kadınlar kadına söylenen yalanı erkeğe söylenen yalandan daha kötü bulmuşlardır. Erkekler ise bunu daha iyi niyetli değerlendirmişlerdir (Üretmen, 2008:156). Bu durumu ise kadınların erkeklere oranla daha duygusal olmalarına ve cinsiyetler arası beklenti düzeylerinin farklı olmalarına bağlamak mümkündür.

2.4. Bir Tutum Objesi Olarak Yalan

Tutum, kişinin genellikle başkasına veya bir nesneye karşı taşıdığı olumlu ve olumsuz hislerin, düşüncelerin ve eylemlerin bir bütünüdür. Tutum doğrudan gözlenebilen bir özellik olmayıp aslında davranışın ipuçları olarak kabul edilir. Tutum aslında, bilişsel, duygusal, davranışsal bir tepkinin ön eğilimi olup, davranış öncesi hangi yönde davranılacağını belirleyen bir iç durumdur (Arkonaç, 1993:442-4439). Kazanılmış olan tutumlar davranışlara yön verirler ve genellikle tutum nesnesi karşısında davranış olarak ortaya çıkarlar. Tutumu bilinen birinin davranışının ne olabileceği tahmin edilebilir mi? Tutum ile davranış arasında uyum ve tutarlılık olduğu varsayılsa da (Başaran, 1996:293) ortamsal etkenlerin ve etkileşimlerin bunu belirleyebileceği araştırmalar sonucunda ortaya konmuştur (Kağıtçıbaşı, 2004:108).

Tutum duygusal, bilişsel ve davranışsal boyutlarıyla birlikte ele alınmalıdır. Bu bilgiden hareketle denilebilir ki yalan, tutumun bu üç ögesini barındırdığından ve tutumun bu üç ögesi etrafında değerlendirilmelidir. Örneğin yalan bir tutum objesi olarak ele alındığında, bu tutum objesinin hakkında sahip olunan bilgiler (yalanın birey ve toplum hayatında çirkin bir davranış olduğu, dinin ve ahlakın yalan bakışı, yalanın doğurduğu sonuçlar, yalanı gizleme becerileri, yalanı kurgulama vb.) yalanın bilişsel boyutunu, bu tutum objesi ile ilgili gözlenebilen tepkiler (yalan söylendiğinde oluşan kalp çarpması, fizyolojik tepkiler, heyecanlanma, yakalanma korkusu, sinirlenme vb.) yalanın duygusal boyutunu ve ortaya çıkan sözel ve sözel olmayan tüm eylemler (ellerin ve dizlerin titremesi, gözlerin kaçırılması, sesin titremesi, kesik kesik konuşma, konuşma arasında uzun süreli suskunluk vb.) yalanın tutumun davranış boyutunu ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere her tutumun bir gücü bir şiddeti vardır. Bir tutum bu üç ögeden ne kadarını barındırıyorsa gücü ve şiddeti onunla ölçülür ve bu durum tutum objesinin tahmin edilmesinde o kadar belirleyicidir. Ancak şunu da ifade etmeliyiz ki, son yıllarda

gerçekleştirilen çalışmalarda bir tutumun var olabilmesi için bu ögelerin hepsinin birden var olması gerekmediğini, bunlardan birinin olmasıyla da tutumun gerçekleşebileceği belirtilmiştir (Kağıtçıbaşı, 2004:106). Tutum objesi ile tutum arasındaki ilişki ortaya çıkan durumun nedenleri hakkında bizlere bilgi vermektedir. Dolayısıyla nedenleri bilinen bir şeyin olumlu etkilerini artırmak ve olumsuz etkileri hakkında da tedbir alınmanın daha kolay olabileceği söylenebilir.

Tutumlar genel olarak kritik dönem olarak kabul edilen 12-30 yaşlar arasında oluşur. Ergenlik dönemiyle birlikte tutumlar şekillenmeye başlar ve ilk yetişkinlik döneminde sabitleştiği söylenebilir. Ergenlik döneminde bireyin tutumları henüz güçlü bir biçimde benimsenmemiştir. Bunlar değişebilen tutumlardır. Bu bağlamda, olumlu ve olumsuz tutumların kazanılmasında ve ergenlerin bir değer algısına sahip olmasında ailenin yanında sosyal çevrenin de çok etkin olduğu söylenebilir. Bu iki kurum tutumların yönünü belirleyen en önemli faktör olarak kabul edilir (Gömlüksiz, 2007:729). Yalanla ilgili olumlu ve olumsuz tutumlar sonuçları itibariyle ters orantılıdır. Yalanla ilgili olumlu tutum sahibi bireylerin toplumla uyum problemi yaşadığı, olumsuz bir tutum içinde olanların ise kendisiyle ve toplumla daha uyumlu bir şekilde yaşadıkları tespit edilmiştir.

Tutum belirten her cümle bir önermedir. Örneğin “gençler yalancıdır” dediğimizde ister doğru olsun ister yanlış olsun bir önerme ortaya koymuş oluruz. Tutumlarımızın düşünce boyutunu oluşturan bu önermeler duygularımızı ve davranışlarımızı etkileme ve yönlendirme gücüne sahiptir. Kalıplaşmış tutumlar haricinde kişilerin tutumları zamanla değişebilir. Kalıplaşmış tutumlar ise çocukluktan itibaren yavaş yavaş kazanılmaya başlar. Bu tür tutumları değiştirmede ise eğitim ve dolayısıyla bilgi önemli bir araçtır (Gömlüksiz, 2007: 729). Ancak günümüz dünyasında birçok kanaldan beslenen çocuk ya da gence tek düze bir bilgi ile hitap etmek oldukça güçleşmiştir.

Davranışçı teoriye göre tutumların öğrenilmesi şartlanmanın yanında gözlem yolu ile gerçekleşir. Bu açıdan gözlem ve dış uyarıcılar çok önemlidir. İnsan davranışlarının biçimlenmesine etki eden en önemli faktörler, bireyin etrafında bulunan insanların tutum ve davranışları yer alır. İnsanın kişilik ve karakteri, çevresinde duyduklarına ve gördüklerine göre oluşur ve ona göre biçimlenir. Öğrenmede gözlem, model ve taklide önem veren bir başka teori ise sosyal öğrenme teorisidir. Bu teoriye göre, birey bilgi,

beceri ve tutumları bir kimseyi model alıp taklit ederek öğrenir. Çocuklar ve ergenler birçok soysal ve ahlaki ya da ahlak dışı davranışı gözlem yoluyla öğrenirler (Kaya, 1997:178-204).

Tutum konusunu işlerken dini tutuma değinmek de yerinde olacaktır. Dini tutum kişinin dine ve din ile ilgili durumlara karşı olumlu ya da olumsuz duygu, düşünce ve davranış durumu içinde olma eğilimidir. Olumlu dini tutum, kişinin dine ve din ile ilgili olan durumlara karşı olumlu duygu, düşünce ve davranış içinde olması durumudur. Olumsuz dini tutum, kişinin dine ve din ile ilgili olan durumlara karşı olumsuz duygu, düşünce ve davranış içinde olması eğilimidir. Dini tutumlar kişinin psiko-sosyal hayatına ve davranışlarına yön verir (Kaya, 1998:35). Dolayısıyla yalan karşısında dinin tutumu olumsuzdur ve yalan asla tasvip edilmez.

2.5. Psiko-Sosyal Açıdan Yalan

Psikoloji insan davranışları altında yatan başlıca nedenleri bulmaya çalışan bir disiplin olmakla birlikte, insanın toplumsal bir varlık olmasından dolayı sosyoloji ile ortak alanları vardır. Bunun sonucunda sosyal psikoloji ortaya çıkmış ve böylece birey toplum etkileşimi incelenmeye başlamıştır (Krech ve Crutchfield, 1999:19-54). Araştırmamızı yaptığımız saha olan din psikoloji ise sosyal psikolojinin verilerini de kullanarak, dinin insan ruhundaki tezahürlerini ve onların dışavurumunu inceler. Çalışmamız ergenlerde yalan davranışını konu edindiğinden tespitlerimizin psiko-sosyal zeminde olması ve yalanı bu bağlamda değerlendirmesi gerekir. Yalan bir yönüyle bireysel olmakla birlikte diğer bir yönüyle toplumsal bir olgudur. Çünkü insan davranışının gözlenebilen boyutunun ötesinde, insan bilincinin derinliklerinde yatan nedenleri olduğu gibi, her davranışın kişilere ve toplumlara göre daime özel bir yönü olabilmektedir (Said, 1994:83).

İnsan hayatına çoğu zaman hâkim olan unsurlar, akılla birlikte duygu, tutku ve heyecanlardır. Bu psikolojik güdülerin kişinin hareket ve davranışlarını yönlendirmedeki önemini belirtme açısından önemlidir. Hareket ve davranışlarla kişinin ruhsal ihtiyaçları arasında kuvvetli bir ilişki vardır ve ruhi ihtiyaçlar zamanında karşılanmaz ise ileriki yaşlarda uyum ve davranış sorunlarına yol açabilmektedir (Sert, 2004:68-69). Çocukluğunda sevilmeyen, değer görmeyen, aşağılanan ve güven duygusundan yoksun fertlerin, yaşamın sonraki evresi olan ergenlikte bu ihtiyacını

gidermeye yönelik yalana başvurması ya da hırsızlık gibi suçlara yönelmesi pek tabiidir. Çünkü psiko-sosyal ihtiyaçların tatmini, kişinin bir toplumda yer ve değer kazanması açısından önemlidir (Eroğlu, 1993:33-71).

Davranışçı ekole göre tutum ve davranışların öğrenilmesi şartlanmanın yanında gözlem yolu ile de gerçekleşir. İnsan davranışlarının biçimlenmesine etki eden en önemli faktör olarak çevredeki insanların tutum ve davranışları kabul edilmektedir. İnsanın kişilik ve karakterinde çevresinde duyduklarına ve gördüklerine göre oluşur, ona göre biçimlenir. Bu yüzden gözlem ve dış uyarıcılar davranışın nedenlerini anlama açısından çok önemlidir. Öğrenmede gözlem, model ve taklide önem veren bir başka görüş, sosyal öğrenme teorisidir. Bu teoriye göre, birey bilgi, beceri ve tutumları bir kimseyi model alıp taklit ederek öğrenir. Çocuklar ve ergenler birçok sosyal ve ahlaki ya da ahlak dışı davranışı gözlem yoluyla öğrenirler (Kaya, 1997:178-204). Bu iki yaklaşımdan hareketle, ergenlerin yaşamında özdeşleşeceği ya da ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir model arayışı içinde olduğu söylenebilir. Bu model onun en yakın çevresi ailesi olabileceği gibi aile dışındaki kurumlar veya sembolik kişiler de olabilmektedir.

İnsan yaşamı süresince birçok savunma mekanizması geliştirebilir. Kişi iç dünyasının tehdit eden ya da tehdit etme potansiyelinde olan dış etkenlere karşı kendisini savunmaya çalışır ve tepki gösterir. Bu tepkiler arasında baskı, neden bulma, ödünleme, yüceltme, özdeşleşme, özleştirme, yön değiştirme, dışa vurma, gerileme, saplanma, yadsıma ve düşleme gibi savunma tipleri sayılabilir (Gençtan, 1984:155). Anna Freud'a göre savunma mekanizmaları egonun istenmeyen ve kaygı yaratan durumlardan uzaklaşması işlevinin yanı sıra dürtüsel davranışlar, duygular ve içgüdüsel istekler üzerinde kontrol sahibi olmasını sağlayan psikolojik süreçlerdir. Psikanalitik kurama göre, egonun temel işlevlerinden biri kişinin psikolojik denge durumunu korumak için savunmalar kullanmasıdır. Savunma biçimleri kişiliğin gelişiminde ve kişinin çevreye uyumunda önemli rol oynar ve kişiyi içsel çatışma ve duygusal sıkıntıdan korur. Bu bakımdan savunma biçimleri, ego gelişimi ve psikopatoloji ile yakın ilişki içerisindedir (Erdem ve diğ., 2008:155-159).

Yalan söyleme davranışı kişinin gösterdiği tepkiler arasında yer alır. Ancak o kişinin gösterdiği savunma mekanizmalarının ya da tepkilerinin biri ile değil birkaçı ile bağlantılı olup içerik ve şekil yönünden farklılık gösterebilmektedir. O bazen bir

baskının sonucunda karşımıza çıkarken, bazen de bir neden bulma aracıdır. Bazen bir özdeşleşme faaliyetinde kendini gösterirken, bazen de yüceltme davranışı olarak ulaşılması güç olan şeyleri elde etmiş gibi karşımıza çıkmaktadır. Yetişkinler savunma davranışlarına çok fazla başvurmazlar ancak kendilerini çok fazla bunaltan durumlar olduğunda savunma davranışları devreye girer. Savunma davranışlarına fazla başvurulduğunda kişi iç dengelerini kaybedebilir, kendi gerçekliğini ve gerçeğini yadsıyıp görmezden gelebilir ve sonunda davranış bozuklukları geliştirebilir. Dolayısıyla savunma biçimlerinin kullanımının uyum süreci ve davranış sorunları ile ilişkili olduğu söylenebilir.

İnsanlar arasında iyi ilişkiler kurabilmenin zorunlu şartı, insanların birbirlerine güven duymalarıdır. Bu güven doğruluk üzere kurulan ilişkilerle sağlanabilmektedir. Güven ortamını zedeleyen etkenlerin başında ise yalan gelmektedir. Bazı durumlarda ilişkileri iyi yürütme ve sosyal kabul görme arzusuyla kişiler yalana başvurabilmektedir. Ancak yalanın olduğu yerde insanlar arasındaki güven duygusunun kesintiye uğraması kuvvetle muhtemeldir. Karşılıklı olarak birbirlerine güvenmeyen insanların sağlıklı ilişkiler kurabilmesi ve bu ilişkilerini geliştirebilmesi mümkün gözükmemektedir. Bundan dolayı yalan her türlü beşeri ilişkiyi olumsuz yönde etkiler ve bireysel anlamda itibar kaybına yol açtığı gibi, toplumsal anlamda da güven bunalımına sebep olur. Yalan üzere kurulan ilişkiler sağlıklı yürümediğinden toplumda kargaşaya neden olur. Yalan olarak söylenen ve tutulamayan her söz, insanın kendi değerini yitirir ve özgüvenini derinden yaralar (Cüceloğlu, 2000:124-164; Sert, 2004:280). Özgüven kaybı ile kişi artık hemen hemen her zaman, günün herhangi bir zamanında yalana başvurabilir ki, bu yalanın patolojik bir hal almasıdır. Dolayısıyla yalan, kişinin toplumdaki saygınlığını ortadan kaldıracak gibi kişinin kendine saygısını da olumsuz etkiler.

Yalan çocuklukta dilin oluşumuna katkı sunarken, sonrasında obsesyonel (saplantı) olarak tekrarlanmaya başladığında ortaya patolojik yalan diye adlandırılan “mitomani” çıkar. Literatüre bakıldığında mitomani, yalan söyleme hastalığı olarak tanımlanmıştır. Çocukluk, ergenlik ve hatta yetişkinlik döneminde de karşımıza çıkan bu hastalık tipolojisi ciddi boyutlarda yalanlar uydurma, bu yalanlara inanma ve çevresindekileri olabildiğince inandırma ile karakterizedir (Dike ve diğ., 2005:342-355). Mitomani çoğunlukla hastanın dikkat çekip odak noktası haline gelmek adına yapmaya başladığı

yalan söyleme alışkanlığının giderek hiçbir nedene gerek duyulmadan devam etmesi ve dozunun artmasıdır. Dikkatleri üzerine çekmek için yoğun bir istek ve arzu duyan kişi bunu başarabilmek adına olayları inanılmayacak derecede büyütme, abartmaya, dramatize etmeye başlar. Bu durum beraberinde sosyal bir takım sorunları da getirir, kişi artık yalancı çoban hikâyesinde olduğu gibi çevresi tarafından tüm davranışları ve sözleri kuşku ile takip edilen biri haline gelir (Ford, 1997). Patolojik yalan, duyguların bozukluğunun bir belirtisi olarak da görülür. Aşağılık duygusu ve güç istemi, arzu edilenle gerçeklik arasında yaşanan çatışma hali gibi bazı durumlar patolojik yalanlara zemin hazırlayabilir. Dikkatleri üzerine çekmek için yoğun bir istek ve arzu duyan kişi bunu başarabilmek adına olayları inanılmayacak derecede büyütme, abartmaya, dramatize etmeye başlar (Charles ve diğ., 2005:342-356).

İnsan hayatında belirli davranışlar ödüllendirilerek pekiştirilir ve bu durumda o davranışın ortaya çıkma olasılığı artabilir. Böylece bazı olumlu tutum ve davranışlar alışkanlık haline gelebilir. Ödülün tersi ise cezadır. Olumsuz bir tutum ya da davranış ceza yöntemiyle engellenebilir (Cüceloğlu, 1998:154-162). Ancak olumsuz bir davranış eğer aile ya da çevre tarafından farkında olmadan ödüllendirilirse bu tutumun sıklıkla ortaya çıkması ve istenmeyen bir şekilde tekrarlanması gündeme gelebilir. Dolayısıyla yalana karşı çevrenin takınacağı tavır, yalanın tekrar etmesi ya da engellenmesi bakımından anlamlı görülmektedir.

İnsanlar yalan söylerken bedensel tepkiler de çok önemlidir. Çünkü insan yalan söylemeye izin vermeyen bir bedene sahiptir. Yani, bedenlerimiz kendi yalanlarımıza, bilinçaltımız ve sözel yalanımızdan bağımsız olarak tepki gösterip, vücut dilimizi harekete geçirerek başkalarına sözel olmayan önemli bilgiler sunmaktadırlar (Pease, 2001: 22-24). Beden dilinin ortaya çıkardığı ipuçları ve insanların bu ipuçlarını nasıl okuyup değerlendirdikleri, yalanla ilgili ilk çalışmaların en kapsamlı araştırma konusunu oluşturmuştur (Mc Clintock ve Hunt, 1975:54-67). Böylece, kişinin bedenini kontrol etme çabaları karşısında, toplumsal reaksiyonun ve yalanı anlama stratejilerinin süreç içerisinde önemli gelişme kaydettiğini söyleyebiliriz.

2.6. Dini ve Ahlâki Açıdan Yalan

Yalan tutumu birey ve topluma etkileri bakımından daha çok sosyal psikoloji etrafında incelenen bir konu olmakla birlikte o aynı zamanda din psikolojisinin de konusudur

(DePaulo ve diğ., 1985). Çünkü yalana duyulan ilgi, kültürel ve tarihsel disiplinlerin sınırlarını aşarak, dini ve ahlaki alanların en önemli konusu haline gelmiştir (Bok, 1978).

İnsanın en sağlam ve temel olan psikolojik ihtiyaçlarından birisi şüphesiz dindir. Din insanın tutum ve davranışlarını, insanlar arası ilişkilerini, fert ve toplum hayatını etkileyen ve belirleyen temel kurumlardan biridir. İnsan ve toplum hayatında son derece etkili bir kurum olması açısından dinin yalana bakışı ve onunla ilgili değerlendirmeleri önemlidir (Uysal, 1998:51; Sert, 2004:70). Dinlerin ortak ve en önemli özellikleri arasında fert ve toplum hayatı ile ilgili koydukları ilke ve kurallar yer alır. Dolayısıyla din, topluma nüfuz etmiş bir fenomen olarak kabul edilir. İnsanı muhatap olarak toplumsal ilişkilerde ve düzenlemelerde etkin bir rol oynar (Köksal, 1990:114).

Yalan söylemek ve yalananın türevleri olan hile yapmak, aldatmak gibi eylemler dinlerde sakınılması gereken yasak davranışlar arasında sayılmıştır. Toplumdaki düzen ve dengeyi sağlamak isteyen İslam dini, yalan ve yalancılığı kötü huyların ve günahların en büyüklerinden kabul ederek toplumda çürümenin kaynağı olarak gördüğü yalanı şiddetle reddeder. İslam'ın değişmez ilkeleri ve temel felsefesi sevgi, şefkat, doğruluk, adalet, iyilik ve yardımseverliktir. İslam, yalan söylemeyi ve yalancı tavırlar içinde olmayı, sözünde durmamayı, ikiyüzlülüğü, kıskançlığı, dedikoduyu, cimriliği, savurganlığı ve hırsızlığı insan ruhuna olumsuz tesir eden tutum ve davranışlar arasında saymakla kalmamış bunlara karşı önlem alınması gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. İslam'ın kaynağı Kur'an-ı Kerim'de yalandan kaçınmayla ilgili birçok ayet yer almaktadır. Örneğin, Hacc suresi 30. Ayette, yalan sözden kaçınmanın gerekliliği, Nahl suresi 116. Ayette ise, dili yalana alıştırmamanın doğuracağı olumsuz sonuçlar bildirilmiştir. Yine Kur'an'da doğru sözlü olmanın ve daima doğruluk üzere hareket etmenin önemi birçok ayette dile getirilmiştir (Hûd, 11/112; Şûrâ, 42/15; Ahzâb, 33/70). Toplumsal bir sorun olan ve ciddi anlamda hak ihlaline sebep olan yalancı şahitlik de Kur'an'da yerilen (istenmeyen) fiiller arasında sayılmıştır. Yalan şahitlik, sosyal realitede büyük zararlara, ruhlarda büyük bunalımlara sebebiyet veren, hak gaspına ve güven bunalımına yol açan, toplumun kargaşaya sürüklendiği yalan çeşidinin en kötüsü olarak kabul edilmektedir. Cemiyet yaşantısı ve ruhlardaki bu zararından dolayı Kur'an-ı Kerim, yalan şahitliği çirkin davranışlar arasında saymış ve yasaklamıştır (Aydın,

1999:262). Bunun üzerine Kur'an'da, "Onlar ki, yalan şahitlik etmezler, boş bir şeye rastladıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler" (Furkan: 25:72) buyrulmuştur. Yahudi ve Hristiyan kaynaklarında da yalan hoş karşılanmamıştır. Örneğin yalan yere şahitlik İncil'de birçok yerde eleştirilmiştir (Matta 19/19; Luka 3/14; Markos 10/19; Matta 15/19). Tevrat'ta yer alan on emirde ise yalan söylemek kesinlikle yasaklanmıştır.

Bireyin ve toplumun huzurunu kaçıran, insanları birbirine düşüren ve ahlâkın kirlenmesine sebep olan etkenler başında yalanın geldiği söylenebilir. Yalanın tepki görmediği toplumlarda huzur ve adaleti sağlamak mümkün olamamaktadır (Sert, 2004:371). Bu sebeptir ki Hz. Muhammed, yalan söylemenin gerek fert ve gerekse toplum nezdinde telafisi güç sonuçlar doğuracağını dile getirmiştir. Örneğin bir hadislerinde: "Kul yalan söylemeye ve yalan söyleme niyetini taşımaya devam edince bir an gelir ki, kalbinde önce siyah bir nokta belirir. Sonra bu nokta büyür ve kalbinin tamamı simsiyah olur" (Canan, 14/547) buyurmuştur. Bu sözden de anlaşılacağı üzere, alışkanlık haline gelen yalanın tüm benliği esir alan, insanın tutum ve davranışlarına tesir eden bir sorun olduğu anlaşılabilir. Sonuçta olumlu dini tutum sahibi bireylerin ve bu bireylerin oluşturduğu toplumların olumlu sosyal ilişkiler sergilemeleri, tersi durumda ise uyum problemleri yaşamaları kaçınılmaz gözükmektedir. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki yüksek dini tutuma sahip bireylerde yalan söyleme konusunda dini söylemlerin etkinliği ağır basmakta ve birey yalana daha az başvurmaktadır (Kafalı, 2005:30). Bu ise dinin yalandan kaçınılması yönündeki öğütlerinin toplumu olumlu yönde etkilediğini bize göstermektedir. Yalan söylemeyi münafıklığın bir alameti sayan İslam dini, yalancılığın zıddı olan doğruluğa defalarca vurgu yaparak insanları bu davranıştan sakındırmaya çalışır. Toplumsal ilişkilerde tüm hareketlerin tutarlı olması ve açık olunması gerektiğini bilen dini tutumu yüksek bireyler daha sağlıklı sosyal ilişkilere sahip ve mutlu olabilecekleri dile getirilmiştir.

Ahlak geniş anlamıyla toplum içinde yaşayan insanların uymak zorunda oldukları kurallar ve davranışlar bütünüdür. Ahlaki kurallara toplumun gizli yasaları da denilebilir. Ahlaki değer ve davranışlar kişiliğimizin bir parçası olarak görülür (Aydın, 1997:130). Eğer kişi ahlak ilkelerini anlamaz ve onlara inanmazsa bu ilkelere uymamakta ısrar edebilir. Öte yandan, kişi ahlaki ilkeler doğrultusunda akıl yürüttüğü

halde bu ilkelere uygun davranmayabilir her iki durumda da gayri ahlaki bir durum söz konusudur. Ancak ahlak görece bir kavram olduğundan kime ve neye göre ahlak hep tartışma konusu olmuştur. Bu yüzden ki ahlak daha dünyevi ve toplumsal bir kurallar bütünü olarak görülürken, din daha uhrevi ve bireysel bir fenomen olarak kabul edilmiştir. Ne var ki hemen hemen tüm ahlak sistemlerinde dürüstlük en temel ilkelerden biri sayılmakla beraber, yalan gayri ahlaki bir tutum olarak görülmüştür (Cafoglu ve Akar, 2007:777).

Yalan ahlaki bir problem olması sebebiyle ahlakçılar da yalana ilgisiz kalmamış ve onu tarif etme yoluna gitmişlerdir. Onlara göre yalan: “Olmuş bir olayı olmamış gibi göstermek, olmamış bir olayı da olmuş gibi göstermektir”. Diğer bazılarına göre ise, başkasının fikrini tahrif etmek, kendi düşündüğü ve bildiğinin aksini söylemektir. Yalan bütün kötülüklerin kaynağı, insani ve medeni musibetlerin sebebi olarak gösterilmektedir. Bu sebeple yalan, ahlaki araştırmaların önemli konularından biridir. (Erdem, 2003:111-112). Fazilet etiğine göre eğer dürüstlük bir erdem ise yalan kötü bir şeydir. Bu açıdan uzak durulması gereken davranışların başında gelir. Bazı teorilere göre eğer yalan faydalı bir sonuca kişiyi ulaştıracak ise söylenebilir. Makyavelist ahlakçılar bu görüşü benimser ve elde edilecek kazancı dikkate alırlar. Ahlak merkezli teoriler ise sonuç ne olursa olsun yalanın yanlışlığına dikkat çekerler. Bu ifadeden hareketle Kant, yalan söylemenin, her zaman ahlakça yanlış olduğunu ifade ederek, dürüstlüğün önemine dikkat çekmiştir (Hançerlioğlu, 1993). Ayrıca yalanın bazı durumlarda fayda ve zarar açısından değerlendirilmesi gerektiğini, eğer fayda zararın üstünde ise yalana başvurulabileceğini savunan ahlakçılar da vardır. Örneğin bu ahlakçılara göre, masum kişi ya da kişileri korumak ve telafisi güç bir zararı önlemek için yalana başvurulabilir. Savaş esnasında düşmana söylenen yalanlar da bu neviden sayılmış ve düşmanın tavrı birçok insanın hayatını olumsuz etkileyeceğinden bunu engellemek maksadıyla yalan söylenebileceği vurgulanmıştır. Ancak yalanı her koşulda olumsuz ve çirkin kabul eden, onu birey ve toplum açısından yıkıcı bir eylem olarak gören, bu menfi etkisinin yanında bireye ve topluma sağladığı yararı ölçmeye kalkışmanın bir o kadar gereksiz ve anlamsız olduğunu düşünen ahlakçılarda vardır.

Davranış bir boyutuyla ahlak sahasının konusudur. İnsan kendisine, “nasıl davranmam gerekir, ne yapmalıyım?” sorularını sorduğunda felsefenin bir alt dalı olan ahlak

sahasına girmiş olur. Davranışların ahlaki olması ise toplum huzuru için oldukça önemlidir (Cüceloğlu, 2000;17). Ahlaki nitelikteki bir davranış da insanın kendisi dışında başka bir varlık ile girdiği insani ilişkide kendini gösterir. Dolayısıyla bir manada davranışlardaki seviyeyi ve dengeyi ifade eden ahlak, insanı hem kendisiyle hem de çevresiyle uyumlu hale getirmeyi amaç edinmiştir. Her bireyin hayatta bir gaye ve hedefi vardır. Bazıları bunların felsefi temellerinin farkında iken, bazıları şuurunda olmayabilir. Ama şu kesindir ki, herkes bir gayeye yönelik olarak tutum ve davranışlarını organize eder. Bu anlamda birey için şuurlu bir ahlak anlayışına sahip olmak, tutum ve davranışlarını buna göre şekillendirmek, kişisel bütünlük ve ruh sağlığı açısından olduğu kadar toplumsal uyum açısından da oldukça gereklidir.

Toplumsal yaşam, gerçeklikler üzerine kurulmuştur. Bu yaşama uyacak ve bu yaşamın öğeleri ile ilişki kuracak bireylerin bu gerçeklik kavramını kavramış olmaları gerekmektedir. Ne olursa olsun, gerçeklik ve doğrulukları topluma aksettirebilen kişiler, toplumsal açıdan başarılı olacak, doğru ve gerçeklikleri açık bir şekilde ilişkilerine yansıtamayanlar ise yalanlarının ortaya çıkması ile psikolojik eziklik içerisinde toplumsal ilişkilerinde başarılı olamayacaklardır. Doğruyu söylememe durumuna yalan denir. Yalan ne kadar ilişkiler açısından kötü bulunsa da bazı toplumsal durumların düzeltilmesi veya daha kötüye gitmemesi için hem dini hem de ahlaki açıdan kullanılmasının mazur görüldüğü durumlar da vardır. Böyle durumlarda kullanılan ve aslında doğru olmayan sözlere “beyaz yalan” denmektedir (Çankırlı, 2009:79-82). Örneğin aile kurumunun parçalanmasını önlemek için yalanın kullanılmasına dini bir izin dahi verilmiştir ve toplum da bunu yeri geldiğinde kullanmaktadır. Bunun yanında yalan, bazen sosyal uyumun parçası olarak da kullanılmaktadır (Krech ve Crutchfield, 1999: 89).

Tıbbi ahlakta da yalan bir tartışma konusudur (Bbc, 2010). Gerçek zaman zaman hastaya zarar verebilir düşüncesinden hareketle hastayı moralize etme açısından yalana başvurulmalı mıdır? Sorusu sıcaklığını korumaktadır. Bu konuda genelde hasta açısından fayda-zarar ilişkisine bakılmakta ve ona göre davranılmaktadır. Doğal olarak bilinir ki hiçbir hastalığın seyri kesinlik ifade etmez. Hastalığın gelecek yönü nerdeyse her zaman değişkendir. Evet, hastaya moral için farklı ifadeler kullanılabilir ancak hastalığın olası sonuçları hastaya bildirilmelidir görüşü etik olarak ağır basmaktadır.

Yapılan araştırmalar bu görüşü destekler niteliktedir ve hastaların her koşulda gerçeği öğrenmek istediğini ortaya koymuştur (Bok, 1978). Çünkü z niteliği itibariyle yalanın kötü olduğu, yalan ifadesi kullanıldığında kötü duygular uyandırdığı, kullananların dış dünya ile ilişkilerinde olumsuzluklara sebep olduğu bilinen bir gerçektir. Çok zorunlu hallerde kullanılması dışında yalan kesinlikle kaçınılması gereken bir iletişim yöntemidir (Oral: 2004:66).

Sonuç olarak yalan dini ve ahlaki olarak yer yer izin verildiği durumlar olsa da olumsuz, kötü bir davranış olarak kabul edilmiştir. Çünkü yalan, insanlar arasında güveni azaltır. Yalan, söyleyenin maksadına ulaşması için haksız bir çıkar aracıdır. Yalan, söyleyen ve söylenen kişiye zor durumda bırakan bir davranış sorunudur. Ve yalan temel bir ahlaki problem olarak görülmektedir.

2.7. Ergenlik Döneminde Yalan

Yalan tutumu ve bu tutumun ergende nasıl Şekillendiği lkemizde bir araştırma konusu yapılmamakla birlikte daha çok bu konu çocuklar etrafında incelenmiştir. Araştırmalarımız bize gösterdi ki yalan konusunda ülkemizde yayınlar birbirini tekrar niteliktedir. Davranış sorunları akademik düzeyde ve ergenlik döneminde de içine alacak Şekilde birçok araştırmaya konu olmuş ancak, bir davranış problemi olan yalan bu konular arasında zikredilmekle birlikte etraflıca işlenmemiştir. Bu literatür yoksunluğu ergenlik döneminde yalan konusunu incelerken oluşturacağımız teorik ereve açısından sıkıntı oluşturmuştur. Dolayısıyla çalışmamızın bu bölümünde çocukluk dönemindeki yalan tutumu ile ergenlik dönemindeki yalan tutumu birlikte işlenmiştir.

Doğrulara sadık kalınması, konuşurken yalana başvurulmaması ve yalancı tavırlar içinde olunmaması gerek aile ve gerekse toplum tarafından çocukluktan itibaren istenen davranış biçimidir. Her ne kadar çocuklukta bu davranış biçimi çevredeki bireyler tarafından zaman zaman sempatiyle karşılansa da ilerleyen yaşlarda bu durum genellikle can sıkıma başlamaktadır. O halde çocukluk dönemindeki yalanla ergenlik ve sonraki dönemlerdeki yalan birbirlerinden hem yapısal hem de sonuçları itibariyle ayrıldığını söyleyebiliriz. Yapılan araştırmalar yukarıdaki bilgiyi destekler niteliktedir. Bussey (1992) ve Peterson (1998) ocuklarda yalan davranışını ve bunun yetişkinlerden farkını incelerken 10 yaş altı çocukların yalan söyleminde dildeki gelişmenin etkin olduğunu, sonraki dönemlerde ise inancın ve niyetin önem kazandığı sonucuna

varmışlardır (Talwar ve diğ., 2002:395-415). Yine başka araştırmalarda, çocuklarda yalan yere yemin etme, abartılı cümleler kurma, düş ürünü ifadelere yönelme, şakalara başvurma gibi tutumların olduğu gözlemlenmiştir. Yalan, çocuklar için ben merkezli düşünmeye bağlı doğal bir eylem olarak görülür. Çocuk, kendi düşüncesi ile gerçeği ayırt edemediğinden kendi hayal dünyası onun için fiziki dünya kadar gerçektir. Bu yüzden Piaget, çocukta yalanı araştırırken sonraki dönemlerden farklı olarak şu üç boyutta ele alınması gerektiğini belirtmiştir (Çileli, 1986). Bunlar;

- Çocukların yalanı nasıl tanımladıkları,
- Yalanın ciddiyetini hangi ölçütlere göre belirledikleri
- Neden yalan söylememeleri gerektiğini bilip bilmedikleridir.

Çocuklar yalanı, gerçeğe uzaklığı ile değerlendirdiği düşünölmektedir. Gerçekten uzak olan abartma, gerçeğe yakın bir yalandan daha kötü olarak algılanmaktadır. Çocuklar yalanı olabilirlik ölçütü ile değerlendirmektedir. Piaget bunu gelişimin ve gerçeğin bir parçası olarak yorumlar. Çünkü ona göre burada bir kasıtlılık söz konusu değildir. Piaget, 10 yaş altı çocuklarda yalan tanımı yapmanın önemini ve zorluğunu sorgularken elde ettiği verilerden hareketle yalanla ilgili çalışmaların bu yaş sonrasına yönelmesinin olgun yalana ulaşma noktasında daha faydalı olabileceğini belirtmiştir. Çünkü 10 yaş civarındaki çocuklar yalanı değerlendirirken altında yatan amacı göz önüne alabilmektedirler. Evans'a göre, bu yaşta yalanın gerçeğe yakınlığı, kandırıcı ve inandırıcı olma olasılığı ciddiyetini artırmaktadır çünkü inandırma olasılığı artmaktadır. Peterson ve arkadaşlarının yapmış olduğu farklı çalışmalarda Piaget'in bu görüşünü desteklemiştir (Talwar ve diğ., 2002:395-415).

Yalan söylemekten kasıt çocukluk döneminde dil gelişimine paralel olarak söylenen düş ürünü yalanlar mı, yoksa belirli bir amaç doğrultusunda gerçeğin bile bile çarpıtılması mı? Bu ayırım aslında zihinsel gelişime paralel olarak somut düşünceden soyut düşünceye geçişin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Küçük çocukların hepsi yalan söylerler ve bunu gerçekle düş ürünlerini birbirlerinden ayıramadıklarından yaparlar. Vytgosky, dil gelişimi ile düşünce gelişiminin başlangıçta birbirinden bağımsız olarak geliştiğini sonuçta birleştiğini ifade eder. Çocuklar önce konuşurlar ama sonrasında bunu bir düşünce temelinde ifade etmeye başlarlar (İnanç ve diğ, 2004:131-137). Buradan hareketle onların, bu yalan denemeleri aslında bir oyun ve dil gelişimine

paralel olarak olması gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yalanlar pseudo (sözde) yalanlar olarak adlandırılır. Bu ne kadar yalan sayılabilir? Aslında bizim yalan diye nitelendirdiğimiz mantıklı ve kasıtlı bir aldatmacadır (Zulliger; 1991:86-87).

Yalan söylemek psikoloji araştırmalarında bir davranış bozukluğu olarak kabul edilmektedir. Ancak bunun erinlik öncesi süreçte ortaya çıkması davranış bozukluğu açısından tartışmalıdır. 10-11 yaşlarına kadar genellikle gerçeklere dayalı yanlışlıklar ana belirleyici faktördür (Lee ve Ross, 1997). Bu yaş sonrası sistemli bir aldatma ve kandırma kendini göstermektedir. Çünkü bu yaş öncesi çocuklar söyledikleri yalana tutarlı bir gerekçe bulamaz, onu öylesine söylemiştir. Her gerekçe birbiriyle çelişir durumdadır, çünkü gerçeklik duygusu gelişmemiştir. Ancak ergenler için durum böyle değildir. Ergen birey söylediği yalana kendi bakış açısıyla mantıklı gerekçeler bulabilmektedir.

Çocuklar yalanı sosyal imalardan ve gözlemlerden hareketle benimser ve gelecek yaşantılarına aktarırlar. Erişkinlerin tutum ve davranışları onları etkilemektedir. Zulliger, çocuğun ebeveyn davranışlarını iyi gözlemlediğini, onu birebir taklit etme yeteneğinin oldukça iyi olduğunu dile getirerek, ailenin çocuğunun yanında söyledikleri yalanlar konusunda çok daha dikkatli davranması gerektiğini ifade eder. Çünkü çocuğun gelişim sürecine paralel olarak benzer durumlarda ebeveynin söylediği yalanlara başvurduğu tespit edilmiştir (Zulliger, 1991:88). Buna paralel olarak ergenlerin de aynı süreçten geçtiğini ve aynı etkiler sonucunda yalanı benimseyip kullandıkları söylenebilir.

İnsanlar yalancı doğmazlar, yalanı çocukluktan itibaren öğrenirler. Bir çocuk belirli bir bilişsel olgunluğa ulaşmadan yalan söyleyemez. Çocuklar, büyüdükçe yüz ifadelerini ve beden dillerini kontrol etmeyi öğrenirler. Bu konudaki başarı, ergenliğin ilk yıllarından başlayarak gelişir. Çünkü büyüdükçe yalan sözcüklerin yanı sıra nasıl yanıltıcı bir vücut dili kullanacaklarını da öğrenirler. Yapılan araştırmalar zihinsel düzeyi düşük çocukların gerçeğe aykırı yalanlar söyledikleri, buna karşılık normal ve üstün zekâya sahip olanlarınsa, mantığa daha uygun yalanlar söyledikleri ve ayrıntılı öyküler uydurdukları saptanmıştır (Talwar ve diğ., 2002:395-415). Çocukluğun ilk yıllarında doğrunun tüm çıplaklığıyla söylenmesi hoş görülse de ergenlik çağına gelen çocuklara bunun tam tersi öğretilir. Ayrıca, beyaz yalanlar sosyal ortamlarda kullanılacak bir reçete olarak gösterilir. Çocuklara, insanları üzecek gerçekleri söylememeleri öğretilir. Sonuçta,

ergenlik çağındaki çocuklar, yavaş yavaş hile ve yalan içerecek şekilde bilgi, fikir, duygu ve düşüncelerini toplumdan saklama veya yerine göre göstermeyi öğrenmeye başlarlar. Bu bir dereceye kadar her ailede farkında olmadan öğretilir. Ergenlik çağındaki çocuklar etkili bir şekilde yalan söylemeyi ve toplumda kendilerine yer edinmeyi öğrenirler. Psikolog Maria Vasek, çocuklarda yalanın gelişimini incelemiştir. Vasek, yalan için gerekli becerilerin, davranışları düzenleme ve ilişkileri yönlendirme açısından da gerekli olduğunu ve bunlar olmaksızın insanın var olamayacağını savunur (Minibaş, 1988: 23).

Ergenlikte yalan, soyut düşüncenin gelişmesine paralel olarak ortaya çıkan daha özel bir durumdur. Soyut düşünce basamakları ergenlik döneminde gelişir ve olgunluğa ulaşır. Doğal olarak çocuğun ergenlik dönemine girmesiyle yalanın türü ve içeriği de değişir (Yavuzer, 1996:265). Sweetser (1987), kültürel bağlamda yalanı incelerken ergenlik döneminde söylenen yalanın niyet ve inanç boyutuyla kasıtlı olarak kullanıldığını tespit etmiştir. Bu tespitten hareketle denilebilir ki, ergen daha kendine özgü ve bireysel, ancak sosyal faktörleri de dikkate alarak bilinçli bir şekilde yalana başvurur ve bu tür yalan 'sosyal yalan' adını alır. Gelişim psikologları ergenlerin yalan söyleme davranışında koşullara göre yeni stratejiler geliştirdiğini belirtmişlerdir. Ross, bu durumu onların gelişen teknolojik ve sosyal imkânlarıyla, aile yapıları ve eğitim anlayışlarıyla da ilişkilendirir (Lee ve Ross, 1997; 43).

Birey doğru ile yanlış karşısında bir gerilim yaşar. Bu gerilim hali onun bünyesinde gerek fizyolojik ve gerekse psikolojik bir takım değişmelere sebep olur. El, göz, yüz ve diğer beden hareketleri bu heyecan halinin en bariz şekilde anlaşıldığı organlardır. Doğaldır ki, konuşma ve sesteki titreşim ya da zihinde kurgulanan yalan fikri ifadeye yansımaktadır (Depaulo, 2003). Birey yalan söyleme davranışı gösterirken, zihin gelgitler yaşayarak doğru ve yanlış arasında bir seçim yapmak zorunda kalır. Bu bireyde bir çatışma duygusuna yol açar. Sağlıklı bireyler böyle bir durum karşısında tutarlı refleksler geliştirerek ruh dünyasında yaşamış olduğu çatışma duygusundan kurtulabilir. Bu çatışma hali kişide zaman zaman yalanı itiraf etme biçiminde, pişmanlık duygusuyla ortaya çıkabilir. Ancak yalanı itiraf, ergen kimliğine zarar vereceği endişesiyle pek tercih edilmemektedir. Çoğunlukla bu çatışmanın yaşanmasına karşın, ruhsal açıdan ergen psikolojisinde depresyonlar meydana gelmekte, yalandan geri adım atılmamakta ve

yalanlar doğruymuş gibi kabul edilerek güncelliğini korumaktadır. Bu yüzden yalanı itiraf etmenin ergen tarafından bir taviz verme şeklinde algılanabileceği varsayılmaktadır (Enç, 1978:176-178).

2.7.1. Ergeni Yalana İten Nedenler

Ergen birey neden yalan söyler? Onun yalan söylemesinin altında hangi temel güdüler yatmaktadır? Bu sorulara verilen yanıtlar ergenlik döneminde görülen yalanı anlamamıza yardımcı olacaktır. Allendy' e göre, yalana neden olan dört etken vardır. Bunlar; aşâğılık duygusu, suçluluk duygusu, saldırganlık ve kıskançlıktır (Allendy, 1974:86). Ancak bunların yanında daha birçok neden sayılabilir: Acıyı erteleme ihtiyacı, anlaşılama kaygısı, özgüven eksikliği, kişilik bozuklukları, sosyal ortam ve ahlaki yozlaşma, rol-model eksikliği ve ceza alma korkusu, ortama uyma isteği, saygınlık kazanma, ilgi uyandırma, telafi etme, hedef saptırma, çıkar elde etme ve değer bulma bunlardandır.

Ergenlik dönemi kişiliğın inşa edildiği bir dönem olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden Adler'in ifadesiyle birey bu süreçte, kişilik duygusunu yükseltmek, varlığını kabul ettirebilmek, eksikliğini gizlemek veya telafi etmek ve de önemli olduğunu kanıtlamak için yalana başvurabilir (Adler, 1997:435-452). Karamsarlıklar, gerçekte ilgili çatışmalar, kişisel üzüntü ve şüphelerin sonucunda da yalan ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca güvensizlik duygusu ve çevrenin takdirini kazanma arzusu, gencin başarı ve motivlerini gözden geçirmesine neden olur ki, bunun sonucunda genç kendi yetersizliklerinden haberdar olur ve kendi içine çekilebilir. Böylece genç duygu dünyasında dengesizlik yaşayacağından neticesinde yalana yönelebilmektedir (Yavuzer, 1996:303). Çekingenlik (utanma) ergenlikte bir başka yalana başvurma nedenidir. Bu tip yalanın oluşmasında heyecan önemli rol oynar (Sevim, 2005;105). Yörükoğlu'na göre ise çocuk ve ergeni yalana iten en önemli nedenin erişkinlerin gerçekler karşısında takındıkları çelişkili tutumlarıdır (Yörükoğlu, 2004:335). Bunun yanında ergenlik dönemine girildiği zaman ailenin tutum ve davranışları artık çocuk tarafından öğrenilmiştir. Ailenin tavırlarını içselleştirdiği için onlara karşı kendini ortaya koyma davranışı olarak özgürleşme çabası içindedir. Özgürleşme ve bağımsızlık istekleri aile tarafından reddedildiği zaman kendini yetersiz gördüğü durumlarda yalan bir kalkan

görevini görebilmektedir. Ergenler yalanı en çok da başarısız oldukları durumlarda kullandıkları yine literatürde yer almıştır.

Yalan davranışının altında yatan bir başka neden de temel güvensizlik duygusudur (Çankırılı, 2009:81). Gerçeğin söylenmesi sonucunda kendisine inanılmayan ve ceza alan ya da alma korkusu yaşayan genç, benzer durumlarla karşılaştığında yalana başvurmayı yeğlemektedir. Doğal olarak doğru söylediğinde ne tür tepkiyle karşılaşacağını kestiremeyen genç yalanı bir sığınak olarak görebilmektedir. Dürüstlüğü, doğruluğun ve güvenin karşısında yalan, ferdi kurtaran bir çözüm olarak her zaman varlığını korumaktadır (Yörükoğlu, 2004:336). Yalan tatmin edici bir düşünce biçiminde de ortaya çıkmaktadır. Ergen ulaşmak istediği şeyler hakkında sanki onu elde etmiş gibi yalan söyleyebilir. Bazen bu yalan durumu takıntı haline de dönüşebilmektedir. Birçok baskı unsuru da ergeni yalan söylemeye ya da yalancı davranmaya itebilir. Örneğin sorumluluğun yerine getirilmemesiyle ve ceza alınabileceği endişesiyle ergen sıkça yalana başvurmaktadır. İmkânsız talepler karşısında da yalan davranışı tekrarlanır. Yavuzer beklenti düzeyi yüksek olan ailelerde yetişen çocuk ve gençlerin yalana daha sık başvurduklarını ifade etmektedir (Yavuzer, 2000:197). Bunun nedeni ise ailelerin beklentilerinin gençlerde oluşturduğu baskıdır. Yalancılığın hırsızlık, okuldan kaçmak gibi davranış bozukluklarıyla da bir bağı vardır. Devamlı yakalanma, azarlanma ve cezalandırılma tehlikesi içinde olduğundan yalan, gencin sığındığı psikolojik bir davranış biçimidir (Sevim, 2005:124).

Bütün bunların yanında başka durumların da ergeni yalana sevk ettiği araştırmalarla tespit edilmiştir: Kıyaslanma, kaygı durumları, okul korkusu, eleştirilme, özlem ve mutsuzluklarını gizleme gibi. Anne babaların yalan konusunda hassas davranmaları ve aşırıya gitmeleri de genci yalana sevk edebilmektedir. Her sözü yargılanan ve sorgulanan genç çareyi yalana başvurmakta görmektedir (Özbey, 2006). Görüldüğü üzere ergen iç dünyasında çatışma yaşadığı hangi durum olursa olsun bir savunma geliştirmekte ve bunu dışa yansıtmaktadır. Dolayısıyla yalan bu dönemde bir savunma ve yansıtma aracı olarak davranış formunda kendini göstermektedir.

2.7.2. Ergenlik Döneminde Başvurulan Yalan Çeşitleri

Ergenlik döneminde yalan birçok formda karşımıza çıkmaktadır. Gerek ülkemizdeki çalışmalarda ve gerekse ülkemiz dışındaki çalışmalarda bu dönemde kendini gösteren ve başvurulduğu düşünülen bazı yalan çeşitleri tespit edilmiştir (Lee ve Ross, 1997:258; Kuzucu, 2003; Yavuzer, 2000). Dolayısıyla teorik varsayımlardan hareketle dile getirilen ve birbirlerini tekrarlayan yalan çeşitlerini ayıklayarak aşağıda yer alan beş farklı yalan türüne araştırmamızda yer vermeye çalıştık. Ancak hemen ifade etmek gerekirse bu döneme dair uzun soluklu ve daha kapsamlı ampirik çalışmalara ihtiyaç duyulduğu bilinmektedir.

Hayali Yalanlar: Küçük çocuklar gerçeği iyi değerlendiremedikleri için bu tür yalanları uydururlar. Yetişkin bireyler bunları yalan olarak görse de dil bilimciler ve gelişim psikologları bunun çocuğun zihinsel ve dilsel gelişimi için önemli olduğunu söylemektedirler (İnanç ve diğ., 2004:131-137). Ergen bireylerde hayali yalana başvurmaktadırlar. Zihinlerinde tasarladıkları ancak gerçek hayatta olmayan birçok düşünce ürünüyle karşılaşmaktadır bu dönemde. Bunun düşüncede kalmasının yanında sanki gerçek hayatta varmış gibi dile getirmeleri bir yalan çeşididir ve sorunludur. Çünkü bazen buna kendi de inanır.

Taklit Yalanlar: Çocuklar ana-babayı örnek alır. Ana-babanın yalanına tanık olan çocuk, yalan söylemeyi öğrenir. Ör; doktora gidiyoruz diye gezmeye giden anne-baba çocuğun yalan söylemesine zemin hazırlar. Ergenlik döneminde taklit yalanlar daha çok çevreden edinilir. Girilen sosyal ortamlar olası zor durumlarda nasıl yalan söylenileceğini gence öğretir. Ergen zaman zaman öğrendiği bu yalan çeşidini hayatında uygulamakta bir sorun görmez ve taklit yalanlar bir süre sonra sosyal yalan halini alır.

Sosyal Yalanlar: Bunlar çocukluktan ziyade ergenlik döneminde baş gösteren en yaygın yalanlardır. Bir işi yapmak zorunda kalan birey eğer bunu yapmak istemiyorsa ona mantıklı gerekçeler bularak ondan kurtulmak ister. Sosyal çevrede çok sık rastlanılan bir yalan çeşidi olup kişiyi zaman zaman zor durumda bırakmaktadır.

Savunma Yalanları: Çocuk eğer sık sık eleştiriliyor, sert tepki ile karşılaşıyor ve mükemmelliğe zorlanıyorsa yalana başvurabilir. Çünkü çocuk kendini korumak için bunu yapmak zorunda olduğunu düşünmektedir. Örneğin doğru söylediğinde "yalan

söylüyorsun" diye suçlanan çocuk, kendini kurtarma adına gerçekten yalana başvurabilmektedir. Ergen bireyler içinde benzer şeyler söylenebilir. Ceza tehdidiyle karşı karşıya kalan, ebeveynin ya da toplumun istek ve beklentilerine cevap veremeyen, gerek içsel ve gerekse dışsal nedenlerden dolayı yetersiz kalan ergen bu yalan türüne başvurmaktan çekinmemektedir.

Yüceltilmiş Yalanlar: Başkalarının hayranlığını kazanmak için söylenen yalanlardır. Bu ulaşılmak istenen hedefler doğrultusunda da söylenebilmektedir. Özellikle ergenlik döneminde karşı cins ilişkilerinde kendini sıklıkla gösterir. Olan durum değil de olması istenilen durum şeklinde kendini gösteren bu yalan çeşidi ergen bireye anlık haz verir. Bu yalan takdir edilme duygusuyla da söylenebilmektedir.

Bütün bunların yanında bazen genç bir özlemini dile getirmek için yalan söyleyebilir (Yörükoğlu, 2004:336). Örneğin babası ölen bir çocuk kendini babalı olarak tanıtır. Babasızlık utanılacak bir durummuş gibi, gerçeği saklama yolunu seçebilir. Bu bazen gencin okuduğu okulla da ilgili olabilmektedir. Eğer kendi okuduğu okulun ya da bölümün beğenilmeyeceğini düşünüyorsa karşı tarafı memnun edecek bir okul ya da bölüm söyleyebilmektedir. Dolayısıyla ergenlik döneminde yalan söyleme davranışını çocukluk döneminin bir devamı niteliğinde kabul etmekle birlikte onun kişisel boyutunun yanında daha sosyal boyutta seyrettiğini, daha bilinçli ve iyi niyetli bir forma büründüğünü, kişinin kendisine ve çevresine verdiği zarar doğrultusunda üzerinde daha ciddiyetle durulması gerektiğini ifade edebiliriz.

BÖLÜM 3: ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLARI

3.1. Anketle İlgili Teorik Değerlendirme

Bu kısımda; araştırmada incelenen konular, oluşturulan varsayımlar ve tespit edilen problemlerle ilgili olarak toplanan verilerin istatistiksel analizleri ve bu analizler sonucunda elde edilen bulgular sunulmuştur. Araştırmaya dair bulguların değerlendirilip yorumlanması ise bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

Önceki bölümlerde de değindiğimiz üzere çalışmamız teorik ve uygulama olmak üzere iki kısımdan oluşacak şekilde tasarlanmış, literatürün incelenmesiyle teorik kısım oluşturulurken, çalışmanın uygulama kısmıyla ilgili olarak da belirlenen amaç, varsayım ve problemlere uygun bir anket formu hazırlanmıştır. Hazırlanan anket formu ön test niteliğinde 24 kişilik bir guruba 2 hafta ara ile iki kez uygulanıp tespit edilen sorunlar doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Düzeltmeler sonrasında anket çoğaltılarak Mart-Nisan 2010 tarihinde Adapazarı, Kaynarca ve Kocaali ilçelerindeki İmam-Hatip Lisesi, Normal Lise ve Endüstri Meslek Liselerinde okuyan 15-18 yaş ergen öğrencilere uygulanmıştır. Ankete katılmada, deneklerin gönüllü olmaları esas alınmış ve denekler okul sınırları dışında rasgele (random) seçilmiştir. 472 kişiye dağıtılan anketlerden 466'sı elimize ulaşmış, bunlardan 21 tanesi eksik ve yanlış doldurma nedeniyle değerlendirme dışı bırakılarak, 445 anket değerlendirmeye alınmıştır. Veri analizi, SPSS 16.0 paket programı yardımıyla yapılmış Microsoft Office 2010 Word paket programıyla uygun tablolar haline dönüştürülmüştür. Veri temizleme işleminden sonra, gerektiği durumlarda maddelerin ve olumsuz ifadelerin puanları yeniden kodlanma (recode) yöntemiyle değiştirilmiştir. Tabloların karşılaştırılmasında ve yorumlanmasında $p=.05$ anlamlılık düzeyinde ki-kare (chi-square) analizi kullanılmıştır.

Çalışmamızda kullanılmak üzere hazırlanan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden birincisi katılımcıların “demografik özellikler”ini ortaya koymayı amaçlarken, ikincisi “yalana ilişkin tutum ve davranışlar”ı tespiti yöneliktir. Birinci bölüm 20 sorudan oluşmaktadır. Bu sorular katılımcıların; cinsiyetleri, yaşları, kardeş sayıları, anne-baba durumları, kaldıkları yer, yalana başvurma sıklıkları, en sık söyledikleri yalanlar, yalana başvurma nedenleri, dindarlık durumları ve dini kuralları yerine getirip getirmeme durumları, en çok kime yalan söyledikleri ve yalanı nasıl

tanımladıkları ile ailelerinin ekonomik ve eğitim düzeyleri, meslekleri ve dini tutumları hakkında olup ayrıca araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak da kullanılmıştır. İkinci bölüm ise 23 maddeden oluşmuş olup bu maddelerle ergenin yalana ilişkin tutum ve düşünceleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Ölçeklendirmede beşli Likert ölçeği (Kesinlikle Katılıyorum, Katılıyorum, Kararsızım, Katılmıyorum, Kesinlikle Katılmıyorum) kullanılmış, uygulama sonrasında katılımcıların, örneğin “kesinlikle katılıyorum ile katılıyorum” ifadelerinin arasında ki ayrımı tam olarak yapamadığı fark edildiğinden, ölçek yeniden kodlanarak (recode) üçlü (Katılıyorum, Kararsızım, Katılmıyorum) forma dönüştürülmüştür. Dolayısıyla elde edilen bulguların istatistiksel analizinin daha sağlıklı sonuçlar verdiği görülmüştür. (bkz. EK 1)

3.2. Araştırma Gurubunun Demografik Özelliklerine Dair Bulgular

Tablo 1: Araştırma gurubunun yaşa göre dağılımı

Yaş	N	%
15	149	33,5
16	118	26,5
17	90	20,2
18	88	19,8
Toplam	445	100,0

Araştırma gurubu 15-18 yaş arası ergen bireylerden oluşmaktadır. Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırmaya giren öğrencilerin % 33,5’i 15, % 26,5’i 16, % 20,2’si 17 ve % 19,8’i ise 18 yaş grubundan oldukları görülmektedir.

Tablo 2: Araştırma gurubunun cinsiyete göre dağılımı

Cinsiyet	N	%
Erkek	197	44,3
Kadın	248	55,7
Toplam	445	100,0

Araştırma grubuna giren ergenlerin cinsiyetlerine göre dağılımı Tablo 2’de görüldüğü üzere; % 44,3 Erkek ve %55,7 kadındır.

Tablo 3: Araştırma grubunun yerleşim yerine göre dağılımı

Yerleşim Yeri	N	%
Şehir Merkezi	275	61,8
Köy	170	38,2
Toplam	445	100,0

Araştırma grubunda yer alan ergenlerin yerleşim yerlerine ilişkin dağılım Tablo 3'te görüldüğü üzere %61,8 ile Şehir Merkezi ve %38,2'i ile Köyde yaşayanlar şeklindedir. Sakarya ili ve ilçelerinin merkezleri "Şehir Merkezi", bunun dışında kalan yerler ise "Köy" olarak kabul edilmiştir.

Tablo 4: Araştırma grubunun ailesinin gelir düzeyine göre dağılımı

Ekonomik Durum	N	%
Çok iyi	20	4,5
İyi	191	42,9
Orta	202	45,4
Düşük	31	7,0
Cevapsız	1	,2
Toplam	445	100,0

Araştırma grubunda yer alan ergenlerin ailesinin gelir düzeyine ilişkin dağılım Tablo 4'te görüldüğü üzere %45,4 orta, %42,9 iyi, %7,0 düşük, %4,5 çok iyi şeklindedir. Ancak ki-kare analizinde daha sağlıklı sonuç vermesi açısından "Çok iyi / İyi" seçenekleri ile "Orta / Düşük" gelir düzeyi seçenekleri kendi aralarında birleştirilmiştir. Bu yeni dağılımın sonucunda katılımcı ailelerinin, %47,5'u iyi veya çok iyi gelir düzeyine sahipken, %52,4'ü orta veya düşük gelir düzeyine sahiptir.

Tablo 5: Araştırma grubunun kaldıkları yere göre dağılımı

İkamet Yeri	N	%
Aile yanında	386	86,7
Aileden uzak	59	13,2
Toplam	445	100,0

Araştırma grubunda yer alan ergenlerin ikamet durumlarına ilişkin dağılım Tablo 5'te ki gibidir. Bu dağılıma göre katılımcıların %86,7'si ailesinin yanında ikamet ederken,

%13,2'si ailesinin dışında ikamet etmektedir. Ailesinden uzak yaşayan ergenler ağırlıklı olarak öğrenci yurtlarında kaldıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 6: Araştırma gurubunun dindarlık durumlarına göre dağılımı

Ergenin dindarlık durumu	N	%
Çok Dindar	53	11,9
Dindar	310	69,7
Az Dindar	78	17,5
Dinle İlgisiz	3	,7
Cevapsız	1	,2
Toplam	445	100,0

Araştırma gurubunda yer alan ergenlerin dindarlık durumlarına ilişkin dağılım Tablo 6'da görüldüğü gibidir. Bu dağılıma göre katılımcıların %69,7'si dindar, %17,5'i az dindar, %11,9'u çok dindar olarak kendini tanımlarken, %0,7'si dinle ilgisinin olmadığını ifade etmiştir. Dolayısıyla araştırmaya katılan ergenlerin ağırlıklı olarak dindar olduğu, dinle ilgisiz olanların ise cevap vermeyenlerle birlikte toplam katılımcılar içerisinde çok az bir kısmı (%0,9) temsil ettiği söylenebilir.

Tablo 7: Araştırma gurubunun dini ritüelleri (ibadetleri) yerine getirme durumlarına göre dağılımı

İbadetleri yerine getirme durumu	N	%
Hiçbir zaman	8	1,8
Çok Az	19	4,3
Ara Sıra	96	21,6
Çoğu Zaman	241	54,2
Her zaman	80	18,0
Cevapsız	1	,2
Toplam	445	100,0

Araştırma gurubunda yer alan ergenlerin ibadetleri yerine getirme durumlarına ilişkin dağılımı Tablo 7'de görüldüğü gibidir. Bu dağılıma göre katılımcıların %18'i her zaman ibadetlerini yaparken, % 54,2'si çoğu zaman, % 21,6'sı ara sıra, %4,3'ü ise çok az ibadetlerini yapabilmektedir. Katılımcılardan hiçbir zaman ibadet etmeyenler ise

%1,8'lik kısmı oluşturmaktadır. Tabloya göre ergenlerin büyük bir kısmının dinin emrettiği ibadetleri yaptıkları (% 77,2) söylenebilir. Dolayısıyla Tablo 6'daki verilerde dikkate alındığında ergenlerin dindar oldukları ve dindarlıklarını ibadetlerle ortaya koydukları sonucuna varılabilir.

Tablo 8: Araştırma gurubunun yalanı tanımlama biçimlerine göre dağılımı

Yalanın Tanımı	N	%
Gerçeği bile bile çarpıtmaktır	106	23,8
Gerçeğe aykırı davranmaktır	38	8,5
Karşıdaki kişiyi yanıltmaktır	62	13,9
Karşıdaki kişiye ihanet etmektir	73	16,4
İnsanları kandırmaktır	161	36,2
Cevapsız	5	1,1
Toplam	445	100,0

Araştırma gurubunda yer alan ergenler yalanı tanımlama biçimleri Tablo 8'de görüldüğü gibidir. Bu dağılıma göre katılımcıların %36,2'sı yalanı insanları kandırmak olarak tanımlarken, %23,8'i gerçeği bile bile çarpıtmak, %16,4'ü karşısındakine ihanet etmek, %13,9'u karşısındakini yanıltmak, 8,5'i gerçeğe aykırı davranmak şeklinde tanımlamıştır. Katılımcıların %1,1'i yalanı tanımlamakta zorluk yaşıyor olacak ki cevap vermekten kaçınmıştır. Tablodan da anlaşılacağı üzere yalanın bir kandırma faaliyeti olduğunu bu yaş gurubu daha çok benimsenmiştir. Bilindiği üzere kandırma söylemi gündelik hayatta sık sık duyulan bir söylemdir. Bu söylem ile ergenlerin yalanı kandırma biçiminde tarifi arasında bir ilişki olduğu söylenebilir. Yine yalan söylemenin bilinçli bir eylem olduğunu düşünenlerin oranı oldukça yüksektir (%23,8). Özellikle yalanı anlamlandırma çalışmalarında onun bilinçli bir eylem olduğuna dair yaklaşımlar vardır. Spontane gelişen yalanlar olduğu gibi düşünerek ve sonuçları hesaplanarak söylenen yalanlar vardır ve araştırmaların birçoğuna bu tür yalanlar konu olmuştur (Coleman ve Kay; 1981). Yalanın en bilinen tarifi "gerçeğe aykırı davranmak" olmakla birlikte, bu tarif ergenler arasında düşük bir yüzde ile (%8,5) tercih edilmiştir. Yalanı ihanet olarak tanımlamanın ise duygusallıkla ilişkili olduğu söylenebilir. Sevginin, saygının ve ilginin olduğu bir yerde yalanın olması yalan söyleneni incitebileceği düşüncesinden hareketle ergenler yalanı, ihanet olarak değerlendirmiş olabilir.

Tablo 9: Araştırma gurubunun yalana başvurma sıklıklarına göre dağılımı

Yalana başvurma sıklığı	N	%
Hiçbir zaman	56	12,6
Çok az	192	43,1
Ara sıra	179	40,2
Çoğu zaman	14	3,1
Her zaman	4	,9
Toplam	445	100,0

Araştırma gurubunda yer alan ergenlerin yalana ne sıklıkla başvurdukları Tablo 9’da gösterilmiştir. Tabloya göre ergenlerin %12,6’sı yalana hiçbir zaman başvurmazken, %55,7’i çok az, %40,2’si ara sıra, % 3,1’i çoğu zaman ve % ,9’u ise her zaman yalana başvurduklarını belirtmişlerdir. Tablo dikkatle incelendiğinde toplumda “yalan söylemeyen yoktur” gibi bir kanaat var olsa da ergenlerin önemli bir kısmının yalana hiç başvurmadığı görülmektedir. Bu bulgunun önemli olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla geçmiş yaşantılarda ya da çocukluk deneyimlerinde ergen birey yalan söylemeyi tecrübe etmiş olsa bile, bu yalan söyleme eylemini içinde bulunduğu dönemde terk ettiği söylenebilir. Bununla birlikte ergen bireyin yalana yüklediği anlam ve neyi yalan olarak kabul ettiği de bu süreçte önemlidir. Yalanı sıklıkla kullananların (çoğu zaman + her zaman) oranı ise diğerlerine göre oldukça düşük gözükmemektedir (% 4). Sanıldığına aksine ergen bireylerin yoğun bir şekilde yalan söylemedikleri tablodan çıkarılabilir.

Ayrıca Tablo 9 ile birlikte anketimizin 17. sorusuna verilen cevapları da bu kısımda sıralayabiliriz. Sorumuz ergenlerin en sık söyledikleri yalanları tespiti yönelik açık uçlu bir sorudan oluşmaktadır. Verilen cevaplara bakıldığında ergenlerin, sigara içtiği halde içmediğini söylemek, ders çalışmak için arkadaşına gidiyorum diyerek internete gitmek, iyi olduğu halde hastayım demek, eve geciktiğinde etüt vardı demek, ödevlerini yapmadığı halde yaptım demek, işi olmadığı halde işim var demek, çalışmadığı halde çok çalışıyorum olmuyor demek, erkek ya da kızlar sevgili olmadığı halde sevgilisinin olduğunu söylemek gibi daha anlık ve durumu kurtarma yalanlarına başvurdukları söylenebilir.

Tablo 10: Araştırma gurubunun en çok yalan söyledikleri kişilere göre dağılımı

Yalan Söylenen Kişiler	N	%
Anne	117	26,3
Baba	65	14,6
Arkadaş	93	20,9
Öğretmen	27	6,1
Diğer	87	19,6
Cevapsız	56	12,6
Toplam	445	100,0

Araştırmaya katılan ergenlerin yalan söyledikleri kişilere göre dağılım Tablo 10'da gösterilmiştir. Tabloya göre ergenlerin %26,3'ü Anneye, %20,9'u arkadaşına, %14,6'sı babaya, %6,1'i öğretmene, %19,6'sı ise bunların dışındaki kişilere yalan söylemektedir. Ayrıca katılımcıları %12,6'sı da soruya cevap vermekten kaçınmıştır. Tabloya bakıldığında anneye söylenen yalanlar en büyük paya sahiptir. Bunu benzer oranda arkadaşına söylenen yalanlar izlemektedir. Anne ve arkadaş ergenin bir anlamda sığındığı, nazının geçtiği ve kendine daha yakın bulunduğu iki psikolojik ve toplumsal öge olarak kabul edilir. Aile içinde annenin, aile dışında ise arkadaşın ergen üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu dolayısıyla günlük hayatın doğrularını ve yanlışlarını paylaşabileceği iki kesim olarak ergen dünyasında yer aldığı söylenebilir. Ergen, arkadaş gruplarında kendini kabul ettirme, olduğundan farklı görünme ya da bir çıkar elde etme gibi çeşitli saiklerle yalana başvurabilir. Anneye söylenen yalanda ise daha çok annenin merhametinin istismarı söz konusu olabilir. Babaya söylenen yalanlar ise anne ve arkadaşına göre daha düşüktür. Bunun nedenleri arasında babanın otoriter yaklaşımı ve ceza eğiliminde olması ya da babanın sağladığı maddi imkânları kaybetme korkusu sayılabilir. Dolayısıyla babaya söylenen yalan ergenlik döneminde daha az düzeyde seyrettiği görülmektedir. Öğretmene söylenen yalana gelince yalan söylenen kişiler arasında en alt gurubu oluşturmaktadır. Bunun nedenleri arasında öğretmenin yalanı anlama stratejileri geliştirmesi, öğretmenin mesleğine duyulan saygı ve öğretmenin karizmatik kişiliği sayılabileceği gibi, ergenin ya da yalanının yakalanması durumunda gerek öğretmen ve gerekse arkadaşları açısından itibar kaybetme endişesi de sayılabilir. Dolayısıyla genç bu nedenler etrafında öğretmenine karşı kolaylıkla yalana başvuramayabilir. Tabloyu yeniden incelediğimizde cevapsızların çok olması dikkat

çekmektedir. Tablo 10 ile Tablo 9 karşılaştırıldığında, araştırmaya katılan ergenlerin %12,6'sının yalana başvurmadıklarını dolayısıyla bu soruya cevap vermeyenlerin bu gurubu temsil ettiği söylenebilir. Diğer seçeneğini işaretleyenler ise, kardeşlerine, teyzelerine, kuzenlerine, kantinciye, sevgilisine, patronuna yalan söylediklerini belirtmiştir.

Tablo 11: Araştırma gurubunun yalana başvurma nedenlerine göre dağılımı

Yalana Başvurma Durumları	N	%
Karşısındaki kişinin güvenini kazanmak için.	17	3,8
Olumsuz bir durumdan kurtulmak için	191	42,9
Bir kazanç elde etmek için	7	1,6
Dargın olan kişileri barıştırmak için	174	39,1
Diğer	56	12,5
Cevapsız	6	1,3
Toplam	445	100,0

Yalana hangi nedenlerle başvurulduğuna dair ergenlerin görüşleri Tablo 11'de gösterilmiştir. Tabloya göre ergenlerin %42,9'u olumsuz bir durumdan kurtulmak için yalana başvurulabileceğini belirtirken, %39,1'i dargın olan kişileri barıştırmak, %3,8'i karşısındaki kişinin güvenini kazanmak ve %1,6'sı ise bir kazanç elde etmek için yalana başvurulabileceğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların %11,2'si ise bu ifadelere katılmamış olup yalana başvurma nedenlerini daha gündelik durumlarla açıklama yoluna gitmiştir. Ayrıca ergenlerin %1,3'ü bu soruya yanıt vermekten kaçınmıştır. Yanıtlarda görüldüğü üzere “olumsuz bir durumdan kurtulmak” ve “dargın olan kişileri barıştırmak” için söylenen yalanlar yüzde olarak birbirlerine yakın ve en yüksek değerlere sahiptir. Bir kazanç elde etmek üzere söylenen yalanlar ise en düşük yüzdelerle sahiptir. Hemen belirtmek gerekirse bir kazanç elde etmek üzere söylenen yalanlar çok olmamakla birlikte bu yalan türü toplum tarafından en az hoş görülen yalan türüdür. Üretmen (2008) doktora çalışmasında yalanın bu türünü etraflıca ele almış ve genel olarak çıkar amaçlı yalanın hoş karşılanmadığı sonucuna varmıştır.

Bilindiği üzere insan birçok olumsuz olayla karşılaşabilir ve bunlar karşısında bir savunma refleksi geliştirebilir. Geliştirilen bu refleksler bireyin kendisinde ya da karşısındaki kişide olumlu ya da olumsuz bir etki yaratabilir. Yalan söyleme davranışı,

günlük hayatta olumsuz bir durumdan kurtulmak için hemen hemen her yaş gurubundan insanın başvurduğu bir savunma biçimi olarak karşımıza çıkabilmektedir. Tablo 11 incelendiğinde ergenlerin savunma yalanlarına yüksek oranda başvurdukları görülmektedir. Ayrıca, kişi eğer kendisinden beklenilenlere cevap veremediğini düşünüyor ve bunun bir güven sorununa yol açtığına inanıyorsa bu güveni telafi etmek için yalana başvurmayı azda olsa (% 3,8) tercih edebilir. Dargın olan kişileri barıştırmak için söylenen yalana gelince bu tür yalana başvurma hali toplum tarafından yadırganmadığı gibi teşvik edilen İslam dininin de izin verdiği yalanlar arasındadır.

Yukarıda yer alan önermelere katılmayıp diğer seçeneğini işaretleyenlerin daha gündelik kaygılarla yalana başvurduğunu ifade etmiştik. Bu seçenekte yer alan nedenler arasında; özgüven eksikliği, kendini üstün gösterme gayreti, intikam alma hırsı, başından savma isteği, ceza alma korkusu, ilgi ve dikkat çekme arzusu, çaresizlik, gerçeği itiraftan çekinme, baskı ve şiddet, eğlenme ve olumsuz davranışları gizleme vb. nedenlerle yalanın söylenebileceğini ifade etmişlerdir. Cevap vermeyenleri ise yalanı hiçbir koşulda kabul etmeyenler ve yalan söylemenin haklı bir gerekçesi olamayacağını düşünenler olarak sınıflandırabiliriz. Ancak başka gerekçeler de olabilir.

Tablo 12: Araştırma gurubunun annelerinin eğitim seviyelerine göre dağılımı

Annenin eğitim durumu	N	%
İlköğretim veya altı eğitim	367	82,5
Ortaöğretim	73	15,4
Yükseköğretim	5	1,1
Toplam	445	100,0

Ergen annelerinin eğitim durumları Tablo 12’de gösterilmiştir. Tablodaki dağılıma göre annelerin %82,5’si ilköğretim veya altı bir eğitime sahipken, %17,5’i ortaöğretim ve % 1,1’i ise yükseköğretim düzeyinde bir eğitime sahiptir. Dolayısıyla annelerin eğitim düzeyi büyük çoğunlukla ilköğretim düzeyinde olup Yükseköğretim düzeyinde eğitim alanların sayısı oldukça düşüktür.

Tablo 13: Araştırma gurubun babalarının eğitim seviyelerine göre dağılımı

Babanın eğitim durumu	N	%
İlköğretim veya altı eğitim	241	54,2
Ortaöğretim	163	37,6
Yükseköğretim	34	7,8
Cevapsız	7	1,6
Toplam	445	100,0

Ergen babalarının eğitim durumları Tablo 13’de gösterilmiştir. Tablodaki dağılıma göre babaların %54,2’si ilköğretim veya altı bir eğitime sahipken, %37,6’sı ortaöğretim ve %7,8’i yükseköğretim düzeyinde bir eğitime sahiptir. Cevapsızların ise okur-yazar olmayan babalardan oluşabileceği kanaatindeyiz. Dolayısıyla Tablo 12’i ile kıyaslandığında babaların eğitim düzeyi gerek orta öğretim ve gerekse yükseköğretim bazında annelerin eğitim düzeylerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Eğitimdeki bu farkın ergenin yalan söyleme davranışına nasıl yansıdığı ki-kare analizleri sonucunda tespit edilmeye çalışılacaktır.

Tablo 14: Araştırma gurubunun annelerinin dindarlık durumlarına göre dağılımı

Annenin dindarlık durumu	N	%
Çok dindar	182	40,9
Dindar	240	53,9
Az dindar	20	4,5
Dinle ilgisiz	0	0
Cevapsız	3	,7
Toplam	445	100,0

Araştırma gurubunda yer alan ergenlerin annelerinin dindarlık durumlarına ilişkin dağılım Tablo 14’te görüldüğü gibidir. Bu dağılıma göre annelerin %40,9 çok dindar, %53,9’u dindar, %4,5’i az dindar olarak tanımlanırken, dinle ilgisi bulunmayanların olmadığını görülmüştür. Dolayısıyla araştırmaya katılan ergenlerin annelerinin dindar olduğunu, az dindar olanların ise çok az bir kesimi temsil ettiği söylenebilir.

Tablo 15: Araştırma gurubunun babalarının dindarlık durumlarına göre dağılımı

Babanın dindarlık durumu	N	%
Çok dindar	159	35,7
Dindar	219	49,2
Az dindar	54	12,1
Dinle ilgisiz	13	2,9
Toplam	445	100,0

Araştırma gurubunda yer alan ergenlerin babalarının dindarlık durumlarına ilişkin dağılım Tablo 15'te görüldüğü gibidir. Bu dağılıma göre babaların %49,2'si dindar, %35,7'si çok dindar ve %12,1'i ise az dindar olarak tanımlanırken, %2,9'unun dinle ilgisinin olmadığını ifade etmiştir. Dolayısıyla araştırmaya katılan ergenlerin babalarının ağırlıklı olarak dindar olduğu, dinle ilgisiz ya da az dindar olanların az bir kısmı temsil ettiği söylenebilir.

3.3. Araştırma gurubunda yer alan ergenlerin yalana ilişkin tutum ve davranış özelliklerine yönelik frekans dağılımları

Aşağıda yer alan yalan davranışına ilişkin birçok tutum ve davranış ifadesi yer almış olup bu ifadelere ergenlerin verdikleri yanıtlar, kişi sayısı (N) ve yüzde (%) olarak gösterilmiştir. Ergenlerde yalan söyleme davranışını anlamak üzere tasarlanan ifadelerin istatistiki değerlendirilmesiyle birlikte ayrıca yorumlarımızı da ilave etmeyi uygun gördük.

Tablo 16: Yalan söylemek bende alışkanlık haline gelmiş bir davranıştır

Yalan söylemek bende alışkanlık haline gelmiş bir davranıştır.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	313	71,0	61	13,8	67	15,2	441	100

Tablo 16'da yer alan ifadeye verilen cevaplara bakıldığında araştırmaya katılan ergenlerin %15,2'si ise yalanı alışkanlık haline getirdiklerini belirtirken, %71'i yalanı

alışkanlık haline getirmediğini ve dolayısıyla bu ifadeye katılmadıklarını belirtmişlerdir. Ancak yalanı alışkanlık haline getirmeyenlerin önemli bir kısmının yalan söylediğini Tablo 9'dan hareketle söyleyebiliriz. Kararsızların durumuna gelince onların da yalan söylediklerini ancak bunun alışkanlık boyutunda olup olmadığını tam olarak kestiremediklerini ancak alışkanlığa meylin daha yüksek olduğu sonucuna varabiliriz. Çünkü burada söz konusu olan davranışın sıklığının tam olarak bilinmemesidir. Yalanın alışkanlığa dönüşmesi ve bu boyutta seyretmesi patolojik bir durum olarak kabul edilmektedir (Dike ve diğ., 2005). Dolayısıyla yalanı alışkanlık haline getirmenin gerek aile gerekse arkadaş ilişkilerinde bir takım olumsuz sonuçları olması muhtemeldir.

Tablo 17: Doğru söylesem bile bana kimse inanmaz

Doğru söylesem bile bana kimse inanmaz.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	339	76,2	57	12,8	49	11,0	445	100

Tablo 17'de yer alan ifadeye verilen cevaplara bakıldığında araştırmaya katılan ergenlerin %76,2'si bu ifadeye katılmadıklarını dolayısıyla söyledikleri sözlere inanıldığını ve bir güven sorunu yaşamadıklarını belirtirken, %11'i doğru söylediklerinde bile kendilerine inanılmadığını ifade etmişlerdir. Kararsızları da bu guruba dâhil etmek mümkün olduğundan ergenlerin toplamda %23,8'i güven sorunu yaşadığı söylenebilir. Güven sorunu her yaş döneminde olduğu gibi ergen bireyin de ruh sağlığı açısından önemli bir sorundur. Ergen doğru söylediği halde buna inanmayı engelleyen birçok neden olabilir. Bunlar arasında geçmiş yaşantılar önemli bir yer tutar. Önceleri yalan söylediği tespit edilen ve yalancı olarak nitelendirilen bir kişi ile ilgili kanaat kolay değişmeyebilir. Bir başka neden ise doğru ve yalan açısından tutarlı olmayan tutum ve davranışlar olabilir. Eğer yalan ile doğru iç içe geçmiş ise bu bireylerin birbirlerine bakışını olumsuz etkiler ve dolayısıyla kişiyi temkinli davranmaya sevk edebilir. Bir başka neden ise söyleyenin değil de söylenen kişinin beklentisidir. Dolayısıyla bu beklenti ile örtüşmeyen sözlerin doğru olsa dahi zaman zaman kabul edilmediği söylenebilir.

Tablo 18: Yalana başvurduğum tavır ve davranışlarımdan hemen anlaşılır

Yalana başvurduğum tavır ve davranışlarımdan hemen anlaşılır.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	114	25,9	115	26,1	212	48,1	441	100

Tablo 18’de yer alan ifadeye verilen cevaplara bakıldığında araştırmaya katılan ergenlerin %48,1’i bu ifadeye katılırken, %25,9’u katılmadıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla ergenlerin %50’ye yakın bir kısmı söyledikleri yalanı tam olarak gizleyemedikleri, kendilerini ele veren ipuçlarının çokluğu nedeniyle hemen anlaşıldıkları söylenebilir. Kararsızların durumuna gelince katılımcıların %26,1’lik bir kısmı bu ifade karşısında kararsız kaldığını belirtmiştir. Kararsız olduğunu söyleyenlerin söylediği yalanın hemen anlaşılmadığı düşünülse de karşı tarafta şüphe uyandırdığı ve netice anlaşılma riskinin yüksek olduğu ifade edilebilir. Böylece yalanın anlaşılma yüzdesi ile anlaşılmama yüzdesi birbirlerine çok yakın olduğu görülür. Yalanı davranışsal anlamda gizleme becerisi birçok araştırmaya konu olmuştur. Ancak söylenen yalanın mahiyeti, söyleyen kişinin kişiliği ve beklentisi, söylenen kişi ve ortam gibi faktörler yalanın davranışsal anlamda yakalanmasında ya da ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Bu bağlamda araştırmalarda üzerinde durulan husus ise normal yalancılar ile profesyonel yalancıların nasıl birbirlerinden ayırt edilmeleri olmuştur. Dolayısıyla yalan söyleme konusunda profesyonel olan kişilerin beden hareketlerini kontrol etmeleri diğerlerine oranla daha başarılıdır (Depaulo, 2004). Ancak yalanı alışkanlık haline getirmeyen ve bu davranış problemine sık sık başvurmayan bireylerin, el, yüz, göz gibi ve sair organlarını uyum içinde kontrol edemedikleri çeşitli araştırmalarla tespit edilmiştir (Zuckerman ve diğ., 1985). Bunun yanında söylediği yalana kişinin inanması ve yalanı adeta içselleştirmesi de yalanın yakalanma riskini o ölçüde ortadan kaldırdığı söylenebilir. Bütün bunların yanında ön hazırlığın olmaması, karşısındaki kişinin otoritesi, yakınlık derecesi, sevgi saygı ilişkisi de yalanın bedensel yansımalarında önemli etkenler arasında sayılabilmektedir.

Tablo 19: Söylediğim yalanı önceden düşünürüm

Söylediğim yalanı önceden düşünürüm.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	237	53,6	93	21,0	112	25,3	442	100

Tablo 19’da yer alan ifadeyle ilgili olarak araştırmaya katılan ergenlerin verdikleri cevaplar incelendiğinde %25,3’ü bu ifadeye katılırken, %53,6’sı katılmadıklarını belirtmişlerdir. Kararsızların oranı ise %21 ile oldukça yüksektir. Yalanı düşünür müyüm diye düşünmek ve kararsız kalmak aslında zaman zaman yalanı düşünerek söylediği anlamına gelebilir. Böylece katılmayanlar ile katılan ve kararsız kalanların yüzdeleri birbirlerine yakın olmaktadır. Yalanın birçok çeşidi olmakla birlikte iki grup yalanın üzerinde durulabilir. Bunların ilki acil durum yalanlarıdır ki spontane gelişir, ikincisi ise kurgulanmış (planlanmış) yalanlardır. Ancak bu demek değildir ki birincisinde düşünce yoktur. Her ikisi de bir düşüncenin ürünü olmakla birlikte ikincisinde detay hakimdir. Böylece doğacak sonuçlar önceden kestirilmeye ve ona göre ifadeler seçilmeye çalışılır. Bu ise bir süreç işidir. Görüldüğü üzere araştırmaya katılan ergenler çoğunluğu (%53,6) yalana o anda karar verdiklerini, üzerinde etraflıca düşünmediklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla ergenlik dönemi yalanlarını genellikle o anki durumu kurtarma yalanları olarak değerlendirebiliriz. Ancak katılımcıların %25,3’lük gibi önemli bir kısmı da söyleyeceği ya da söylediği yalanı önceden düşünüp tasarladığını belirtmiştir. Buna kararsızları da ilave ettiğimizde önem daha da artmaktadır. Netice olarak yalan söylemedeki tasarım (düşünce) işinin yalanın doğuracağı sonuçlarla ilişkili olduğu söylenebilir.

Tablo 20: Çevremde yalan söyleme davranışı çok yaygındır

Çevremde yalan söyleme çok yaygındır.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	150	33,9	100	22,6	193	43,6	443	100

Tablo 20’de yer alan ifadeyle ilgili olarak araştırmaya katılan ergenlerin %43,6’sı bu görüşe katılırken, %33,9’u bu görüşe katılmadığını belirtmiştir. Kararsızların oranının %22,6 ile bu tabloda da yüksek olduğunu görülmektedir. Çocukluktan ergenliğe geçişte birey aile ortamından uzaklaşarak arkadaş guruplarıyla birlikte kendine yeni çevreler edinir. Dolayısıyla çevrenin, ergenin davranışlarına yön veren onun sosyal uyumunu etkileyen önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Tablodaki veriler incelendiğinde ergenin içinde bulunduğu çevrede yalan söyleme davranışının kararsızlarında bir kısmını dâhil ettiğimizde %50 gibi bir oranla yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte çevresinde yalan söyleme davranışının az olduğunu ya da olmadığını söyleyenlerin oranının daha düşük olduğunu görmekteyiz. Her iki veri kıyaslandığında çevrenin ergenin yalan söyleme davranışına olumsuz etki ettiği söylenebilir. Ayrıca evre, bireyin söylediği yalanı fark etmeden desteklemiş de olmaktadır.

Tablo 21: Yalan söylememem konusunda insanların tavsiyelerinden daha çok davranışları benim için önemlidir

Yalan söylememem konusunda insanların tavsiyelerinden daha çok davranışları benim için önemlidir.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	108	25,2	101	23,6	219	51,2	428	100

Tablo 21’de yer alan ifadeyle ilgili olarak araştırmaya katılan ergenlerin %51,2’si bu ifadeye katıldıklarını belirtirken %25,2’si katılmadıklarını dolayısıyla yapılan tavsiyeleri daha çok önemsediklerini ifade etmişlerdir. Ancak yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere ergenlerin büyük bir kısmı tavsiye yerine davranışa önem vermektedir. Ergenlik zerine yapılan çalışmalar bu yaş gurubunun öğütlerden hoşlanmadığını ve daha çok kendine rol-model aradığını göstermiştir (Aydın, 2005). Bu ifadeden model davranışları benimseyen ergenlerin kendilerine yapılan tavsiyeleri dikkate almadığı gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Tablodan da anlaşılacağı üzere burada bir görüşün diğer görüşe göre daha tercihi söz konusudur. Katılımcılardan kararsız kaldığını söyleyenlerin oranı ise %23,6’lık bir payla oldukça yüksektir. Kararsız katılımcıların neden çekimser kaldıklarını sorgulamak yerine onların hem tavsiye hem

de davranışa önem veren bir kesim olduğunu belirtmenin daha isabetli bir görüş olduğu söyleyebiliriz.

Tablo 22: Kişiyi yalana yönlendirmede televizyon gibi medya araçları etkilidir

Kişiyi yalana yönlendirmede televizyon gibi medya araçları etkilidir.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	130	29,3	113	25,5	200	45,1	443	100

Tablo 22’de yer alan ifadeyle ilgili olarak araştırmaya katılan ergenlerin % 45,1’i televizyon gibi medya araçlarını yalana yönlendirmede etkili birer araç olarak görürken %29,3’ü ise bu görüşe katılmadıklarını belirtmişlerdir. Kararsızların çokluğu (% 25,5) dikkat çekmekle birlikte medyaya karşı ilgisi olamayanların böyle bir kanaat oluşturdukları, dolayısıyla medyanın etkisinin ne derece olup olmadığını bilmemeleri neticesinde kararsız kaldıkları söylenebilir. Hayatımızın önemli vazgeçilmezlerinden olan televizyon ve gazetenin yanında giderek artan sinema kültürü etkisini her geçen gün artırmaktadır. Bu medya platformlarında izleyiciye sunulan multimedya ürünleri birçok bilgi ve bulguyu, konu ve olayı doğrusuyla yanlışıyla, iyisiyle kötüsüyle yaşamımıza taşımaktadır. Ergen birey yaşamın ve zamanın büyük bir kısmını işgal eden ve gittikçe zenginleşen bu medya ortamından yalan söyleme davranışı açısından nasıl ve ne kadar etkilenmektedir? Yalanı tetikleyen unsurlar açısından bunun önemli olduğunu düşünüyoruz. Görüldüğü üzere katılımcıların %50’ye yakın kısmı rol model ilişkisi bağlamında televizyon gibi diğer medya araçlarının da yalan üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu düşünmektedir. Bilindiği üzere televizyon ve sinema toplumda var olan rollerin yanında birçok hayali rolü de hayatımıza sokmakta ve dolayısıyla bu roller süreç içinde anlam kazanarak toplumda bir yer bulmaktadır. Ergen, televizyon ve sinemada gösterilen kahramanların, hangi durumlarda nasıl yalan söylediklerini izledikçe, benzer durumlarda gördüklerini gerçek hayata aktarmayı deneyebilir. Dolayısıyla televizyon gibi diğer medya aygıtlarının da bu davranış oluşum sürecinde önemli birer faktör olarak kabul gördüğünü ifade edebiliriz.

Tablo 23: Yalancının mumu yatsıya kadar yanar

Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	50	11,3	33	7,4	361	81,3	444	100

Tablo 23'te yer alan ifadeyle ilgili olarak araştırmaya katılan ergenlerin %81,3'ü katılıyorum seçeneğini işaretlemiş olup, %11,3'ü katılmadığını belirtmiştir. Kararsızım diyenler ise %7,4'lük bir kısmı oluşturmaktadır. Yukarıda yer alan söz bilindiği üzere bir atasözüdür ve bu söz ile gerçeğin uzun süre gizlenemeyeceği anlatılır. Ergenlerin söyledikleri yalanları gizlemede başarılı olup olmadıklarını anlamak için bu söze bakışları bize bir ipucu verebilir. Çünkü yalan söyleyen kişiler hedefledikleri amaca ulaşmaları açısından yalanın anlaşılıp anlaşılmamasının ve bu anlaşılma süresinin kısa olup olmaması önemlidir. Ergenlerin söyledikleri yalanların kısa süre içinde anlaşıldığını ve dolayısıyla yalanlarını gizleme konusunda başarılı olamadıklarını %81'lik bir katılımından hareketle söyleyebiliriz. Kararsız olduklarını söyleyen ergenlerin yalanı gizleme konusunda kısmen başarılı olduğunu düşünürsek %18,7'lik bir ergen kitlesinin yalanlarını gizlemede başarılı olduklarını ve dolayısıyla daha temkinli davrandıklarını söyleyebiliriz.

Tablo 24: Yalan söylemenin günah bir davranış olduğunu düşünüyorum

Yalan söylemenin günah bir davranış olduğunu biliyorum.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	55	12,4	10	2,3	377	85,3	442	100

Tablo 24'te yer alan ifadeyle ilgili olarak araştırmaya katılan ergenlerin % 85,3'ü yalan söylemeyi günah bir davranış olarak kabul ederken, %11,3'ü bu ifadeye katılmadıklarını belirtmiştir. Kararsız olduğunu söyleyenlerin oranı ise oldukça düşük olup yalnızca % 2,3'tür. Tablodaki veriler incelendiğinde yalanı günah olarak görenlerin yüzdesinin

oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Gerek dini ve gerekse ahlaki öğretilerde yalanın çirkin, kötü, günah ve gayri ahlaki bir davranış olduğu çocukluktan itibaren öğretilen ve hassasiyetle üzerinde durulan bir konudur. Günah kavramı dini bir kavramdır ve yalana günah olarak görmek dini bir bakış açısını ifade eder. Onu ahlaki açıdan da değerlendirmek mümkündür. Ahlaki açıdan değerlendirmek yalana zarar-fayda yönünden bakmayı mümkün kılar. Dolayısıyla kararsızlarla birlikte yalanı zarar-fayda bağlamında değerlendiren 14,7'lik bir ergen gurubunun olduğu söylenebilir. Beyaz ya da pembe yalan diye nitelendirilen ve sonuçları itibariyle zarar vermediği düşünülen yalan biçimi, bu bakış açısına örnek verilebilir. Ancak yalanı günah olarak görmemenin onu olumsuz görmemekle eşdeğer olamayacağını ifade etmek gerekir.

Tablo 25: Bazı durumlarda yalan yere yemin ederim

Bazı durumlarda yalan yere yemin ederim.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	351	80,0	42	9,6	46	10,5	439	100

Tablo 25'te yer alan ifadeyle ilgili olarak araştırmaya katılan ergenlerin % 80'i yalan yere yemin etmediğini söylerken, %10,5'i yalan yere yemin ettiklerini belirtmişlerdir. Kararsızım diyenler ise 9,6'lık bir kesimi oluşturmaktadır. Yalan yere yemin ettiğini ifade edenlerin yanında kararsız kesiminde zaman zaman yalan yere yemine başvurduğu söylenebilir. Yeminin birçok çeşidi olmakla birlikte yalan yere yemin etme içlerinden en hoş olmayanı sayılabilir. İnanırmayı kuvvetlendirmek ya da olmayan bir şeye inanırmak için başvurulan bir söylem biçimi olsa da gerek toplum ve gerekse dinler açısından hiç de tasvip edilmeyen bir davranış olarak kabul edilir. Çünkü kutsal değerleri yalana aracı kılma söz konusudur. Tabloda yer alan veriler incelendiğinde ergenlerin önemli bir kısmının yalan yere yemin etmekten uzak durduğu dolayısıyla bu davranışı benimsemediği söylenebilir.

Tablo 26: Yalan söylediğimde içimi bir huzursuzluk kaplar

Yalan söylediğimde içimi bir huzursuzluk kaplar.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	63	14,3	29	6,6	349	79,1	441	100

Tablo 26’da yer alan ifadeyle ilgili olarak araştırmaya katılan ergenlerin %79,1’inin yalan söylediğinde huzursuzluk duyduğunu, %14,3’ünün ise söylediği yalan sonucunda herhangi bir huzursuzluk duymadığını görüyoruz. Kararsız kaldığını söyleyenler ise % 6,6’lık bir kesimi oluşturmaktadır. Kararsız ergenlerin de yalan söyleme sonucunda huzursuzluk halini azda olsa yaşadığı varsayıldığında, bu ifadeye katılanlarla birlikte huzursuzluk duyanların oranı %85 gibi bir orana ulaşmaktadır ki bu yalanın insan psikolojini nasıl etkilediği açısından önemlidir. Yalanın her türlü insan doğasına aykırı bir davranış olmakla birlikte yine insanın terk etmekte zorlandığı bir davranış olduğu söylenebilir. Onunla mücadele her ne kadar görünürde yapılıyor gibi görünse de esas mücadele bireyin iç dünyasında yaşandığı yukarıdaki neticeden de anlaşılabilir. Gerçeği tek taraflı bilmek ya da karşı tarafın da biliyor olabileceği hissine kapılmak insanı psikolojik çatışmaya sürükleyeceği gibi bir huzursuzluk halinde de kendini gösterebilir. Dolayısıyla ergen bireylerin bu çatışma ve huzursuzluk halini büyük oranda yaşadıklarını söyleyebiliriz.

Tablo 27: Sonucundan korktuğum ve ceza alacağım bir durum karşısında yalanı bir kurtuluş aracı olarak görürüm

Sonucundan korktuğum ve ceza alacağım bir durum karşısında yalanı bir kurtuluş aracı olarak görürüm.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	207	46,9	90	20,4	144	32,7	440	100

Tablo 27’de yer alan ifadeyle ilgili olarak araştırmaya katılan ergenlerin %32,7’si ceza ve korku endişesiyle yalan söylediğini belirtirken, %46,9’u bu ifadeye katılmadıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla ergenlerin %46’9 gibi önemli bir kısmının en zor koşulda dahi doğru söylemeyi tercih ettiğini söyleyebiliriz. Kararsız kalan ergenlerin yalan söylemeye daha eğimli olduğu söylenebilir. Korku ve ceza unsurları karşısında yalan söylediğini ifade edenlerle kararsız kaldığını söyleyenleri birleştirdiğimizde %53,1’lik bir sonuca ulaşmaktayız. Bu sonuçtan hareketle denilebilir ki korku ve ceza faktörünün yalan söyleme davranışını tetikleyici etkisi vardır. Yalan söyleme davranışını inceleyen birçok çalışmada bu faktörlere dikkat çekilmiştir.

Tablo 28: Yasaklar ya da engellerle karşılaşınca yalana başvururum

Yasaklar ya da engellerle karşılaşınca yalana başvururum	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	216	48,9	83	18,8	143	32,4	442	100

Tablo 28’de yer alan ifadeyle ilgili olarak araştırmaya katılan ergenlerin %32,4’ yasaklar ve engeller karşısında yalana başvurduğunu ifade ederken, %48,9’u bu ifadeye katılmadıklarını yasak ve engellerle karşısında dahi yalan söylemediklerini belirtmişlerdir. Benzer sonuçların Tablo 25’te de olduğunu görüyoruz ki bu yalan söylemeye karşı ergenlerde bir direncin olduğunu bize göstermektedir. Kararsız kalan ergenler ise %18,8’lik bir kesimi oluşturmaktadır. Kararsızların içinde bulunduğu tereddütlü durum tahlil edildiğinde onların yalan söylemeye daha eğimli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla yasaklar ve engeller karşısında yalana başvuranlar ile kararsızlar bir arada değerlendirildiğinde % 51,2’lik bir orana ulaşmaktadır. Bu sonuca göre yasak ve engellenenin ergeni yalana teşvik ettiği söylenebilir.

Tablo 29: Anne-babam yalan söylememem konusunda bana kötü örnek olurlar

Anne babam yalan söylememem konusunda bana kötü örnek olurlar.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	391	87,9	17	3,8	37	8,3	445	100

Tablo 29’da yer alan ifadeyle ilgili olarak araştırmaya katılan ergenlerin %87,9 anne ve babalarıyla yalan söylememe konusunda kendilerine kötü örnek olmadıklarını ve bu yüzden bu ifadeye katılmadıklarını belirtirken, kararsızlarla birlikte %12,1’i anne ve babalarıyla kendilerine kötü örnek olduklarını ve ebeveynlerinin bir anlamda yalan söylediklerini ifade etmişlerdir. Verilerden de anlaşılacağı üzere olumsuz örnek teşkil eden ailelerin az olduğu ve ergenin yalan söyleme davranışının üzerinde ailenin etkisinin zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla ergenin sosyal çevreye yönelmesiyle birlikte onun yalan söyleme davranışı üzerinde çevrenin etkisinin daha fazla olduğu Tablo 36’den hareketle söylenebilir.

Tablo 30: Yalan söze tahammül edemem

Yalan söze tahammül edemem.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	89	20,2	76	17,2	276	62,6	441	100

Tablo 30’da yer alan ifadeyle ilgili olarak araştırmaya katılan ergenlerin %62,6’sı yalan söze tahammül edemediğini ifade ederken, %20,2’si ise tahammül ettiğini belirtilmiştir. Kararsız kalanların oranı %17,2 olmakla birlikte oldukça yüksektir. Veriler incelendiğinde ergenlerin yalana sıcak bakmadıkları ve yalan söz karşısında yüksek oranda bir tepki geliştirdiklerini görüyoruz. Kararsızlığın ise daha çok yalana yüklenen anlamdan kaynaklandığını düşünebiliriz. Aynı şekilde yalan söze tahammül etmenin onu her anlamda hoş karşılamak anlamına gelmediğini, dolayısıyla yalan söyleyeni anlama

çabasının bir ürünü olarak tahammül gösterildiğini söyleyebiliriz. Ancak yalanı her anlamda hoş karşılayanların da varlığını göz ardı edemeyiz.

Tablo 31: Söylediğim yalanı itiraf etmek beni rahatlatır

Söylediğim yalanı itiraf etmek beni rahatlatır.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	52	11,9	44	10,0	342	78,1	438	100

Tablo 31’de yer alan ifadeyle ilgili olarak araştırmaya katılan ergenlerin %78,1’i söylediği yalanı itiraf etmekten rahatlama duyduğunu belirtirken, %11,9’u bu ifadeye katılmadıklarını belirtmiştir. Katılmayanlarla birlikte kararsız kalanların önemli bir kısmının yalan söylemeyenlerden oluşabileceği düşünüldüğünde katılıyorum diyenlerin öneminin daha da arttığı söylenebilir. Karşı taraf her ne kadar söylenilenin yalan olduğunu bilmesede kişi, söylediğinin doğru mu yalan mı olduğunu bilir. Bu gerçek ise bireyin iç dünyasında bir huzursuzluğa yol açabilir. Tablo 26’daki veriler bunu doğrular niteliktedir. Dolayısıyla bu tabloda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Böylece yalan söyleme sonucunda duyulan huzursuzluğun doğruyu itiraf etmekle bir son bulduğu elde edilen verilerden de anlaşılmıştır.

Tablo 32: Ailemin ve çevrem beklenmelerini karşılayamadığımda yalana başvururum

Ailemin ve çevrem beklenmelerini karşılayamadığımda yalana başvururum.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	267	60,4	101	22,9	74	16,7	442	100

Tablo 32’de yer alan ifadeyle ilgili olarak araştırmaya katılan ergenlerin %60,4’ü beklentilere cevap veremediğinde yalana başvurabildiğini belirtirken, %16,7’si bu görüşe katılmamıştır. Kararsız kalanlar ise 22,9’luk yüksek bir yüzdeye sahiptir ve bu

yüzdenin içinde yalan söyleyenlerin var olduğu düşünüldüğünde beklentilerin karşılanmadığı durumlar da yalana başvuranların sayısı daha da artmaktadır. Sonuçlardan da anlaşılacağı üzere aile ve çevrenin beklentileri ergen tarafından karşılanmadığında düşük sayılabilecek bir oranda yalan söylemlerin devreye girdiğini görmekteyiz. Ancak düşükte olsa yine de aile ve çevrenin beklentileri, ergeni yalana yönlendiren nedenler arasında sayılabilir.

Tablo 33: Yalan söylediğimde sonuç beklediğim gibi olur

Yalan söylediğimde sonuç beklediğim gibi olur.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	314	70,9	70	15,8	59	13,3	443	100

Tablo 33'te yer alan ifadeyle ilgili olarak araştırmaya katılan ergenlerin % 70'9'u bu ifadeye katılmadıklarını ve yalan söyledikleri konuda sonucun kendi istedikleri gibi olmadığını belirtirken, %13,3'ü sonucun kendi istedikleri gibi olduğunu söylemiştir. Kararsız kalan ergenlerin ise oranı %15,8'olmakla birlikte bu kesimin içinde, beklediği sonuca ulaşmayanların diğerlerine göre daha ağır bastığı söylenebilir. Yukarıdaki sonuçların %70'in üzerinde negatif çıkması, yalanın büyük oranda gizlenemediğini ve bir şekilde anlaşılabilirdiğini göstermesi açısından önemlidir. Dolayısıyla ergenlerin yalanı gizleme becerilerinin zayıf olduğunu ve çok az bir kısmının beklediği sonuca ulaştığını söyleyebiliriz. Böylece bir kazanç elde etmekten ziyade eldekini kaybetme durumu ile karşı karşıya kalınabilmektedir.

Tablo 34: Yalanın hangi niyetle söylendiği benim için önemlidir

Yalanın hangi niyetle söylendiği benim için önemlidir.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	76	17,1	60	13,5	309	69,4	445	100

Tablo 32’de yer alan ifadeyle ilgili olarak araştırmaya katılan ergenlerin %69,4’ü yalanın altında yatan niyetin yalanı değerlendirmede önemli bir etken olduğunu düşünürken, %17’si niyetin bir önemi olmadığını ve bu ifadeye katılmadığını belirtmiştir. Niyetin önemli olup olmadığı konusunda kararsız kalanlar ise %13,5’lik bir kesimi temsil etmektedir. Kararsızların zaman zaman niyet sorgulamasına gittiğini ancak buna özellikle dikkat etmediklerini söyleyebiliriz. Yalana dair araştırmalarda niyetin sorgulandığını görmekteyiz (Üretmen, 2008). Yalananın iyi ya da kötü olarak değerlendirilmesi açısından niyetin önemli olduğu vurgulanabilir. Dolayısıyla ergenler bireylerin yalanın altındaki düşünceyi önemseydiğini ve tavrını buna göre belirlediğini ifade edebiliriz.

Tablo 35: Sanal sohbetler (msn, facebook, twitter) esnasında diğer zamanlara göre yalana daha sık başvururum

Sanal sohbetler (msn, facebook, twitter) esnasında yalana başvururum	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	324	73,0	49	11,	71	16,	444	100

Tablo 35’te yer alan ifadeyle ilgili olarak araştırmaya katılan ergenlerin %73’ü sanal ortamda (internet) diğer zamanlara göre yalana daha sık başvurmadığını, %16’sı başvurduğunu belirtmiştir. Bu ifade karşısında kararsız kalanlar ise %11’dir. Sosyal medya diyebileceğimiz iletişim msn, facebook, twitter gibi sanal paylaşım platformları ergenler tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Farklı mekânlardaki insanları bir araya getiren bu platformlarda, ergenlerin yüz yüze ilişkilerindeki dili kullanıp kullanmadıkları onların kişiliğini anlama açısından önemli görülmüştür. Tablodaki verilere bakıldığında yüz yüze iletişimle sanal ortamda yapılan iletişim arasında bir farkın olduğu ve bu farkın sanal ortamlarda ergenlerin yalanı daha sık kullandığı şeklinde ortaya çıktığı Tablo 9’la bağlantılı olarak söylenebilir. Sanal âlemde kullanılan yalanların daha çok ilgi merkezli olduğu ve kişinin statü kazanmasına araçlık ettiği ayrıca düşünülebilir.

Tablo 36: Ailede yaşanan sorunlar yalan söylememde etkilidir

Annem - babam arasındaki olumsuz ilişki yalan söyleme davranışını etkiler.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	236	54,8	91	21,1	104	24,1	431	100

Tablo 36’da yer alan ifadeyle ilgili olarak araştırmaya katılan ergenlerin %54,8’i ailesinde yaşanan sorunların yalan söyleme davranışını etkilemediğini ifade ederken, %24,1’i bu ifadeye katıldıklarını ve dolayısıyla ailede yaşanan sorunlardan etkilendiklerini belirtmişlerdir. Kararsızların oranı diğer bazı tablolarda olduğu gibi %21,1 gibi bir payla yüksek çıkmıştır. Kararsız kalan ergenlerin aile ilişkilerinde sorun olduğunu ancak bu sorunun yalan söyleme davranışına ne derece etki ettiğinin ergen tarafından tam olarak bilinemediğini söyleyebiliriz. Bunun için kararsız kaldıklarını söyleme gereği duymuş olabilirler. Katılmıyorum diyenlerin içerisinde yalan söylemeyen ergenler olabileceği gibi ailesinde sorun yaşamayanlar da olabilir. Ancak kararsızlarla birlikte belirtilen ifadeye katılanları beraber değerlendirdiğimizde %45 gibi bir ergen gurubunun ailedeki olumsuz durumdan etkilendiğini ve yalana başvurabildiklerini söyleyebiliriz. Dolayısıyla ebeveyn ve aile ilişkilerinin olumlu ya da olumsuz olmasının, ergenin yalan söyleme davranışını pozitif ya da negatif yönde etkileyebileceğini söyleyebiliriz.

Tablo 37: İnanç ve ibadetler insanı yalan söylemekten alıkoyar

İnanç ve ibadetler insanı yalan söylemekten alıkoyar.	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	47	10,8	26	6,	362	83,2	435	100

Tablo 37’de yer alan ifadeyle ilgili olarak araştırmaya katılan ergenlerin %83,2’si inanç ve ibadetlerin insanı yalan söylemekten uzaklaştırdığına katılırken, %10,8’i bu görüşe katılmamıştır. Kararsız kalan ergenlerin ise %6 gibi bir kesimi temsil ettiği

görülmektedir. Yalan söylemeyi ya da yalancı bir tavır takınmayı (münafıklık) İslam dini kabul etmez. Diğer dinlerde de buna benzer görüşlerin olduğu bilinmektedir. Elde edilen veriler incelendiğinde ergenlerin %85'e varan önemli bir kesiminin inanç ve ibadetleri, yalan söylemeyi önlemede önemli bir etken olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Bu görüşe katılmayan ve kararsız kalanları birkaç değişik açıdan değerlendirebiliriz. Bu kesimin ibadete mesafeli olduğunu ve dolayısıyla ibadetin önemine inanmadığını söyleyebiliriz. Ayrıca toplumda inandığı halde inandığı gibi yaşamayanların var olduğu ve bu tezdü gören ergenin böyle bir kanaate varmış olduğu düşünülebilir.

3.4. Yalan Tutumunun Bağımsız Değişkenlere Göre Korelasyon Sonuçları

Ergenlerde yalan tutumu çeşitli değişkenler açısından incelenmiş ve elde edilen bulgular tablolar halinde aşağıda gösterilmiştir. Tabloların kısaca açıklaması verildikten sonra değerlendirmesi "bulguların değerlendirilmesi" kısmında yapılmıştır.

Tablo 38: Cinsiyetlerin yalana başvurma sıklıklarına göre karşılaştırılması

Cinsiyet	Yalana başvurma sıklığınız nedir?					Toplam
	Hiçbir zaman	Çok az	Ara sıra	Çoğu zaman	Her zaman	
Erkek	23	78	87	7	2	197
	11,7%	39,6%	44,2%	3,6%	1,0%	100,0%
Kız	33	114	92	7	2	248
	13,3%	46,0%	37,1%	2,8%	,8%	100,0%
Toplam	56	192	179	14	4	445
	12,6%	43,1%	40,2%	3,1%	,9%	100,0%

Df:4 Ki-kare:2,868 p=.580

Anket gurubundaki erkek ve kızlar arasında "yalana başvurma sıklığı" konusunda her hangi bir farkın olup olmadığını belirlemek için $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde ki-kare testi uygulandı. Tablo 38'de yer alan test sonuçları incelendiğinde, her ne kadar kızların yalan söyleme oranları yüksek gibi görülse de cinsiyetler arasında yalana başvurma sıklığına dair anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p = .580 > 0.05$). Her iki cinsin yalan söyleme sıklığı "bazen ve ara sıra" yalan söylerim seçeneklerinde %40 oranında yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla kızların ve erkeklerin benzer sıklıklarla yalan söylediklerini söyleyebiliriz. Batıda yapılan çalışmalarda da bu sonucu destekler niteliktedir. Bu çalışmalarda erkek ve kızların arasında önemli bir farkın bulunmadığı, gereken

durumlarda cinsiyet farkı gözetmeksizin tüm bireylerin yalana başvurdukları tespit edilmiştir (Riggio ve diğ., 1987:126-145).

Tablo 39: Cinsiyetlerin yalan söyleme sonucunda duydukları huzursuzluğa göre karşılaştırılması

Cinsiyet	Yalan söylediğimde huzursuzluk hissedirim.			Toplam
	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	
Erkek	33	20	141	194
	17,0%	10,3%	72,7%	100,0%
Kız	30	9	208	247
	12,1%	3,6%	84,2%	100,0%
Toplam	63	29	349	441
	14,3%	6,6%	79,1%	100,0%

Df:2 Chi-Square:10,967 p=.004

Anket gurubundaki erkek ve kızlar arasında “yalan söylediklerinde kendilerini huzursuz hissedip etmedikleri” konusunda her hangi bir farkın olup olmadığını belirlemek için $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde ki-kare testi uygulandı. Tablo 39’da yer alan test sonuçları incelendiğinde, yalan söylenildiğinde duyulan huzursuzluk açısından cinsiyetler arasında yüksek düzeyde anlamlı bir fark bulunmuştur ($p = .004 < 0.05$). Cinsiyetler arasında yalan söylendiğinde duyulan huzursuzluğa ilişkin bulgular incelendiğinde erkeklerin %72,7’si ve kadınların %84,2’si, toplamda ise katılımcıların ise %79,1’i bu ifadeye katıldıklarını belirtmişlerdir. Görüldüğü üzere kızların huzursuzluk duyma oranları erkeklere göre daha yüksektir. Bu sonuçlardan hareketle yalanın psikolojik sonuçları itibarıyla kızları daha çok etkilediği söylenebilir.

Tablo 40: Cinsiyetlerin yalan söze tahammül etmeme açısından karşılaştırılması

Cinsiyetiniz	Yalan söze tahammül edemem			Toplam
	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	
Erkek	45	46	103	194
	23,2%	23,7%	53,1%	100,0%
Kız	44	30	173	247
	17,8%	12,1%	70,0%	100,0%
Toplam	89	76	276	441
	20,2%	17,2%	62,6%	100,0%

Df:2 ki-kare:14,980 p=.001

Anket gurubundaki erkek ve kızlar arasında “yalan söze tahammül etmeme” konusunda her hangi bir farkın olup olmadığını belirlemek için $p<0.05$ anlamlılık düzeyinde ki-kare testi uygulandı. Tablo 40’ta yer alan test sonuçları incelendiğinde, yalan söze tahammül etme açısından cinsiyetler arasında yüksek düzeyde anlamlı bir fark bulunmuştur ($p=.001<0.05$). Cinsiyetler arasında yalan söze tahammül etmemeye ilişkin bulgular incelendiğinde Kızların %70’i, erkeklerin ise %53,1’i bu ifadeye katıldıklarını belirtmişlerdir. Görüldüğü üzere kız ergenlerin tahammül etmeme oranı erkek ergenlere göre oldukça yüksektir. Dolayısıyla bu derece anlamlı bir farkın çıkması kızların yalana karşı erkeklere göre daha hassas oldukları yönünde fikir verebilir. Ancak Tablo 36’dan hareketle bu hassasiyet onların daha az yalan söyledikleri anlamına gelmemelidir.

Tablo 41: Yalanın hangi niyetle söylendiğinin cinsiyet açısından karşılaştırılması

Cinsiyetiniz	Yalanın hangi niyetle söylendiği benim için önemlidir.			Toplam
	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	
Erkek	40	31	126	197
	20,3%	15,7%	64,0%	100,0%
Kız	36	29	183	248
	14,5%	11,7%	73,8%	100,0%
Toplam	76	60	309	445
	17,1%	13,5%	69,4%	100,0%

Df:2 Chi-Square:5,013 $p=.082$

Anket gurubundaki erkek ve kızlar arasında “Yalanın hangi niyetle söylendiği” konusunda her hangi bir farkın olup olmadığını belirlemek için $p<0.05$ anlamlılık düzeyinde ki-kare testi uygulandı. Tablo 41’de yer alan test sonuçları incelendiğinde, kızların yalanın hangi niyetle söylendiğine verdiği önem yüksek gibi görülsede cinsiyetler arasında niyete dair anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p=.082>0.05$). Ancak farkın anlamlılık düzeyine yakın olduğu gözlenmiştir. Yalanın hangi niyetle söylendiğinin önemine ilişkin bulgular incelendiğinde kadınların %73,8’i, erkeklerin ise %64’ü bu ifadeye katıldıklarını belirtmişlerdir. Kızların erkeklere oranla çok yüksek olmamakla birlikte yalanın altında yatan niyete daha çok önem verdiği söylenebilir.

Tablo 42: Yalanın tavır ve davranışlardan anlaşılmasının cinsiyetler açısından karşılaştırılması

Cinsiyetiniz	Yalana başvurduğum tavır ve davranışlarımdan hemen anlaşılır			Toplam
	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	
Erkek	57 29,2%	47 24,1%	91 46,7%	195 100,0%
Kız	57 23,2%	68 27,6%	121 49,2%	246 100,0%
Toplam	114 25,9%	115 26,1%	212 48,1%	441 100,0%

Df:2 Chi-Square:2,212 p=.331

Anket gurubundaki erkek ve kızlar arasında “Söylenilen yalanın tavır ve davranışlardan hemen anlaşılması” konusunda her hangi bir farkın olup olmadığını belirlemek için $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde ki-kare testi uygulandı. Tablo 42’de yer alan test sonuçları incelendiğinde, erkeklerin yalan gizleme başarılarını az da olsa yüksek çıktığı görülse de (%29,2) cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p = .331 > 0.05$). Her iki cinsiyet gurubunun söyledikleri yalanın anlaşılmasını önleyici stratejiler geliştirdiğini ancak benzer oranda başarılı olamadıklarını toplam katılımcıların %48,1’lik oranından anlıyoruz. Dolayısıyla verdikleri tepkilerin ergenlerin yalanlarının yakalanmasında önemli bir role sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 43: Cinsiyetlerin en çok yalan söylenen kişilere göre karşılaştırılması

Cinsiyetiniz	En çok kime yalan söylersiniz					Toplam
	Anne	Baba	Arkadaş	Öğretmen	Diğer	
Erkek	30 16,4%	31 16,9%	64 35,0%	14 7,7%	44 24,0%	183 100,0%
Kız	87 42,2%	34 16,5%	29 14,1%	13 6,3%	43 20,9%	206 100,0%
Toplam	117 30,1%	65 16,7%	93 23,9%	27 6,9%	87 22,4%	389 100,0%

Df:4 Chi-Square:39,908 p=.000

Anket gurubundaki erkek ve kızlar arasında “en çok yalan söyledikleri kişiler” açısından her hangi bir farkın olup olmadığını belirlemek için $p < 0.05$ anlamlılık

düzeyinde ki-kare testi uygulandı. Tablo 43’te yer alan test sonuçları incelendiğinde, en çok yalan söylenen kişiler açısından cinsiyetler arasında çok yüksek düzeyde anlamlı bir fark bulunmuştur ($p=.000<0.05$). Bulgulara bakıldığında anneye söylenen yalanlar (%30,1) ile arkadaşına söylenen yalanların (%23,9) öne çıktığını görmekteyiz. Babaya ve öğretmene söylenen yalanlar ise benzer oranda olup daha düşük yoğunluktadır. Kız ergenlerin %42,2’si annelerine yalan söylediklerini ifade ederken, erkeklerin %35’i arkadaşlarına yalan söylediklerini belirtmiştir. Erkeklerin anneye söyledikleri yalan kızlara göre oldukça düşük olduğu gibi, kızlarında arkadaşlarına söyledikleri yalan erkeklere göre düşüktür. Dolayısıyla bulunulan ortam ve yakın ilişkilerin böyle bir sonucun çıkmasında etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 44: Yaşanılan yer ile yalana başvurma sıklığının karşılaştırılması

Yaşanılan yer	Yalana başvurma sıklığımız nedir?					Toplam
	Hiçbir zaman	Çok az	Ara sıra	Çoğu zaman	Her zaman	
Şehir merkezi	29	115	117	10	4	275
	10,5%	41,8%	42,5%	3,6%	1,5%	100,0%
Köy	27	77	62	4	0	170
	15,9%	45,3%	36,5%	2,4%	,0%	100,0%
Toplam	56	192	179	14	4	445
	12,6%	43,1%	40,2%	3,1%	,9%	100,0%

Df:4 Chi-Square:6,959 $p=.155$

Ankete katılan ergenlerin, yaşadıkları yer ile “yalana başvurma sıklığı” arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek için $p<0.05$ anlamlılık düzeyinde ki-kare testi uygulandı. Tablo 44’te yer alan test sonuçlarına göre şehir ortamında yaşayanlar ile köy ortamında yaşayanlar arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p=.155>0.05$). Ancak köy ortamında yaşayanlarda hiçbir zaman yalana başvurmamayanların oranı, şehir merkezinde yaşayanlara göre daha yüksek olduğu (%15,9) görülse de genel olarak bakıldığında her iki yaşam yerine dair yaklaşık değerlerin elde edildiği söylenebilir. Dolayısıyla yalanın yerleşim yerine göre değil de ihtiyaçlara göre şekillendiği gibi bir sonuca ulaşabiliriz.

Tablo 45: Ergenin dini yaşantısı ile yalana başvurma sıklığının karşılaştırılması

Dini ritüelleri (ibadetleri) yerine getirme durumunuz	Yalana başvurma sıklığınız nedir?					Toplam
	Hiçbir zaman	Çok az	Ara sıra	Çoğu zaman	Her zaman	
Hiçbir zaman	2	2	2	2	0	8
	25,0%	25,0%	25,0%	25,0%	,0%	100,0%
Çok az	2	8	6	2	1	19
	10,5%	42,1%	31,6%	10,5%	5,3%	100,0%
Ara Sıra	7	40	46	3	0	96
	7,3%	41,7%	47,9%	3,1%	,0%	100,0%
Çoğu zaman	24	110	100	6	1	241
	10,0%	45,6%	41,5%	2,5%	,4%	100,0%
Her zaman	20	32	25	1	2	80
	25,0%	40,0%	31,2%	1,2%	2,5%	100,0%
Toplam	55	192	179	14	4	444
	12,4%	43,2%	40,3%	3,2%	,9%	100,0%

Df:16 Chi-Square:44,115 p=.000

Anket gurubundaki ergenlerin, “yalana başvurma sıklığı” ile “dini ibadetleri yerine getirme durumları” arasında her hangi bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek için $p<0.05$ anlamlılık düzeyinde ki-kare testi uygulandı. Tablo 45’te yer alan test sonuçları incelendiğinde, ibadetleri yerine getirme sıklığıyla yalana başvurma sıklığı arasında çok yüksek düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir ($p=.000<0.05$). Seçeneklerdeki katılım sayıları dikkate alındığında, yalana hiç başvurmayanların oranının ibadetleri “ara sıra” yapanlardan “her zaman” yapanlara doğru önemli bir şekilde yükseldiğini söyleyebiliriz. Aynı şekilde “ara sıra” yalana başvurma oranlarıyla “çoğu zaman” başvurma oranlarının birkaç istisna hariç ibadetleri yerine getirme ise ters orantılı bir şekilde azaldığını/arttığını görüyoruz. Dolayısıyla ibadetlerin yalan söyleme davranışı üzerinde yalanı azaltma yönünde pozitif bir etkisi vardır denilebilir.

Tablo 46: Ebeveyn ergen ilişkileri bağlamında annenin dindarlığının ergenin yalana başvurma sıklığına etkisinin karşılaştırılması

Annelerin dindarlık durumu	Yalana başvurma sıklığınız nedir?					Toplam
	Hiçbir zaman	Çok az	Ara sıra	Çoğu zaman	Her zaman	
Çok dindar	35 19,2%	76 41,8%	64 35,2%	4 2,2%	3 1,6%	182 100,0%
Dindar	18 7,5%	104 43,3%	107 44,6%	10 4,2%	1 ,4%	240 100,0%
Az dindar	2 10,0%	11 55,0%	7 35,0%	0 ,0%	0 ,0%	20 100,0%
Toplam	55 12,4%	191 43,2%	178 40,3%	14 3,2%	4 ,9%	442 100,0%

Df:8 Chi-Square:18,560 p=.017

Anket gurubundaki ergenlerin, “yalana başvurma sıklığı” ile “annenin dindarlığı” arasında her hangi bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek için $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde ki-kare testi uygulandı. Tablo 46’da yer alan test sonuçları incelendiğinde, annenin dindarlığı ile ergenin yalana başvurma sıklığı arasında yüksek düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür ($p = .017 < .05$). Bu tabloya göre çok dindar olan annelerin çocuklarının dindar olanlara (%7,5) göre daha yüksek düzeyde (%19,2) yalana başvurmadıkları görülmüştür. Ayrıca annelerin dindarlığının azalmasıyla birlikte yalana az başvururum diyenlerin oranlarında artış olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla dindar bir çevrede yetişen ergenin gerek aldığı dini eğitimle ve gerekse bu eğitimin ona yüklediği sorumlulukla yalana daha az başvurduğu söylenebilir.

Tablo 47: Ebeveyn ergen ilişkileri bağlamında babanın dindarlığının ergenin yalana başvurma sıklığına etkisinin karşılaştırılması

Babanızın dindarlık durumu	Yalana başvurma sıklığınız nedir?					Toplam
	Hiçbir zaman	Çok az	Ara sıra	Çoğu zaman	Her zaman	
Çok dindar	33 20,8%	64 40,3%	52 32,7%	7 4,4%	3 1,9%	159 100,0%
Dindar	17 7,8%	93 42,5%	105 47,9%	4 1,8%	0 ,0%	219 100,0%
Az dindar	5 9,3%	27 50,0%	19 35,2%	2 3,7%	1 1,9%	54 100,0%
Dinle ilgisiz	1 7,7%	8 61,5%	3 23,1%	1 7,7%	0 ,0%	13 100,0%
Toplam	56 12,6%	192 43,1%	179 40,2%	14 3,1%	4 ,9%	445 100,0%

Df:12 Chi-Square:34,972 p=.001

Anket gurubundaki ergenlerin, “yalana başvurma sıklığı” ile “babanın dindarlığı” arasında her hangi bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek için $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde ki-kare testi uygulandı. Tablo 47’de yer alan test sonuçları incelendiğinde, babanın dindarlığı ile ergenin yalana başvurma sıklığı arasında çok yüksek düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür ($p = .001 < .05$). Bu tabloya göre çok dindar olan babaların çocuklarının diğerlerine göre yüksek düzeyde (%20,8) yalana başvurmadıklarını söyleyebiliriz. Ayrıca tabloda annelerin olduğu gibi babaların da dindarlığının azalmasıyla birlikte “yalana az başvururum” diyenlerin oranlarında düzenli bir şekilde artış olduğu tespit edilmiştir. İslam dinin yalana karşı tutumunun olumsuz olduğu bilindiğine göre dindar ailelerin çocuklarının yalan söyleme eğilimlerinin az olması doğal karşılanmalıdır.

Tablo 48: Ebeveyn ergen ilişkileri bağlamında annenin eğitim durumunun ergenin yalana başvurma sıklığına etkisinin karşılaştırılması

Annenizin eğitim seviyesi	Yalana başvurma sıklığınız nedir?					Toplam
	Hiçbir zaman	Çok az	Ara sıra	Çoğu zaman	Her zaman	
İlköğretim veya altı eğitim	44 12,0%	169 46,0%	142 38,7%	10 2,7%	2 ,5%	367 100,0%
Ortaöğretim	11 15,1%	22 30,1%	35 47,9%	3 4,1%	2 2,7%	73 100,0%
Yükseköğretim (Üniversite)	1 20,0%	1 20,0%	2 40,0%	1 20,0%	0 ,0%	5 100,0%
Toplam	56 12,6%	192 43,1%	179 40,2%	14 3,1%	4 ,9%	445 100,0%

Df:8 Chi-Square:14,422 p=.071

Anket gurubundaki ergenlerin, “yalana başvurma sıklığı” ile “annenin eğitim durumu” arasında her hangi bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek için $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde ki-kare testi uygulandı. Tablo 48’de yer alan test sonuçları incelendiğinde, annenin eğitim durumu ile ergenin yalana başvurma sıklığı arasında ilişkinin anlamlılık düzeyine yakın olduğu görülmüştür. ($p = .071 > .05$). Annenin eğitimi ile yalana hiç başvurmayanlar arasında doğru, çok az başvuranlar ile ters orantı olduğu söylenebilir. Annenin eğitimi arttığında yalana başvurma düzeyinde bir azalmanın olduğunu kabul edebiliriz. Ancak bunun anlamlılık düzeyinde olduğu söylenemez. Yine de annenin eğitimi ile ergenin yalan tutumu arasında bir ilişkinin varlığından söz edebiliriz.

Tablo 49: Ebeveyn ergen ilişkileri bağlamında babanın eğitim durumunun ergenin yalana başvurma sıklığına etkisinin karşılaştırılması

Babanızın eğitim durumu	Yalana başvurma sıklığınız nedir?					Toplam
	Hiçbir zaman	Çok az	Ara sıra	Çoğu zaman	Her zaman	
İlköğretim veya altı eğitim	29 12,0%	104 43,2%	100 41,5%	7 2,9%	1 ,4%	241 100,0%
Ortaöğretim	21 12,9%	72 44,2%	64 39,3%	4 2,5%	2 1,2%	163 100,0%
Yükseköğretim (Üniversite)	5 14,7%	13 38,2%	13 38,2%	2 5,9%	1 2,9%	34 100,0%
Toplam	55 12,6%	189 43,2%	177 40,4%	13 3,0%	4 ,9%	438 100,0%

Df:8 Chi-Square:4,067 p=.851

Anket gurubundaki ergenlerin, “yalana başvurma sıklığı” ile “babanın eğitim durumu” arasında her hangi bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek için $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde ki-kare testi uygulandı. Tablo 49’da yer alan test sonuçları incelendiğinde, babanın eğitim durumu ile ergenin yalana başvurma sıklığı arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir ($p = .851 > 0,05$). Tablodaki sonuçları karşılaştırdığımızda her üç eğitim düzeyinde de benzer sonuçların olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla babanın eğitiminin ergenin yalan söyleme davranışına pozitif ya da negatif anlamda etkisinden bahsetmenin zor olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 50: Cinsiyetler açısından sanal ortamlarda söylenen yalanlardaki sıklığın karşılaştırılması

Cinsiyetiniz	Sanal sohbetler (msn, facebook, twitter) esnasında diğer zamanlara göre yalana daha sık başvururum.			Toplam
	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	
Erkek	126	31	40	197
	64,0%	15,7%	20,3%	100,0%
Kız	198	18	31	247
	80,2%	7,3%	12,6%	100,0%
Toplam	324	49	71	444
	73,0%	11,0%	16,0%	100,0%

Df:2 Chi-Square: 15,101 p=.001

Anket gurubundaki erkek ve kızlar arasında, internet ortamındaki sosyal paylaşım sitelerinde “normal zamanlara göre yalan söyleme” durumlarına dair herhangi bir farkın olup olmadığını belirlemek için $p=0.05$ anlamlılık düzeyinde ki-kare testi uygulandı. Tablo 50’de ki test sonuçları incelendiğinde cinsiyetler arasında yüksek düzeyde anlamlı bir fark bulunmuştur ($p=.001<.0,05$). Elde edilen bulgulara göre araştırmaya katılan kızların % 12,6’sı ile erkeklerin %20,3’ü sanal sohbetler sırasında normal zamanlara göre daha sık yalan söylediklerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla erkeklerin kızlara oranla sanal ortamlarda yalana daha sık başvurduklarını söyleyebiliriz.

3.5. Araştırma Bulgularının Genel Değerlendirmesi

Araştırmada 15-18 yaş ergenlerin yalan söyleme davranışı psiko-sosyal açıdan incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada birtakım araştırma soruları ve varsayımlar belirlenmiş, anket tekniği ile bu soru ve varsayımlar sınanmaya çalışılmıştır. Bir önceki kısımda anketlerden elde ettiğimiz bulgular tablolar halinde gösterilmiş, istatistiki açıdan analiz edilerek bir takım sonuçlara ulaşılmıştır. Ancak varsayım ve problemler etrafında ulaşılan sonuçların ne anlama geldiği önemli olmakla birlikte değerlendirilmeye muhtaçtır. Bu kısımda bulguların değerlendirilmesi yapılacaktır.

Araştırmaya katılan ergenlerin yalana başvurma sıklıklarını anlamak üzere geliştirilen “yalana başvurma sıklığı nedir?” sorusuna katılımcıların genel olarak “çok az” ya da “ara sıra” cevap verdikleri tespit edilmiştir (Tablo 9). Bu cevaplardan hareketle

ergenlerin önemli bir kesimin yalan söylediğini ancak söylenen yalanların düşük düzeyde seyrettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca katılımcıların önemli bir kısmının yalana hiç başvurmadıkları görülmüştür. Bu bulgunun önemli olduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla geçmiş yaşantılarda ya da çocukluk deneyimlerinde ergen birey yalan söylemeyi tecrübe etmiş olsa bile, bu yalan söyleme eylemini içinde bulunduğu dönemde terk ettiği düşünülebilir. Yalanın hangi sıklıkla söylenmesinin yanında onun alışkanlık haline gelip gelmediği ergenleri anlama açısından önemlidir. Ergenlerde yalanın düşük bir oranda alışkanlık boyutunda olduğunu söyleyebiliriz (Tablo 16). Ancak yalanın alışkanlığa dönüşmesi ve bu boyutta seyretmesi patolojik bir durum olarak kabul edilmektedir (Dike ve diğ., 2005). Dolayısıyla yalanı alışkanlık haline getirmenin gerek aile gerekse arkadaş ilişkilerinde bir takım olumsuz sonuçları olması muhtemeldir.

Yerleşim yerleri ile ergenlerin yalan söyleme sıklıkları arasındaki ilişki Tablo 44'te incelenmiştir. Tablodaki yer alan test sonuçlarına göre şehir ortamında yaşayanlar ile köy ortamında yaşayanlar arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p=.155>0.05$). Dolayısıyla şehir merkezinde imkânlar ve nedenlerin çokluğu sebebiyle yalana daha çok başvurulabileceği düşünülse de bunun böyle olmadığı, yalanın söylenmek istendiğinde her çevrede söylenebileceği görülmüştür.

Araştırma gurubunun yalana başvurma nedenlerini öğrenmeye yönelik sorulan soru sonucunda elde edilen bulgularla ilgili olarak şunlar söylenebilir (Tablo 11). Bilindiği üzere insan birçok olumsuz olayla karşılaşabilir ve bunlar karşısında bir savunma refleksi geliştirebilir. Geliştirilen bu refleksler bireyin kendisinde ya da karşısındaki kişide olumlu ya da olumsuz bir etki yaratabilir. Yalan söyleme davranışı, günlük hayatta olumsuz bir durumdan kurtulmak için hemen hemen her yaş gurubundan insanın başvurduğu bir savunma biçimi olarak karşımıza çıkabilmektedir. Tablo 11 incelendiğinde ergenlerin savunma yalanlarına yüksek oranda başvurmaları bu düşünceyi destekler niteliktedir (%42,9). Ayrıca dargın olan kişileri barıştırmak için söylenen yalana da ergenler sıklıkla başvurduklarını (%39,1) belirtmişlerdir. Bu tür yalana başvurma hali toplum tarafından yadırganmadığı gibi teşvik edilen ve İslam dininin de izin verdiği yalanlar arasında sayılmaktadır. Ergenlerin bu yalan türüne sıklıkla başvurduğunu söyleyebiliriz. Bunun nedeni ise ergen arkadaşlıklarında ya da guruplarında sıklıkla yaşanabilen küsmelerin, kırılmaların, ayrılıkların vb. durumların

ortadan kaldırılma isteği olabilir. Yine tabloda çıkar amaçlı yalan söyleyenlerin de olduğunu görüyoruz. Hemen belirtmek gerekirse bir kazanç elde etmek üzere söylenen yalanlar çok olmamakla birlikte bu yalan türü toplum tarafından en az hoş görülen yalan türü olarak kabul edilir. Çünkü burada kendi egosunu tatmin etmek adına başkasını kullanmak söz konusudur. Üretmen (2008) doktora çalışmasında yalanın bu türünü etraflıca ele almış ve genel olarak çıkar amaçlı söylenen yalanın toplum tarafından hiç de hoş karşılanmadığı sonucuna varmıştır. Ayrıca bu yalana başvurma nedenleri dışında değişik psiko-sosyal nedenlerle de yalana başvuruların olduğunu diğer başlığı altında verilen yanıtlardan görmekteyiz. Bunlar arasında baskı, şiddet, ilgi çekme gibi değişik faktörler sayılabilir. Ancak tüm bunların sonucunda şunu söyleyebiliriz ki toplum tarafından yalana karşı tutumun olumsuz olduğu bilinse de toplumun fertleri ve bu fertlerin önemli bir kesimini temsil eden ergenler hayatın bir noktasında yalana değişik saiklerle de olsa başvurabilmektedir.

Doğru söylediği halde kendisine inanılmayan ve her sözü yalan olabileceği ihtimaliyle sorgulanan bir kesimin var olduğunu Tablo 17'den anlıyoruz. Güven sorunu her yaş döneminde olduğu gibi ergen birey için de ruh sağlığı açısından önemli bir sorundur. Ergen kendisine inanılmayı ister ancak doğru söylediği halde ona inanmayı engelleyen birçok neden olabilir. Bunlar arasında geçmiş yaşantılar önemli bir yer tutar. Önceleri yalan söylediği tespit edilen ve yalancı olarak nitelendirilen bir kişi ile ilgili kanaat kolay değişmeyebilir. Bir başka neden ise doğru ve yalan açısından tutarlı olmayan tutum ve davranışlar olabilir. Eğer yalan ile doğru iç içe geçmiş ise bu bireylerin birbirlerine bakışını olumsuz etkiler ve dolayısıyla kişiyi temkinli davranmaya sevk edebilir. Bir başka neden ise söyleyenin değil de söylenen kişinin beklentisidir. Dolayısıyla bu beklenti ile örtüşmeyen sözlerin doğru olsa dahi zaman zaman kabul edilmediği söylenebilir.

Ergenler yalanlarını tasarlayarak mı söyler yoksa söyleyeceği yalana o anda mı karar verir? Tablo 19'da bu sorunun yanıtı aranmaya çalışılmıştır. Ergenlerin önemli bir kısmının yalanı düşünerek yani tasarlayarak söylediğini bulgulardan görmekteyiz. Ergenin yalandan beklentisinin ve yalana yüklediği anlamın bu süreçte etkili olduğu söylenebilir. Yalanların birçok çeşidi olmakla birlikte iki gurubunun üzerinde durulabilir. Bunların ilki acil durum yalanlarıdır ki spontane gelişir, ikincisi ise

kurgulanmış (planlanmış) yalanlardır. Ancak bu demek değildir ki birincisinde düşünce yoktur. Her ikisinde de bir düşüncenin ürünü olmakla birlikte ikincisi derinlemesine düşünme, önünü sonunu hesap etme olduğu söylenebilir. Böylece doğacak sonuçlar önceden kestirilmeye ve ona göre ifadeler seçilmeye çalışılır. Dolayısıyla çocukluk döneminden farklı olarak yalanın bu dönemde daha bilinçli kurgulandığını ve psiko-sosyal boyutunun daha derinlemesine hesap edilmeye başlandığını çıkan sonuçlar neticesinde söyleyebiliriz.

Sosyal çevrenin ergenin psiko-sosyal gelişiminde ve ergen kimliğinin şekillenmesinde olumlu ve olumsuz katkı sağlama açısından önemli bir faktör olduğu birçok araştırmada ortaya konmuştur. Aile en önemli sosyal kurumdur. Burada ebeveynin davranışını gözlemleyen çocuk onu taklit eder ve hayatı bir anlamda ondan öğrenir. Neyin doğru neyin yanlış olduğunun ilk öğrenme ve uygulama yeri ailedir. Ancak ergenin sosyal kimlik kazanmasıyla birlikte aileden uzaklaşmalar başlar ve vaktin önemli bir kısmını aile dışındaki ortamlarda geçirir. Dolayısıyla bu ortamların ergenin üzerinde önemli bir etkisinin olduğu yadsınamaz. Bu doğrultuda Tablo 20’de çevrenin ergenin yalan söyleme davranışı üzerindeki etkisini araştırmaya yönelik önemli bulgular elde edilmiştir. Bu bulgulara göre ergenin çevresinde yalan söyleyenlerin oranı oldukça yüksek çıkmıştır. Bu yüzden ergenlik döneminde söylenen yalanların neden sosyal bir boyut kazandığı daha iyi anlaşılabilir. Çünkü çevreye uyum açısından ergenin çevresinde söylenen yalanların yine aynı çevrede ergen tarafından bir refleks olarak kullanılabilmesi muhtemeldir. Tablo 29’daki anne-babanın tavrına ilişkin bulgular, tablo 20’deki bulgularla karşılaştırıldığında ergenin söylediği yalanı daha çok çevreden öğrendiği görülmektedir. Çünkü anne ve babanın çocuğuna yalan söyleme konusunda çok düşük bir yüzde ile (%8,3) kötü örnek olduğu bulgular neticesinde tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan hareketle Ailenin ergenin yalan söyleme davranışı üzerindeki etkisinin dış faktörlere nazaran oldukça düşük olduğu söylenebilir.

Yalan yere yemin etme sosyal hayatın önemli problemlerinden biri olarak kabul edilir. Haksızlığa zemin hazırladığı gibi toplum içinde güveni sarsıcı bir yönü de vardır. Ergenlerin yalan yere yemin etme tutumlarının ne olduğu araştırmamıza konu edilmiştir. Tablo 25’te yer alan bulgular incelendiğinde ergenlerin düşük bir oranla bu yalan türüne başvurduğu görülmüştür. Dolayısıyla ergenin gerek sahip olduğu bilgiler doğrultusunda

zihinsel yorumlamaları, gerek vicdani kaygıları, gerekse çevrenin tepkisi gibi nedenlerle yalan yere yemin etmeyi benimsemediği söylenebilir.

Hayatımızın önemli vazgeçilmezlerinden olan televizyon ve gazetenin yanında giderek artan sinema kültürü, gerek toplum ve gerekse toplumun en önemli ögesi olan ergen üzerinde etkisini her geçen gün artırdığı görülmektedir. Medya platformlarında izleyiciye sunulan multimedya ürünleri, birçok bilgi ve bulguyu, konu ve olayı doğrusuyla yanlışıyla, iyisiyle kötüsüyle yaşamımıza taşımaktadır. Ergen birey yaşamın ve zamanın büyük bir kısmını işgal eden ve gittikçe zenginleşen medya ortamından yalan söyleme davranışı açısından nasıl ve ne kadar etkilenmektedir? Yalanı tetikleyen unsurlar açısından bunun önemli olduğunu düşünüyoruz. Bilindiği üzere televizyon ve sinema toplumda var olan rollerin yanında birçok hayali rolü de hayatımıza sokmakta ve dolayısıyla bu roller süreç içinde anlam kazanarak toplumda bir yer bulmaktadır. Ergen, televizyon ve sinemada gösterilen kahramanların, hangi durumlarda nasıl yalan söylediklerini izledikçe, benzer durumlarda gördüklerini gerçek hayata aktarmayı deneyebilmektedir. Tablo 22’de elde edilen bulgular bu görüşü destekler niteliktedir. Ergenlerin %50’ye yakın bir kısmı, televizyon gibi medya araçlarının yalana yönlendiren etkisinin olduğunu düşünmektedir. Aslında bu sonuç gözlemlerimizi de destekler niteliktedir. Televizyon ve internet medyasının hayatın tüm alanlarını kuşattığı günümüz dünyasında olumlu etkileri olduğu gibi olumsuz etkileri de söz konusudur. Yalanın da sunulan içerikte sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla ergenin bu süreçten etkilenmediğini ya da etkilenmeyeceğini düşünemeyiz.

Ailenin ergenin gelişiminde ve kimliğinin şekillenmesinde önemli katkılarının olduğu bilinmektedir. Aile ortamları huzurlu olabildiği gibi bu ortamlarda çeşitli sorunlar da yaşanabilmektedir. Ergenin yalan söyleme davranışında bu sorunların bir katkısı olup olmadığını araştırdığımızda ergenlerin önemli bir kesiminin bu durumdan etkilendiği ortaya çıkmıştır (Tablo 36). Ergen bu sorunlar karşısında nasıl davranacağını bilemeyebilir ve bocalamalar sonucunda yalana başvurabilir. Ayrıca ailedeki olumsuzlukları gizleme adına aile dışında yalan söyleyebilir. Çevreden gelecek söz ve tepkileri yalan sayesinde önleyebildiğini düşünebilir. Dolayısıyla ergenin yaşadığı ikilemlerin onun yalan söyleme alışkanlığına olumsuz katkı sağladığı, onu yalandan uzaklaştırmak yerine yalanın içine çektiği söylenebilir.

Son olarak inanç ve ibadetlerin yalan söyleme davranışı üzerinde bireyi yalandan uzaklaştırma yönünde bir etkisinden söz edebiliriz (Tablo 45). İnanan ve inandığı gibi yaşayan bireylerin dinin ve toplumun olumsuz karşıladığı yalana başvurmadığı düşünülmektedir. Tablo 37'deki bulgular ergenlerin bu görüşe katıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Aynı şekilde yalanın günah bir davranış olduğunu düşünen ergenler de benzer yoğunluktadır (Tablo 24). Bu iki tablo karşılaştırıldığında insanın inandığı gibi yaşaması doğal olarak yalana olumsuz yaklaşmasını gerekli kılmaktadır.

Yukarıda değerlendirmeye çalıştığımız bulgular araştırmamızın varsayımları dışında yer alan ancak anketler sonucunda elde ettiğimiz bulgulardan oluşmaktadır. Varsayımlarla ilgili bulgular araştırmamızın “sonuç ve öneriler” kısmında açıklanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ergenlik, insanın gelişim sürecinde önemli bir aşamayı ifade eder. Birey kimliğinin büyük oranda şekillendiği, birçok duygusal ve bilişsel kazanımınla birlikte olumlu ya da olumsuz tutumların edinildiği bir dönem olarak ergenlik, değişik açılardan araştırmalara konu olmuştur. Ancak bu dönemle ilgili hala araştırmaya muhtaç pek çok konu bulunmaktadır. Biz bu çalışmamızda diğer tüm gelişim dönemlerinde olduğu gibi ergenlikte de var olan ve olumsuz kabul edilen yalan tutumunu konu olarak ele alıp incelemeye çalıştık.

Teorik kısımda da belirtildiği üzere yalan konusu özellikle batı menşeli çalışmalarda birçok boyutuyla ele alınarak incelenmiş bir konu olmasına rağmen ergenlik bağlamında yeterince üzerinde durulmamıştır. Oysa literatüre baktığımızda ergenlikte yalanın çocukluktan farklı olarak bilişsel yanı daha kuvvetli, sosyal yönü daha ağır basan bir tutum olduğu ifade edilmektedir. Bu düşünceye araştırmalar neticesinde değil de, daha ziyade gözlemlerden hareketle ulaşıldığını söyleyebiliriz.

Araştırma sonucunda elde edilen bulguları araştırmanın varsayım ve problemleri doğrultusunda değerlendirdiğimizde genel olarak şu sonuçlara ulaştığımızı söyleyebiliriz.

Araştırmamızın ana konusunu oluşturan yalanın ne anlama geldiği ve ergen tarafından nasıl algılandığının bilinmesi açısından katılımcılara yalanın değişik tanımlarını içeren ifadeler sunulmuştur (Tablo 8). Bu ifadeler doğrultusunda ergenlerin %36,2 gibi yüksek bir kesimi yalanı kandırma eylemi olarak değerlendirirken, yine bir başka yüksek kesim de yalanın, gerçeği bile bile çarpıtmak olduğunu ifade etmiştir. Özellikle yalanı anlama çalışmalarında onun bilinçli bir eylem olduğuna dair birçok yaklaşım vardır. Spontane gelişen yalanların yanında, düşünerek ve sonuçları hesaplanarak söylenen yalanlar araştırmacıların daha çok dikkatini çektiğini görmekteyiz (Coleman ve Kay; 1981). Dolayısıyla ergenlerin önemli bir kesiminin yalanı zihinsel süreç gerektiren ve bir düşünce sistemi içinde söylenen, bir tutum olarak gördüğü söylenebilir.

Cinsiyet ile ergenin yalan söyleme sıklığı arasındaki ilişki Tablo 38'de incelenmiştir. Tabloda test sonuçlarına göre her ne kadar kızların yalan söyleme oranları yüksek gibi görülse de cinsiyetler arasında yalana başvurma sıklığına dair anlamlı bir fark

bulunmamıştır. Her iki cinsin yalan söyleme sıklığı “bazen ve ara sıra” yalan söylerim seçeneklerinde %40 oranında yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla **“Cinsiyetler arasında kız ergenler erkek ergenlere göre yalana daha az başvururlar”** varsayımımız doğrulanmamıştır. Esasında insan her iki cins bağlamında insandır. Yalan söyleme koşulları her iki cinsiyet gurubu içinde aynı şekilde geçerli olduğu ve bu yüzden yalanı her iki ergen gurubunun da benzer sıklıklarla kullandığı söylenebilir.

Ergenlerin dini yaşantısı ile yalana başvurma sıklıkları arasında bir ilişkinin olup olmadığı Tablo 45’te incelenmiştir. Tabloda yer alan test sonuçlarına göre, ibadetleri yerine getirme sıklığıyla yalana başvurma sıklığı arasında çok yüksek düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Dini tutumlar arttıkça yalan söyleme davranışında bir azalma olduğu bulgulardan gözlenmiştir. Dolayısıyla **“Dini tutumları yüksek olan ergenler, yalana daha az başvururlar”** varsayımımız desteklenmiştir. Böylece dinin her alanda olduğu gibi yalan tutumu üzerinde, onu engelleme anlamında pozitif bir role sahip olduğu ve kişiyi esasında doğru söylemeye yönlendirdiği söylenebilir.

Anne-baba eğitimi ile ergenin yalana başvurma sıklıkları arasında bir ilişkinin olup olmadığı Tablo 48’de anne ve Tablo 49’da baba açısından incelenmiştir. Tablo 48’de yer alan test sonuçlarına göre, annenin eğitim durumu ile ergenin yalana başvurma sıklığı arasında ilişkinin anlamlılık düzeyine yakın olduğu görülmüştür. Tablo 49’da yer alan test sonuçlarına göre ise, babanın eğitim durumu ile ergenin yalana başvurma sıklığı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Aynı şekilde ergenin ailesinin dindarlığı ile yalana başvurma sıklığı arasındaki ilişki Tablo 46’da anne ve tablo 47’de baba açısından incelenmiştir. Tablo 46’da yer alan bulgulara göre, annenin dindarlığı ile ergenin yalana başvurma sıklığı arasında yüksek düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Tablo 47’de yer alan bulgulara göre ise, babanın dindarlığı ile ergenin yalana başvurma sıklığı arasında çok yüksek düzeyde yine anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Dolayısıyla **“Anne-baba eğitim düzeyi ve dindarlığı yüksek olan ergenlerin yalana başvurma eğilimleri anne-baba eğitimleri ve dindarlığı düşük olan ergenlere göre daha azdır.”** varsayımımız eğitim yönünden kısmen desteklenmekle birlikte dindarlık yönünden yüksek oranda desteklenmiştir. Bu sonuçtan da anlaşılıyor ki din bireyin yetişmesini her anlamda etkilemekle birlikte dindar ebeveynin dinin yasakladığı bir konuda tutum ve tavırları önemlidir. Ergenin din ya da

dinin bakışı konusunda doğrulara ulaşabilme ve doğru kazanımlar elde edebilme imkânı dindar bir ailede daha yüksek olduğundan, ailenin dindar oluşu ergenin yalanı kullanmama sürecine pozitif yönde etki ettiği söylenebilir.

Ergenlerin yalana başvurmaları sonucunda söyledikleri yalanın tavır ve davranışlarından hemen anlaşılıp anlaşılmadığı, yalanı gizleme becerilerinin nasıl olduğunu anlamak açısından önemlidir. Tablo 18'deki bulgularla ergenlerin yalanı gizleme becerilerinde başarılı oldukları gözlenmiştir. Yalanı davranışsal anlamda gizleme becerisi birçok araştırmaya konu olmuştur. Ancak söylenen yalanın mahiyeti, söyleyen kişinin kişiliği ve beklentisi, söylenen kişi ve ortam gibi faktörler yalanın davranışsal anlamda yakalanmasında ya da ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Bu bağlamda araştırmalarda üzerinde durulan husus ise normal yalancılar ile yalanı karakter haline getirmiş yalancıların nasıl birbirlerinden ayırt edilmeleri gerektiği olmuştur. Dolayısıyla yalan söyleme konusunda profesyonel olan kişilerin beden hareketlerini kontrol etmeleri diğerlerine oranla daha başarılıdır (Depaulo, 2004). Ancak yalanı alışkanlık haline getirmeyen ve bu davranış problemlerine sık sık başvurmayan bireylerin, el, yüz, göz gibi sair organlarını uyum içinde kontrol edemedikleri çeşitli araştırmalarla tespit edilmiştir (Zuckerman ve diğ., 1985). Bunun yanında söylediği yalana kişinin inanması ve yalanı adeta içselleştirmesi de yalanın yakalanma riskini o ölçüde ortadan kaldırdığı söylenebilir. Bütün bunların yanında ön hazırlığın olmaması, karşısındaki kişinin otoritesi, yakınlık derecesi, sevgi saygı ilişkisi de yalanın bedensel yansımalarında önemli etkenler arasında sayılabilmektedir. Şu halde ergenlerin söyledikleri yalanı gizleme konusunda bir çaba içinde olduğunu, farklı stratejiler geliştirdiğini ve bunlarda da başarılı olduklarını söyleyebiliriz. Cinsiyetler arasında ise yalanın tavır ve davranışlardan hemen anlaşılıp anlaşılmaması açısından bir ayrımın olup olmadığı ki-kare testi ile analiz edilmiştir (Tablo 42). **Bu analiz sonucunda erkeklerin yalanı gizleme oranı yüksek çıktığı halde (%29,2) cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.**

Tablo 21'de ergenler kendilerine yalan söylememe konusunda yapılan tavsiyeleri çok dikkate almadıklarını dolayısıyla tavsiye edenlerin davranışlarına önem verdiklerini belirtmişlerdir (%51,2). Ergenlik üzerine yapılan çalışmalar bu yaş gurubunun öğütlerden hoşlanmadığını ve daha çok kendine rol-model aradığını göstermiştir (Aydın,

2005). Dolayısıyla elde ettiğimiz bulgular **“Ergenler yalan söylememe konusunda öğütlerden ziyade davranışa önem verir”** varsayımımızı destekler niteliktedir. Bu yüzden söz söyleme yerine fiili uygulamalar ergenin daha çok dikkatini çektiği söylenebilir.

Söylenen yalanın insanda bir takım psikolojik sonuçlar doğurabildiği teorik kısımda anlatılmıştır. Bunlar arasında en yaygın olanı insanın suçluluk psikolojisi ile söylediği yalandan huzursuzluk duymasıdır. Yalanın her türlü insan doğasına aykırı bir davranış olmakla birlikte yine de insanın terk etmekte zorlandığı bir davranış olduğu söylenebilir. Onunla mücadele her ne kadar görünürde yapılıyor gibi görünse de, esas mücadelenin bireyin iç dünyasında yaşandığı Tablo 26'daki bulgular neticesinde anlaşılabilir. Araştırmaya katılan ergenlerin %80'e yakın kısmı söylediği yalandan huzursuzluk duyduğunu belirtmiştir. Bu tutum esasında yalanın insan fitratına aykırı bir davranış olduğunun göstergesi sayılabilir. Bu huzursuzluğun iki şekilde ortadan kalkabileceği çalışmalara yansımıştır. Bunlar, yalanı itiraf etme ya da tövbe etme şeklinde olmaktadır. Tövbe kişinin kendi özelinde kalacağından herhangi bir sorun doğurmazken yalanı itiraf etmenin ergen kimliğine zarar vereceği düşüncesiyle tercih edilmediği dile getirilmiştir (Enç, 1978:176-178). Ancak Tablo 31'de anket soruna verilen cevaplar bu bilgiyi yanlışlar niteliktedir. Katılımcıların %78'i yalanı itiraf ettiklerinde rahatlama hissettiklerini belirtmişlerdir. Bunun yanında cinsiyetler bağlamında yalan söyleme sonucunda duyulan huzursuzluk açısından nasıl bir farkın olduğu ki-kare testi ile analiz edilmiştir. Tablo 39'da yer alan test sonuçları incelendiğinde, yalan söylenildiğinde duyulan huzursuzluk açısından cinsiyetler arasında yüksek düzeyde anlamlı bir fark bulunmuştur. Kızların yalan söyleme sonucunda daha huzursuz oldukları bulgular sonucunda görülmüştür. Bununla birlikte ergenler yalan söze karşı gösterdikleri tahammül araştırmamızda inceleme konusu yapılmıştır. Çünkü yalan sözün nasıl karşılanması gerektiği ve ona verilecek tepkinin şiddetinin ne olması gerektiği tartışma konusudur. Tablo 30'da görüldüğü üzere ergenler yalan söze karşı oldukça tahammülsüz (%62,6) davranmaktadırlar. Bu ergenlerin yalana bakışlarını ortaya koyması açısından önemli görülmektedir. Bunun yanında cinsiyetler arasında yalana tahammül etmem açısından nasıl bir farkın olduğu ki-kare testi ile analiz edilmiştir. Tablo 40'ta yer alan test sonuçları incelendiğinde, yalan söze tahammül etme açısından cinsiyetler arasında yüksek düzeyde anlamlı bir fark bulunmuştur. Cinsiyetler arasında yalan söze tahammül

etmemeye ilişkin bulgular incelendiğinde Kızların %70'i, erkeklerin ise %53,1'i bu ifadeye katıldıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla **“Kız ergenler yalana daha az tahammül ederken, yalan söyleme sonucunda daha çok huzursuz olurlar.”** varsayımımız bu bulgularla desteklenmiştir.

Yalanın söylenmesine zemin hazırlayan birçok unsurdan bahsedilmektedir. Bunlar arasında korku ve ceza, yasak ve engeller ve aile beklentileri başta gelmektedir. Araştırmada bunların ergenin yalan söyleme davranışı üzerinde ne derece etkili olduklarını tespit için yönelik anket formuna maddeler koyduk. Bu maddelere verilen cevaplar tablolara dönüştürüldü. Tablo 27’de korkulan ve ceza alınacağı düşünülen bir durumla karşılaşınca yalana başvurduklarını ifade edenler yer almaktadır. Buradaki bulgulara bakıldığında % 40’a yakın bir katılımcının sonucundan korktuğu ya da ceza alacağı endişesi taşıdığı bir durum karşısında yalana başvurduğunu görmekteyiz. Bu sonuç ayrıca **“Ceza ve korkunun yalan söyleme davranışı üzerinde olumsuz bir etkisi vardır”** varsayımımızı destekler niteliktedir. Aynı şekilde “yasaklar ve engellerle karşılaşınca yalana başvururum” diyenlerin de benzer oranda olduğunu görüyoruz (Tablo 28). Ancak aile ya da çevrenin beklentilerine cevap veremeyen ergenlerin yalana başvurma oranları daha düşük gözükmemektedir (Tablo 32). Bu sonuçlardan hareketle **“Ailenin ergenden beklentileriyle ergenin yalan söyleme davranışı arasında pozitif bir ilişki vardır.”** Varsayımımız kısmen desteklenmektedir. Dolayısıyla elde ettiğimiz bulgulardan hareketle bu üç faktörün, etkileri farklı olmakla birlikte ergeni yalana yönlendiren sebepler arasında sayılabileceğini söyleyebiliriz.

Ergenlerin en çok yalan söyledikleri kişiler bağlamında elde edilen bulgulara bakıldığında anneye ve arkadaşına söylenen yalanların öne çıktığını söyleyebiliriz (Tablo 10). Aile içinde annenin, aile dışında ise arkadaşın ergen üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu dolayısıyla günlük hayatın doğrularını ve yanlışlarını paylaşabileceği iki kesim olarak ergen dünyasında yer aldığı söylenebilir. Ergen, arkadaş gruplarında kendini kabul ettirme, olduğundan farklı görünme ya da bir çıkar elde etme gibi çeşitli saiklerle yalana başvurabilir. Anneye söylenen yalanda ise daha çok annenin merhametinin istismarı söz konusu olabilir. Babaya söylenen yalanlar ise anne ve arkadaşına göre daha düşüktür. Ergenin babaya karşı daha az yalana başvurmaması; babanın otoriter yaklaşması, ceza eğiliminde olması, müsamahasız davranabilmesi ya da

sağladığı maddi imkânları kısılabilmesi gibi nedenlerle açıklayabiliriz. Öğretmene söylenen yalana gelince yalan söylenen kişiler arasında en alt gurubu oluşturmaktadır (%6,1). Bu durumun nedenleri arasında ise; öğretmenin yalanı anlama stratejileri geliştirmesi, öğretmenin mesleğine duyulan saygı ve öğretmenin karizmatik kişiliği sayılabileceği gibi ergenin yalanının yakalanması durumunda gerek öğretmen ve gerekse arkadaşları açısından itibar kaybetme korkusu da sayılabilir. Dolayısıyla genç bu nedenler etrafında öğretmenine karşı kolaylıkla yalana başvuramayabilir. Cinsiyetler bağlamında yalan söylenen kişiler açısından nasıl bir farkın olduğu araştırılmıştır. Tablo 43'te yer alan test sonuçları incelendiğinde, **en çok yalan söylenen kişiler açısından cinsiyetler arasında çok yüksek düzeyde anlamlı bir farkın olduğu bulunmuştur.** Kız ergenlerin %42,2'si annelerine yalan söylediklerini ifade ederken, erkeklerin %35'i arkadaşlarına yalan söylediklerini belirtmiştir.

Yalanın iyi ya da kötü, faydalı ya da faydasız olarak değerlendirilmesi yanında kadar yalancıyı da tanıma açısından niyetin önemli olduğunu söyleyebiliriz. Yalana dair araştırmalarda niyetin sorgulandığını görmekteyiz. Ülkemizde Üretmen (2008) tarafından hazırlanan doktora çalışmasında bu husus irdelenmekle birlikte özellikle ülkemiz dışındaki çalışmalarda niyet konusu daha sık göze çarpmaktadır. Ve günlük yaşamda sıklıkla kullanılan “beyaz yalan” ifadesinin de bu niyet sorgulamasının bir ürünü olduğu söylenebilir. Aslında niyet yalanın mahiyetini ortaya koymakla birlikte doğuracağı sonuçlar hakkında da bize ipuçları verebilmektedir. Yalanı her koşulda yalan kabul edip, onun insan doğasına aykırı bir davranış olduğunu belirten bireylerin, yalanda niyeti dikkate almadıkları söylenebilir. Yalanın arkasındaki niyetin anlaşılması insanı tedirgin edebileceği gibi mutlu da edebilir. Ergenler, Tablo 34'te görüldüğü üzere yalanın altında yatan niyeti önemsemektedirler. Niyet konusunda cinsiyet açısından bir farkın olup olamayacağı niyete erkek ve kızların yüklediği anlam açısından önemlidir. Bunu anlamaya yönelik cinsiyet ile niyeti önemseme arasında nasıl bir ilişkinin olduğu ki-kare testi ile analiz edilmiştir. Tablo 41'de yer alan test sonuçları incelendiğinde, kızların yalanın hangi niyetle söylendiğine verdiği önem yüksek gibi görülse de cinsiyetler arasında niyete dair anlamlı bir fark bulunamamıştır. Dolayısıyla **“Yalanın hangi niyetle söylendiği erkek ergenlere göre kız ergenler tarafından daha çok önemsenir”** varsayımımız desteklenmemiştir. Bununla birlikte gerektiğinde kadınların erkeklere oranla daha iyi niyetle yalana başvurdukları bazı araştırmalarda tespit

edilmiştir (Depaulo ve diğ., 1996:979-995). Bu durumu izah etmek gerekirse; kadınların erkeklere oranla daha duygusal olmalarından ve cinsiyetler arası beklenti düzeylerinin farklı olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Sanal ortamlarda söylenen yalanlara gelince normal ortama göre bu ortamlarda daha sık yalan söylendiği tespit edilmiştir. Tablo 35’te katılımcıların %16’sı sanal ortamda daha sık yalana başvurduklarını ifade etmişlerdir. Ergenlerin bu gibi ortamlarda daha sınırsız ve kontrol dışı konuşabildiğini (yazıştığı) dolayısıyla bu konuşmalarda daha özgürce yalana başvurabildiğini gözlemlerimizi de işin içine katarak söyleyebiliriz. Ayrıca Sosyal medyada statü elde etme, farklı görünerek ilgi uyandırma gibi nedenlerin ergeni yalana ittiği ifade edilebilir. Ancak cinsiyetler arasında sanal medyada yalan söylemeye ilişkin bir farkın olup olmadığı konusu analiz edilmeye çalışılmış ve Tablo 50’deki test sonuçları incelendiğinde cinsiyetler arasında yüksek düzeyde anlamlı bir fark bulunmuştur. Bulgulardan hareketle erkeklerin kızlara göre sosyal medyada daha sık yalana başvurdukları tespit edilmiştir. Böylece **“Cinsiyetler arasında kız ergenler erkek ergenlere göre yalana sanal ortamlarda daha az başvururlar”** varsayımımız desteklenmiştir. Dolayısıyla erkeklerin daha anlık yaşama isteği kızların ise ilişki ve iletişimlerinde daha ısrarcı ve istikrarlı olma arzusu bu sonucu ortaya çıkarabileceğini söyleyebiliriz.

Sonuç olarak araştırmanın bulgularına dayanarak şunları söyleyebiliriz. Yalan bilişsel, duygusal ve davranışsal birçok boyutu olan bir tutum olarak ergen yaşamında sıklıkla görülmektedir. Bu çalışma; yalanın altında yatan nedenleri etraflıca inceleyen bir araştırma olmamakla birlikte, ceza, korku, engelleme, beklenti gibi faktörlerin yalanı artırıcı yönde; dindarlık, eğitim, sevgi gibi faktörlerin ise yalanı azaltıcı ya da ortadan kaldıracı yönde etkilediğini göstermiştir. Ayrıca yetişkinlerde olduğu gibi ergenlerinde cinsiyetler açısından benzer sıklıkta yalan söylediğini, çocukluktan farklı olarak ise bu dönemde yalanın altındaki niyetin öne çıktığını, yalanın gerek ergen ve gerekse başkaları tarafından daha sorgulanabilir olduğunu, yalanın sonucunda huzursuzluk duygusunun derinden yaşandığını ve pişmanlık duyulduğunu, bilişsel katılımın daha etkin kullanıldığını, bireysel kaygılardan ziyade daha çok sosyal kaygılarla yalana başvurulduğunu ifade edebiliriz. Ancak yukarıdaki çıkarımlardan başka daha pek çok çıkarım bulgulardan elde edilse de, bu çalışmanın ergende yalan tutumunu tüm

boyutlarıyla açıklama açısından yeterli olduğu kanaatinde değiliz. Dolayısıyla sonraki çalışmalar için şu önerilerde bulunabiliriz;

Yalanın hırsızlık, dolandırıcılık, kıskançlık, aldatma gibi birçok olumsuz duruma aracılık ettiği düşünüldüğünde, ergenlik dönemi ile birlikte çocukluk ve yetişkinlik dönemlerine yönelik kesitsel ve boylamsal araştırmalar yapılabilir. Ayrıca araştırmamız örgün eğitimde yer alan ergen bireylerle sınırlı tutulduğundan ve okulların karşılaştırılması yapılmadığından; örgün eğitim dışında yer alan bireylerle, örgün eğitimde yer alan bireyler karşılaştırmalı olarak incelenebileceği gibi alınan eğitimle birlikte eğitim ortamının da yalan üzerindeki etkisini anlamak bakımından Anadolu, Meslek, Kolej, İmam-Hatip gibi vb. eğitim kurumları da yine karşılaştırmalı olarak araştırılabilir.

Ergenlerin sosyal çevrelerinde yalanın yaygın olduğu tarafımızdan tespit edilmekle birlikte, hangi tür sosyal ortamlarda yalanın daha yaygın olduğunun anlaşılması açısından spesifik çalışmalar yapılabilir. Bununla birlikte yalanın söylendiği kişiler açısından ergenler arasında fark olmakla birlikte, bu yalanların hangi sebeplerle bu kişilere söylendiği, söylenen yalanla neyin amaçlandığı, yalan söyleme konusunda ergenlerin en çok kimlerden ya da nelerden etkilendiği diğer başka çalışmalarla ortaya konabilir. Ayrıca Aile ortamında anne-babasıyla birlikte yaşayan bireylerle; yuvada kalan, anne-babası boşanmış ya da ölmüş bireylerin yalan tutumları bir araştırma konusu olabileceği gibi demokratik, baskıcı vb. aile tutumları ile ergenin yalan tutumu arasındaki ilişki de etraflıca incelenebilir.

Çalışmamızda araştırma tekniği olarak anketi kullanmakla birlikte kısmen gözleme de yer verdik. Oysa yalan tutumunun davranışsal ipuçlarını öğrenebilmek adına mülakata dayalı çalışmaların önemi bu çalışmada anlaşılmıştır. Ayrıca yalanla ilgili standart ve daha da önemlisi yerel bir ölçeğin olmaması bulguların genellenebilirliği açısından sorun teşkil etmektedir. Dolayısıyla yalan tutumuyla ilgili anketin yanında mülakata dayalı çalışmaların yapılması ve bir yalan ölçeğinin oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Bu iki hususun göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünüyoruz.

Son söz olarak yalan söyleme ya da yalancı tavırlar içinde bulunma hali insanoğlu var olduğu sürece devam edecek bir gerçekliktir. Bu vazgeçilmez tutumun sadece ergen

boyutunda değil, gelişim ve din psikolojisi çerçevesinde diğer tüm yaşam boyutlarında da ele alınıp araştırılması gerekir.

KAYNAKLAR

- ADLER, J. E., (1997), "Lying, Deceiving Or Falsely Implicating", *Journal of Philosophy*, Vol. 94, s. 435-452.
- ALLENDY, R. (1974), *Problem Çocuklar*, Kitaş Yayınları, İstanbul.
- ALLPORT, W. G. (2004), *Birey ve Dini*, Çev., Bilal Sambur, Elis Yayınları, Ankara.
- ANDERSON, D. E., M. E. Ansfield, B. M. DePaulo (1999), "Love's Best Habit: Deception In The Context Of Relationships", Editör: P. Philippot, *The Social Context Of Nonverbal Behavior*, Cambridge Press, s. 372-409.
- ANKAY, A. (1998), *Ruh Sağlığı ve Davranış Bozuklukları*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- ARKONAÇ, A. S. (1998), *Psikoloji*, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ARMANER, N. (1980), *Din Psikolojisine Giriş I*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- ARSEVEN, A. (1993), *Alan Araştırma Yöntemi*, Gül Yayınevi, Ankara.
- ARSLANTÜRK, Z. (2004), *Araştırma Metod ve Teknikeri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- AYDIN, H. (2003), *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, Timaş Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- AYDIN, M. Z. (2005), *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul
- BAHADIR, A. (2002), "Ergenlik Döneminde Şüphe ve Tereddütler", Editör: Hayati Hökelekli, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- BALCIOĞLU, İ. (2001), *Şiddet ve Toplum*, Bilge Yayınları, İstanbul.
- BAYYİĞİT, M. (1987) *Üniversite Gençliğinin Dini inanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BBC (2010), "Lying", http://www.bbc.co.uk/ethics/lying/lying_1.shtml, 04.01.2011
- BİLGİN, B. (1988), *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, AÜİF Yayınları, Ankara.
- BİLGİN, N. (2001), *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, 2. Baskı, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

- BİLİM-TEKNİK (2004), “Hastalığa 400 Yıl Sonra Tanı”,
<http://www.biltek.tubitak.gov.tr/haberler/teknoloji/S-445-15.pdf>, 17.10.2010
- BOK, S. (1978), *Lying Moral Choice In Public And Private Life*, Vintage Books, N.Y.
- BOVET, P. (1958), *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi*, Çev., S. Odabaş, Türk Tarih Kurumu Baskıevi, Ankara.
- BUDAK, S. (2003), “Ergenlik”, *Psikoloji Sözlüğü*, 2. Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- CAFOĞLU, Z. ve Ö. Akar (2007), “Üniversitelerde Ahlaki Değerlerin Davranışa Yansımalarının Oluşturduğu Örgüt İkliminin Algılanması”, Editör: Recep Kaymakcan, *Değerler ve Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul, s. 773-798,
- CANAN, İ. (1992) , *Hadis Ansiklopedisi*, Cilt 14, Akçağ Yayınevi, İstanbul, s. 547
- CEBECİ, S. (1997), *Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- CHARLES, C. D., M. Baranoski, E. Griffith (2005), “Pathological Lying Revisited”, *The Journal of the Americans Academy of Psychiatry and the Law*, Vol. 33, s.342-356.
- COLEMAN, L., ve P. Kay (1981), “Prototype semantics: The English Word Lie”, *Language*, Vol. 57, s. 26-44.
- CÜCELOĞLU, D. (1998), *İnsan ve Davranışı*, 10. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul
- CÜCELOĞLU, D. (2000), *Anlamlı ve Coşkulu Bir Yaşam İçin Savaşçı*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- ÇANKIRILI, A. (2009), *Çocuğun Manevi Eğitimi*, 3. Baskı, Zafer Yayınları, İstanbul.
- ÇİLELİ, M. (1986), *Ahlâk Psikolojisi ve Eğitimi*, V Yayınları, Ankara.
- DEGNEN, L., R. Rosenthal, (1990), The Nature Of Rapports And It’s Nonverbal Correlates”, *Psychological Inquirys*, Vol. 1, s. 285-293.
- DEPAULO, B. M. ve D. A. Kashy (1998), “Everyday Lies In Close And Causal Relationships”, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 74, No. 1, s.

63-79.

- DEPAULO, B. M., D. A. Kashy, S. E. Kirkendol, M. M. Wyer, J. A. Epstein (1996), "Lying in Everyday Life", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 70, s. 979-995
- DEPAULO, B. M., J. J. Lindsay, B. E. Malone, L. Muhlenbruck, K. Charlton (2003). "Cues to Deception", *Psychology Bulletin*, Vol. 129, s. 74-112.
- DEPAULO, B. M., J. Stone, D. Lassiter (1985). "Deceiving And Detecting Deceit", Editör: B. R. Schlenker, *The Self And Social Life*, s. 323-355.
- DEPAULO, B.M. (2004), "The Many Faces of Lies", Editör: A. G. Miller, *The Social Psychology of Good and Evil*", Guilford Press, Vol. 12, s. 303-326.
- DEVECİ, A. (2005), "İlköğretim Birinci Sınıf Öğrencilerinin Yalan Ve Hırsızlık Konularındaki Yargılarının Öğretim İle Geliştirilmesine Dönük Bir Tasarım", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DOĞAN, M. (1996), "Yalan", *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- DORUK, A. (2008), "Uyum Bozukluğu Ve Yaşam Olayları", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, Sayı 9, s. 197-202.
- EKMAN, P. (1996), "Why Don't We Catch Liars?", *Social Research*, Vol. 6, No. 3, s.801-817.
- EKMAN, P., W. V. Friesen, M. O'Sullivan (1988), "Smiles When Lying", *Journal Pers Social Psychology*, Vol. 54, s. 414-420.
- EKŞİ, H. (2002), "Din eğitimi Gençlik ve Kişilik", Editör: Hayati Hökelekli, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, s. 153-182.
- ELKİND, D. (1987), "Ergenlik Benmerkezciliği", Editör: Bekir Onur, *Ergenlik Psikolojisi*, 2. Baskı, Hacettepe Taş Kitapçılık, Ankara.
- ENÇ, M. (1978), *Ruh Sağlığı Bilgisi*, İnkılap ve Aka yayınları, Ankara.

- ERDEM, M., M. Işıntaş, F. Özgen, A. Özşahin (2008), “Savunma Biçimlerinin Uyum Bozukluğundaki Rolü”, *Anadolu Tıbbî Araştırmalar Dergisi*, Sayı 2/4, s.155-159
- ERDEN, M. ve Y. Akman (1997), *Eğitim Psikolojisi*, 5. Baskı, Alkım Yayınları, Ankara.
- ERDOĞAN, S., H. Bekir, S. Şanlı (2005), “Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Ekonomik, Sosyal, Kültürel Uyum Sorunlarını Etkileyen Bazı Etmenler”, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 16, s.1-13
- EROĞLU, F. (1993), *Davranış Bilimleri*, Mavera Yayıncılık, Erzurum.
- ERWIN, P. (2000), *Çocuklukta ve Ergenlikte Arkadaşlık*, Çev., Osman Akınhay, Alfa Yayınları, İstanbul.
- FORD, C. (1997), *Yalan, Yalan, Yalan*, Çev., Şerife Küçükakal, HYB Yayıncılık, Ankara.
- FRANK, M. G. (2005), “Research Methods In Detecting Deception Research”, Editör: J. Harrigan, K. Scherer ve R. Rosenthal, *Handbook of Nonverbal Behavior Research*, Oxford University Press, London, s. 341-368.
- GANDER, M. ve H. Gardiner (1993), *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Çev., B. Onur, A. Dönmez, N. Çelen, İmge Kitapevi, Ankara.
- GENÇTAN, E. (1984), *Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar*, 3. Baskı, Maya Yayınları, Ankara.
- GEZE, H. (2009), “*Kuran-ı Kerim’de Kizb (Yalan) Kavramı*”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GOZNA, L., A. Vrij, R. Bull (2001), “The Impact Of Individual Differences On Perceptions Of Lying In Everyday Life And In High Stakes Situation”, *Personality and Individual Differences*, Vol. 31, s. 1203-1216.
- GÖMLEKSİZ, M. N. (2007), “Lise Öğrencilerinin Toplumsal Değerlere İlişkin Tutumları”, Editör: Recep Kaymakcan, *Değerler ve Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul, s. 727-769,

- GÖVSA, İ. A. (1998), *Çocuk Psikolojisi*, Hayat Yayıncılık, İstanbul.
- GÜNAY, Ü. (1998), *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- GÜNDÜZ, T. (2003), *İslam Gençlik ve Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi, İstanbul.
- GÜRSES, İ. (2007), “Din Eğitimi Kişilik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, *UÜİFD*, Cilt 16, Sayı 2, s. 79-122.
- HANÇERLİOĞLU, O. (1993), “Yalan”, *Toplumbilim Sözlüğü*, 3. Baskı, Remzi Yayınları, İstanbul.
- HÖKELEKLİ, H. (2003), *Din Psikolojisi*, 5. Baskı, T.D.V. Yayınları, Ankara.
- HURLOCK, B. E. (1987), “Ergenlikte Beden Gelişimi”, *Ergenlik Psikolojisi*, Editör: Bekir Onur, Çev., Gülseren GÜNCE, *Ergenlik Psikolojisi*, 2. Baskı, Hacettepe Taş Kitapçılık, Ankara.
- İNANÇ, B., M. Bilgin, M. Atıcı (2004), *Gelişim Psikolojisi Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Nobel Kitabevi, İstanbul.
- JENSEN, L., J. J. Arnett, S. S. Feldman, E. Cauffman, (2004), “The Right to Do Wrong: Lying to Parents Among Adolescents And Emerging Adults”, *Journal of Youth And Adolescence*, Vol. 33, No 2, April, s.101-112.
- JERSILD, A. (1978), *Gençlik Psikolojisi*, Çev., İbrahim N. Özgür, Takıoğlu Matbaası, İstanbul.
- KAFALI, H. (2005), *Lise Öğrencilerinde Dini İnanç Ve Tutumların Sosyal İlişkilere Etkisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAĞITÇIBAŞI, Ç. (2004), *Yeni İnsan ve İnsanlar*, 10. Baskı, Evrim Yayınları, İstanbul.
- KANG, L. ve H. J. Ross, (1997), “The Concept Of Lying In Adolescents And Young Adults: Testing Svveetser's Folkloristic Model”, *Merrill Palmer Quarterly*, April Vol. 43. No 2, s. 255-265
- KARACA, F. (2007), *Dini gelişim Teorileri*, Dem Yayınları, İstanbul.

- KAYA, M. (1997), “Dini ve Ahlaki Bilgi, Beceri ve Tutum Öğretiminin Etkili Yolları”, *OMÜİFD*, Sayı 9, Samsun, s. 178-204.
- KAYA, M. (1998), *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yayınları, Samsun.
- KILAVUZ, M. A. (2005), “Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri”, *UÜİFD*, Cilt 14, Sayı 2, s. 41-58.
- KIZILTAN, G. (1984), *Üniversite öğrencilerinin Kişisel ve Sosyal Uyum Düzeylerini Etkileyen Etmenler*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KNAPP, M. L. ve M. E. Comadena (1979) “Telling It Like It Isn't: A Review Of Theory And Research On Deceptive Communication”, *Human Communication Research*, Vol. 5, s. 270-285.
- KOÇ, M. (2003), “Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl 7, Sayı 15, İstanbul, s. 113-132
- KOÇ, M. (2005), “Din Psikolojisi Araştırmalarında Ergenlik Dönemi Üzerine Türkçe Yapılan Çalışmalarla İlgili Bir Literatür İncelemesi”, *SÜİFD.*, Sayı 12, s. 41-69
- KÖKNEL, Ö. (1998), *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, 4. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- KÖKSAL, M. A. (1990), *İslam Tarihi*, Cilt 8, Şamil Yayınevi, İstanbul.
- KRECH, D. ve R. S. Crutchfield (1999), *Sosyal Psikoloji*, Çev., Erol Güngör, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- KULA, M. N. (2002), “Gençlik Döneminde Kimlik ve Din”, Editör: Hayati Hökelekli, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, s.31-70.
- KULAKSIZOĞLU, A. (2004), *Ergenlik Psikolojisi*, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul
- KUZUCU, Yaşar ve E. Özdemir (2003), *Küçükler İçin Büyüklere*, Mamak R.A.M Yayınları, Ankara.

- MC CLINTOCK, C. C. ve R. G. Hunt (1975), "Nonverbal İndicators Of Affect And Deception İn An İnterview Setting", *Journal of Applied Social Psychology*, Vol. 5, s. 54-67.
- MEHMEDOĞLU, Y. (1998), "Bir Eğitim Sorunu Olarak Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi", Editör: Halis Ayhan, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, s.115-117.
- MİNİBAŞ, J. (1988), "Çocukta Yalan", *Yaşadıkça Eğitim*, Sayı 5, Aralık, s.23-25.
- MUUSS, E. R. (1987), "Ergenlikte Kimlik Bunalımı", Editör: Bekir Onur, Çev., Meral Çileli, *Ergen Psikolojisi*, 2. Baskı, Hacettepe Taş Kitapçılık, Ankara
- ONUR, B. (2000), *Gelişim Psikolojisi*, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- ORAL, O. (2004), "Kur'an ve Hadisler Işığında Yalan ve Zararları", *Yeni Ümit Dergisi*, Sayı 66.
- OUILLO, D. ve H. Origlia (1987), "Ergenlikte Beden Gelişimi", Editör: Bekir Onur, Çev., Gülseren Günce, *Ergenlik Psikolojisi*, 2. Baskı, Hacettepe Taş Kitapçılık, Ankara.
- ÖGEL, K., D. Tamar, D. Çakmak (1997), "Ergenlik Döneminde Madde Kullanımı", *Ege Psikiyatri Sürekli Yayınları*, Sayı 2(4), s. 502-519.
- ÖZ, İ. (1997), *Çocukta Uyum ve Davranış Bozuklukları*, Kök Yayınları, Ankara.
- ÖZBEY, Ç. (2006), *Çocuk Gelişiminde Yaşanan Sorunlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- ÖZDEMİR, S. (2008), "Cezaevlerinde Verilen Din Eğitiminin Yeterliliği Üzerine Bir Araştırma", *SÜDÜİFD*, Sayı 21, s.23-48,
- ÖZGÜ, H. (1973), *Genç Erkek Psikolojisi*, Özgü Yayınevi, İstanbul.
- PAZARLI, O. (1982), *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- PEASE, A. (2001), *Body Language Beden Dili*, Çev., Yeşim Özben, 4. Baskı, Rota Yayınları, İstanbul.
- PEKER, H. (1993), *Din Psikolojisi*, Sönmez Yayınevi, Samsun.

- PÜSKÜLOĞLU, A. (2004), “Yalan”, *Türkçe Sözlük*, Arkadaş Yayınları, Ankara.
- REEVY, W. R. (1987), “Ergenlikte Cinsel Davranışlar”, Editör: Bekir Onur, Çev., Ali Dönmez, *Ergenlik Psikolojisi*, 2. Baskı, Hacettepe Taş Kitapçılık, Ankara.
- RIGGIO, R. E., J.Tucker, K. F. Widaman (1987), “Verbal And Nonverbal Cues As Mediators Of Deception Ability”, *Journal of Nonverbal Behaviour*, Vol. 11, s. 126-145.
- SAİD, C. (1994), *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- SAVİ, F. (2008), *12-15 Yaş Arası İlköğretim Öğrencilerinin Davranış Sorunları İle Aile İşlevleri Ve Anne-Baba Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- SAYGILI, S. (2002), *Ergenlik Sorunları*, Elit Yayınları, İstanbul.
- SERT, H. E. (2004), *Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları*, Bilge Yayınları, İstanbul.
- SEVİM, Ş. (2005), *Çocuk Eğitimi ve Aile*, Ekin Yayınları, İstanbul.
- SWEETSER, E. E. (1987), “The Definition Of Lie: An Examination Of The Folk Models Underlying A Semantic Prototype”, Editör: D. Holland, *Cultural Models In Language And Thought*, Cambridge University Press, New York.
- ŞEMİN, R. (1973), *Gençlerimizin Psiko-Pedagojik Problemleri*, İÜEF Yayınları, İstanbul.
- ŞENGÜN, M. (2007), “Ahlak Gelişiminin Psiko-Sosyal Dinamikleri”, *OMÜİF Dergisi*, Sayı 23, Samsun, s.201-221.
- TALWAR, W., K. Lee, N. Bala, L. Lindsay (2002), “Children’s Conceptual Knowledge of Lying and its Relation to Their Actual Behaviors”, *Law and Human Behavior*, Vol. 26, N.4, s. 395-415.
- UYSAL, V. (1998), *Dini İnanç ve Tutumların Şahsiyet Özelliklerine Etkisi*, MÜİF Yayınları, İstanbul.
- ÜRETMEN, S. (2008), *Cinsiyet, Yalan Söyleme Ve Çıkar Elde Etmenin Yalana İlişkin Yükleme Etkisi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü.

- VRIJ, A. ve S. Mann (2004), “Detecting Deception: The Benefit Of Looking At A Combination Of Behavioral, Auditory And Speech Content Related Cues In A Systematic Manner”, *Group Decision And Negotiation*, Vol. 13, No.1, s. 61-79.
- VRIJ, A. (2009),”Good Liars”, <http://www.forensicpsychologyunbound.ws/-2009.1>, 21.02.2010
- VRIJ, A., K. Edward, K. P. Roberts, R. Bull (2000), “Detecting Deceit Via Analysis Of Verbal And Nonverbal Behavior”, *Journal of Nonverbal Behavior*, Vol. 24, No.4, s. 239-264.
- YAVUZ, K. (1983), *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, DİB Yayınları, Ankara.
- YAVUZER, H. (1996), *Çocuk Ve Suç*, 8. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- YAVUZER, H. (2000), *Çocuk Psikolojisi*, 19. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- YÖRÜKOĞLU, A. (2004), *Çocuk Ruh Sağlığı*, 23. Baskı, Özgür Yayınları, İstanbul.
- ZUCKERMAN, M. ve R. E. Driver (1985), “Telling Lies: Verbal And Nonverbal Correlates Of Deception, Editör: W. A. Siegman”, *In Multichannel Integration Of Nonverbal Behavior*, New Jersey, s. 129 – 147.
- ZUCKERMAN, M., B. M. DePaulo, R. Rosenthal (1981), “Verbal And Nonverbal Communication Of Deception”, Editör: L. Berkowitz, *Advances In Experimental Social Psychology*, Vol. 14, s. 1-59, New York.
- ZULLIGER, H. (1991), *Çocukta Ruhsal Bozukluklar ve Tedavisi*, 1. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul.

EKLER

EK 1: Birleştirilmiş Anket Formu

ANKET FORMU

Ergenlerle ilgili bilimsel bir araştırma yapmaktayım. Vereceğiniz samimi cevaplar büyük bir öneme sahiptir. Anket yapılırken sizden isminiz istenmemektedir. Katılım ve yardımlarınızdan dolayı teşekkür ediyorum.

Sinan UZUN

SA.Ü.S.B. Enstitüsü Y.L. Öğrencisi

I.Bölüm

-
1. Cinsiyetiniz: Erkek () Kız ()
 2. Yaşınız: 15 () 16 () 17 () 18 ()
 3. Yaşadığınız yer: () Şehir Merkezi () Köy
 4. Siz dahil kardeş sayınız: () 1 () 2 () 3 () 4 ve üstü
 5. Anne ve babanızın durumu:
() İkisi de sağ ve beraber () İkisi de sağ ve ayrı
() Babam öldü, annem sağ () Annem öldü, babam sağ () İkisi de öldü
 6. Annenizin eğitim seviyesi nedir?
() İlköğretim veya altı eğitim
() Ortaöğretim
() Yükseköğretim (Üniversite)
 7. Annenizin işi:
() Ev Hanımı () İşçi () Memur () Esnaf-Tüccar () Eğitimci () Emekli

8. Babanızın eğitim seviyesi nedir?

İlköğretim veya altı eğitim

Ortaöğretim

Yükseköğretim (Üniversite)

9. Babanızın işi:

Çiftçi İşçi Memur Esnaf-Tüccar Eğitimci Emekli

10. Ailenizin ekonomik durumunu nasıl tanımlarsınız?

Çok İyi İyi Orta Düşük

11. Halen kiminle oturuyorsunuz?

Ailemin yanında Ailemden uzak (Belirtiniz).....

12. Kendinizi dindarlık yönünden nasıl tanımlarsınız?

Çok dindar Dindar Az Dindar Dinle İlgisiz

13. Annenizi dindarlık yönünden nasıl tanımlarsınız?

Çok dindar Dindar Az Dindar Dinle İlgisiz

14. Babanızı dindarlık yönünden nasıl tanımlarsınız?

Çok dindar Dindar Az Dindar Dinle İlgisiz

15. Size göre yalan nedir?

Gerçeği bile bile çarpıtmaktır. Gerçeğe aykırı davranmaktır.

Karşıdaki kişiyi yanıltmaktır. Karşıdaki kişiye ihanet etmektir.

İnsanları kandırmaktır.

16. Yalana başvurma sıklığınız nedir?

Hiçbir zaman Çok az Ara Sıra Çoğu zaman Her zaman

17. En sık söylediğiniz yalan nedir? (Belirtiniz).....

18. En çok kime yalan söylersiniz? Uygun seçeneği işaretleyiniz.

Anne Baba Arkadaş Öğretmen

Diğer (Sevgili, akraba, patron vb.).....

19. Aşağıda yer alan ifadelerden hangisinde yalana başvurursunuz?

Karşısındaki kişinin güvenini kazanmak için.

Olumsuz bir durumdan kurtulmak için.

Bir kazanç elde etmek için.

Dargın olan kişileri barıştırmak için.

Diğer (belirtiniz).....

20. Dini ritüelleri (namaz, dua, oruç) yerine getirir misiniz?

Hiçbir zaman Çok az Ara Sıra Çoğu zaman Her zaman

II.Bölüm

Aşağıda yer alan ifadeleri dikkatle okuyarak size en uygun seçeneği (X) koyarak işaretleyiniz.		(5)	(4)	(3)	(2)	(1)
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1	Yalan söylemek bende alışkanlık haline gelmiş bir davranıştır.					
2	Doğru söylesem bile bana kimse inanmaz.					
3	Yalana başvurduğum tavırlarımdan ve davranışlarımdan hemen anlaşılır.					
4	Söylediğim yalanı önceden düşünürüm.					
5	Çevremde yalan söyleme davranışı çok yaygındır.					
6	Yalan söylememem konusunda insanların tavsiyelerinden daha çok davranışları benim için önemlidir.					
7	Kişiyi yalana yönlendirmede televizyon etkili bir araçtır.					
8	Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.					
9	Yalan söylemenin günah bir davranış olduğunu biliyorum.					
10	Bazı durumlarda yalan yere yemin ederim.					
11	Yalan söylediğimde kendimi huzursuz hissedirim.					
12	Sonucundan korktuğum ve ceza alacağım bir durum karşısında yalanı bir kurtuluş aracı olarak görürüm.					
13	Yasaklar ya da engellerle karşılaşınca yalana başvururum.					
14	Anne ve babam yalan söylememem konusunda bana kötü örnek olurlar					
15	Yalan söze tahammül etmem.					
16	Söylediğim yalanı itiraf etmek beni rahatlatır.					

17	Ailemin ve çevremın beklentilerini karşılayamadığımda yalana başvurduğum olur.					
18	Yalan söylediğimde sonuç beklediğim gibi olur					
19	Yalanın hangi niyetle söylendiği benim için önemlidir.					
20	Sanal sohbetler (msn, facebook, twitter) esnasında diğer zamanlara göre yalana daha sık başvururum.					
21	Ailemde yaşanan sorunlar yalan söylememde etkilidir.					
22	İnanç ve ibadetler insanı yalan söylemekten alıkoyar.					

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Trabzon'un Sürmene ilçesi Yeşilköy köyünde dünyaya geldi. İlkokulu köyünde, ortaokul ve liseyi Kocaeli-Karamürsel İmam-Hatip Lisesinde tamamladı. 2001 yılında İstanbul Üniversitesi Sağlık Meslek Yüksek Okulundan mezun oldu. Bir yandan sağlık sektöründe çalışarak bir yandan da eğitim faaliyetine devam ederek 2005 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi bölümünü bitirdi. 2006 Yılında aynı branşta öğretmenliğe atandı. Psikolojiye duyduğu ilgi dolayısıyla 2008 yılında Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din bilimleri, Din Psikolojisi bölümünde yüksek lisans eğitimine başladı. Halen MEB bünyesinde öğretmen olarak çalışmakta olup evli ve 1 çocuk babasıdır.